

STARPTAUTISKĀ BIBLIOTĒKU ASOCIĀCIJU UN
INSTITŪCIJU FEDERĀCIJA (*IFLA*)

**Nacionālā bibliogrāfija digitālajā laikmetā: ieteikumi
un jauni virzieni**

National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions

Rīga

Latvijas Nacionālā bibliotēka

2010

Nacionālā bibliogrāfija digitālajā laikmetā: ieteikumi un jauni virzieni

Izdevums tulkots no: *National bibliographies in the digital age: guidance and new directions: IFLA Working group on Guidelines for Nationals Bibliographies*. – München : K.G. Saur, 2009 (*IFLA Series on Bibliographic Control*. Vol. 39, 140 lpp.)

Izdevums apstiprināts Muzeju, arhīvu un bibliotēku standartizācijas tehniskās komitejas 2010. gada 30.aprīļa sēdē un publicēts tikai elektroniskā formātā

Tulkojuma latviešu valodā darba grupa:

Māra Indaberga, Laimdota, Prūse un Inta Virbule

© *International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)/ K.G./Saur* 2009

© Latvijas Nacionālā bibliotēka, tulkojums latviešu valodā, 2009

ISBN 978-9984-850-01-6

Saturs

Darba grupas locekļi Nacionālo bibliogrāfiju vadlīniju izstrādāšanai	8
1. Vēsture un pamats	9
1.1. Nacionālās bibliogrāfijas	9
1.2. Obligātais eksemplārs	9
1.3. Starptautiskās rekomendācijas	10
1.4. Jaunas rekomendācijas/vadlīnijas	12
1.5. Secinājums	13
2. Nacionālo bibliogrāfiju nozīme: lietošana un lietotāji	15
2.1. Kāds ir nacionālās bibliogrāfijas uzdevums?	15
2.2. Kas ir lietotāji?	16
2.3. Kādas ir informacionālās vajadzības un prasības?	18
2.4. Vispārējās meklēšanas prasības	23
2.5. Secinājums	23
3. Atlases principi	25
3.1. Ievads	25
3.2. Vispārīgie atlases kritēriji	25
3.3. Elektronisko resursu atlases kritēriji	26
3.3.1. Elektronisko resursu konkrētie apskatāmie aspekti	26
3.3.2. Iespējamie izņēmumi	27
3.4. Citi ar atlasīti saistīti jautājumi	28
3.5. Secinājums	30
4. Kataloģizācija	32
4.1. Ievads	32
4.2. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas atbildība	32
4.2.1. Kataloģizācijas darbības lauks nacionālās bibliogrāfijas mērķiem	32
4.2.2. Nacionālās bibliogrāfijas saistība ar nacionālās bibliotēkas katalogu	33
4.2.3. Nacionālās bibliogrāfijas konteksta maiņa	34
4.2.4. Aptveroši bibliogrāfiskie ieraksti	35
4.2.5. Bibliogrāfiskā kontrole un bibliogrāfiskie standarti	35
4.2.6. Satura standarti	36
4.2.6.1. Apraksta standarti	36
4.2.6.2. Priekšmetošanas standarti	37
4.2.7. Identifikācijas standarti	37
4.2.7.1. Saistošais ISSN (ISSN-L)	38
4.2.7.2. ISTC vai Starptautiskais teksta standartkods	38
4.2.7.3. ISAN vai Starptautiskais audiovizuālo darbu standartnumurs	38
4.2.7.4. ISWC vai Starptautiskais skaņdarba standartkods	38
4.2.7.5. ISRC vai Starptautiskais ierakstu standartkods	38
4.2.7.6. Starptautiskais personvārda/nosaukuma/dalībnieka standartidentifikators (ISNI / ISPI)	39
4.2.7.7. Nacionālās bibliogrāfijas numurs (NBN)	39
4.2.8. Autoritatīvā kontrole	39
4.2.9. Bibliogrāfijas standarti un semantiskais tīmeklis	40
4.2.9.1. Resursa apraksta struktūra (Resource Description Framework (RDF))	40
4.2.9.2. Tīmekļa ontoloģijas valoda (Web Ontology Language (OWL))	41
4.3. Nacionālā bibliogrāfija un piekļuve	41
4.3.1. Nacionālās bibliogrāfijas lietotāji un lietošana: metadatu elementi	41
4.4. Kataloģizācijas līmenis	42

4.4.1.	<i>Ar resursu saistīto metadatu līmenis</i>	43
4.4.1.1.	Autoritatīvais līmenis	43
4.4.1.2.	Aptverošais līmenis	44
4.4.1.3.	Pievienotās vērtības līmenis	44
4.4.1.4.	Pamatlīmenis	44
4.4.2.	<i>Elektronisko resursu nozīme nacionālajā bibliogrāfijā</i>	45
4.4.3.	<i>Nepārtraukta uzlabošana</i>	45
5.	Funkcionalitāte un saskarne	47
5.1.	Ievads	47
5.2.	Vispārīgie ieteikumi	47
5.2.1.	<i>Vaicājumu formulēšana</i>	48
5.2.2.	<i>Rezultātu pārbaude</i>	49
5.2.3.	<i>Rezultātu saglabāšana vai ieguve</i>	49
5.2.4.	<i>Palīdzība</i>	49
5.3.	Vispārīgās prasības	50
5.4.	Piekluves punkti	50
5.4.1.	<i>Priekšmetiskā piekluve</i>	50
5.4.2.	<i>Rezultātu attēlojums</i>	53
5.4.3.	<i>Funkcionalitāte</i>	53
5.5.	Sadarbspēja	54
5.5.1.	<i>Katalogizācijas noteikumu savietojamība</i>	55
5.5.2.	<i>Starptautiskais standartizētais bibliogrāfiskais apraksts (ISBD)</i>	55
5.5.3.	<i>Starptautiskie katalogizācijas principi</i>	56
5.5.4.	<i>Funkcionālās prasības bibliogrāfiskajiem ierakstiem (FRBR)</i>	57
5.5.5.	<i>Funkcionālās prasības autoritatīvajām ziņām (FRAD)</i>	57
5.5.6.	<i>Resursu apraksts un piekluve (RDA)</i>	58
5.5.7.	<i>Bibliogrāfisko formātu savietojamība</i>	58
5.5.7.1.	<i>MARC formāti</i>	58
5.5.7.2.	<i>XML formāti</i>	59
5.5.7.3.	<i>Dublin Core</i>	61
5.5.8.	<i>Rakstzīmju kodēšanas savietojamība</i>	62
5.5.9.	<i>Protokolu savietojamība</i>	63
5.5.9.1.	<i>Z39.50 (ISO 23950)</i>	63
5.5.9.2.	<i>SRU / SRW</i>	64
5.5.9.3.	<i>OAI-PMH</i>	64
5.5.9.4.	<i>Pastāvīgie identifikatori</i>	64
5.5.9.5.	<i>Unificētais resursa nosaukums (URN)</i>	65
5.5.9.6.	<i>Handle sistēma</i>	65
5.5.9.7.	<i>Digitālo objektu identifikators</i>	65
5.5.9.8.	<i>Pastāvīgais URL (PURL)</i>	66
5.5.9.9.	<i>Arhīva resursu kods (ARK)</i>	66
6.	Nacionālo bibliogrāfiju organizācija un pārvaldība	69
6.1.	Ievads	69
6.2.	Atbildība par nacionālo bibliogrāfisko kontroli	69
6.3.	Nacionālās bibliogrāfiskās kontroles pārvaldes struktūra	70
6.3.1.	<i>Nacionālā bibliotēka kā nacionālās bibliogrāfijas institūcija</i>	70
6.3.2.	<i>Nacionālās bibliogrāfijas institūcija citas organizācijas sastāvā</i>	70
6.3.3.	<i>Līdzdarbojošās un dalītās nacionālās bibliogrāfijas institūcijas</i>	71
6.3.4.	<i>Neatkarīgās nacionālās bibliogrāfijas institūcijas</i>	71
6.3.5.	<i>Valsts institūcijas, kas atbild par bibliogrāfijas standartiem</i>	71
6.4.	Obligātā eksemplāra likumdošana/brīvprātīgais eksemplārs	71
6.4.1.	<i>Obligātais eksemplārs</i>	72

6.4.2.	<i>Līgumā noteiktais/brīvprātīgais eksemplārs</i>	73
6.4.3.	<i>„Jauktais” obligātais eksemplārs</i>	73
6.4.4.	<i>Nacionālo obligātā eksemplāra modeļu piemēri</i>	74
6.5.	Biznesa modelis.....	76
6.5.1.	<i>Nacionālās bibliogrāfijas mērķis un darbības lauks</i>	76
6.5.2.	<i>Maksa par nacionālo bibliogrāfiju</i>	77
6.5.3.	<i>Dažādu nacionālo biznesa modeļu piemēri</i>	78
6.5.4.	<i>Intelektuālā īpašuma tiesību jautājumi</i>	81
6.5.5.	<i>Veicināšana un tirdzniecība</i>	82
6.6.	Nacionālās bibliogrāfijas datu organizēšana	83
6.6.1.1.	Piemēri	84
6.7.	Nacionālās bibliogrāfijas savlaicīgums	84
6.7.1.	<i>Pārskats</i>	85
6.7.2.	<i>CIP programmas izveidošana</i>	85
6.8.	Datnešu izvēle nacionālās bibliogrāfijas piegādei	86
6.8.1.	<i>Papīrs</i>	86
6.8.2.	<i>CD-ROM</i>	86
6.8.3.	<i>Pieklūve tiešsaistē</i>	87
6.9.	Nacionālās bibliogrāfijas efektivitātes noteikšana	87
6.9.1.	<i>Aptvērums</i>	87
6.9.2.	<i>Savlaicīgums</i>	88
6.9.3.	<i>Nacionālās bibliogrāfijas izmantošana</i>	88
6.10.	Citu pieredzes apgūšana	88
7.	Sdarbība ar izdevējiem. Scenārijs resursa ceļam no autora līdz lietotājam, ieskaitot metadatu plūsmu	91
7.1.	Ievads	91
7.2.	Somijas nacionālais ONIX centrs	92
7.3.	Zviedru modelis.....	94
8.	Terminu un saīsinājumu skaidrojošā vārdnīca	98
9.	Bibliogrāfija	109
10.	Noderīgas saites.....	116
11.	Pielikums: nacionālās bibliogrāfijas numurs.....	126

Ievads

2001. gadā Bostonā, Masačūsetsas štatā ASV notika Pasaules bibliotēku un informācijas kongress. *IFLA* Bibliogrāfijas sekcija bija pabeigusi divus nozīmīgus darbus: *Bell* un *Langballe* (2001) ziņojumu par pasaules nacionālo bibliogrāfiju atbilstību Starptautiskās konferences par nacionālo bibliogrāfiju darbu rekomendācijām (1998) un *Knutsen* (2001) pārskatu par izmaiņām nacionālajās bibliogrāfijās kopš 1996. gada.

Komitejā apsprieda arī to, kā nacionālajai bibliogrāfijai jāreaģē uz elektronisko mediju, īpaši interneta publikāciju, pieaugošo nozīmi. Kad sanāksme tuvojās beigām, Azerbaidžānas pārstāve lūdza, lai Bibliogrāfijas sekcija sniedz ieteikumus un atbalstu tām nacionālās bibliogrāfijas institūcijām, kam nav bijusi izdevība iepazīties ar nacionālo bibliogrāfiju sastādīšanā pastāvošajām metodēm.

Šis izdevums ir minētās sanāksmes rezultāts. Lai palīdzētu nacionālās bibliogrāfijas institūcijām uzsākt vai uzlabot bibliogrāfiskos pakalpojumus, 2002. gadā tika izveidota darba grupa vadlīniju izstrādāšanai un atjaunināšanai, piemēru un atsauču pievienošanai. Nākamajā gadā darba grupa savu darbības lauku paplašināja, ietverot vadlīniju izstrādāšanu elektroniskajām nacionālajām bibliogrāfijām. Darba grupai tika izvirzīti uzdevumi:

- izstrādāt vadlīnijas, lai palīdzētu nacionālo bibliogrāfiju institūcijām uzsākt vai pilnveidot bibliogrāfiskos pakalpojumus,
- izstrādāt vadlīnijas bibliogrāfiju publicēšanai elektroniskās formās,
- izstrādāt vadlīnijas elektronisko resursu iekļaušanai un prezentēšanai nacionālajās bibliogrāfijās.

Darba gaitā šis šķietami atšķirīgās uzdevumu līnijas savijās. Globālā tīmekļa radītās pārmaiņas un elektronisko mediju straujā izplatība lika apšaubīt daudzus pieņēmumus, uz kuriem līdz tam balstījās nacionālā bibliogrāfija. Bija nepieciešama neapzināto teritoriju maršruta karte.

Šī dokumenta mērķauditorija, pirmkārt, ir speciālisti, kuru uzdevums ir nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumu pārvaldība, sevišķi jaunu nacionālo bibliogrāfiju veidošana. Otrkārt, šis dokuments ieinteresēs pieredzējušu nacionālās bibliogrāfijas institūciju vadību un personālu, kas apzinās jauno tehnoloģiju un mediju ieviešanas iespējas un problēmas.

Jāuzsver, ka dokuments nav ar likumu noteikts: bibliogrāfiskā kontrole katrā valstī var atšķirties; vietējās prasības var ietekmēt gan ar finansiāliem, praktiskiem vai likumīgiem ierobežojumiem. Tādēļ ir radītas vairākas iespējas, kas ilustrētu šo izvēles dažādību atbilstoši apstākļiem un līmeņiem, kā arī sniegti dažādu nacionālo bibliogrāfijas institūciju izvēles piemēri.

Dokuments sastāv no salīdzinoši patstāvīgām nodaļām, katra no tām adresēta atsevišķai tēmai. Tai pat laikā izdevums ir kā viens veselums. To var lietot abos veidos – lasot visas nodaļas citu pēc citas vai kādu nodaļu atsevišķi.

IFLAs IV nodaļa Bibliogrāfiskā kontrole ir piešķīrusi finansiālos līdzekļus, lai darba grupa varētu tikties četrās sanāksmēs. Šīs sanāksmes bija nozīmīgas darba virzībā, tās nevarētu notikt bez Čehijas Nacionālās bibliotēkas (2004), Lietuvas Nacionālās

bibliotēkas (2006) un Francijas Nacionālās bibliotēkas (2007 un 2008) dāsnās viesmīlības. Darba grupas locekļi sazinājās ar e-pasta starpniecību, tiem bija iespēja arī tikties *IFLAs* gadskārtējās konferencēs. Par sasniegto varēja iepazīties ziņojumos Bibliogrāfijas sekcijas atklātajās sesijās.

Darba grupa ir gandarīta par palīdzību un sniegto ieguldījumu citu *IFLAs* sekciju kolēģiem, ieskaitot Kataloģizācijas, Klasifikācijas & Indeksēšanas un Nacionālo bibliotēku sekcijām.

Dokuments izskatīšanai bija pieejams no 2008. gada jūnija līdz septembrim. Tika saņemti komentāri no *Deutsche Nationalbibliothek, IFLA ISBD Review Group, Danish Bibliographic Committee, Marcelle Beaudiquez, Pat Riva, Library of Congress and National Diet Library*. Šie priekšlikumi un ieteikumi bija liels ieguvums dokumenta tālākai pilnveidei.

IFLAs Bibliogrāfijas sekcija šo dokumentu periodiski pārstrādās, lai atspoguļotu jaunākās izmaiņas.

Atsauces

Bell, B.L., & Langballe, A.M.H. (2001). *An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS recommendations*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/sbrep.pdf>

Knutsen, U. (2001). *Changes in the national bibliographies, 1996-2001*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf>

Darba grupas locekļi Nacionālo bibliogrāfiju vadlīniju izstrādāšanai

<i>Anders Cato</i>	Zviedrijas Nacionālā bibliotēka, 2007-
<i>Genevieve Clavel-Merrin</i>	Šveices Nacionālā bibliotēka, 2007-
<i>Whitney Coe</i>	Prinstonas Universitātes bibliotēka, ASV (pensionējusies)
<i>Alan Danskin</i>	Britu bibliotēka
<i>Tuula Haapamäki</i>	Somijas Nacionālā bibliotēka
<i>Randi Diget Hansen</i>	Dānijas Bibliogrāfijas centrs
<i>Agneta Holmenmark</i>	Zviedrijas Nacionālā bibliotēka, 2004-2006
<i>Unni Knutsen</i>	Oslo Universitātes koledža, Norvēģija
<i>Christian Lupovici</i>	Francijas Nacionālā bibliotēka
<i>Ingrid Parent</i>	Kanādas Bibliotēkas un Arhīvi, 2007-
<i>Bohdana Stoklasová</i>	Čehijas Republikas Nacionālā bibliotēka
<i>Regina Varniene</i>	<i>Martynas Mazvydas</i> Lietuvas Nacionālā bibliotēka
<i>Beacher Wiggins</i>	ASV Kongresa bibliotēka
<i>Maja Žumer</i> (priekšsēdētāja)	Ļubļanas Universitāte, Slovēnija

1. Vēsture un pamats

Randi Diget Hansen

Dānijas Bibliogrāfijas centrs

1.1. Nacionālās bibliogrāfijas

„Kārtējā nacionālā bibliogrāfija atspoguļo valsts kultūru. Apskatot kārtējo nacionālo bibliogrāfiju, var spriest par valsts unikalitāti. Tajā atšķiram uzsvāru uz lauksaimniecību un tehniskajām zinātnēm, sabiedrības sastāvu atkarībā no publikāciju valodas, nācijas dzīvē nozīmīgām paražām, uzsvāru uz izglītību, literatūru un zinātni, ievērojamiem sava laika literātiem, kā arī virzieniem valsts politiskajā, sabiedriskajā un reliģiskajā dzīvē. Kārtējai nacionālajai bibliogrāfijai būtu jāatspoguļo valsts intereses un raksturīgās unikālās iezīmes tādā pašā mērā, kā spoguļis parāda indivīda vienreizību”. (*Bell, 1998*)

Definīcija

Vairāk kā pirms 50 gadiem definīcija bija: „Ideāla (kārtējā nacionālā) bibliogrāfija ir atsevišķas valsts robežās iepriekšējā gadā vai īsākā laika periodā publicēto grāmatu, dokumentu, brošūru, seriālizdevumu un citu iespaiddarbu pilnīgs uzskaitījums”(*Conover, 1955*).

1998. gada definīcija ir vispārīgāka: nacionālā bibliogrāfija šī vārda mūsdienu izpratnē ir autoritatīvu un aptverošu ierakstu uzkrājums par valstī publicētajiem izdevumiem (t.i., nacionālās izdevējindustrijas produkciju), ko regulāri publicē iespējami īsā laikā. Bibliogrāfiskos ierakstus sagatavo nacionālā bibliogrāfijas institūcija atbilstoši starptautiskajiem standartiem. Detalizēti tiek pētītas un pārbaudītas izdošanas ziņas un autorība.

Pēdējo desmit gadu izmaiņas izdevējdarbībā, kas atnesušas elektronisko informācijas resursu daudzveidību un pasaules tīmekli, ir mainījušas nacionālās bibliogrāfijas darbības sfēru. Tas kopā ar meklētājprogrammu tehnoloģiju radījis vajadzību pēc nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumu pārvērtēšanas.

1.2. Obligātais eksemplārs

Lai panāktu, ka bibliogrāfiskā kontrole valstī darbojas, svarīgi ir arī apvienot nacionālās bibliogrāfijas reģistrējošo funkciju ar valsts obligātā eksemplāra funkciju. Obligātais eksemplārs ir likumā vai cita veida normatīvajos dokumentos noteikts iespiedēju un izdevēju pienākums piegādāt vienu vai vairākus savas izdevējprodukcijas bezmaksas eksemplārus nacionālajai bibliotēkai vai citai „obligātā eksemplāra bibliotēkai”. Dažās pasaules valstīs, kur izdevēji vēlas agrīnu savu izdevumu reģistrāciju, pastāv brīvprātīgas papildu vienošanās starp izdevējiem un nacionālās bibliogrāfijas institūcijām.

1.3. Starptautiskās rekomendācijas

Nacionālā bibliogrāfija kā bibliogrāfiska sistēma vai nacionālās bibliogrāfijas speciālizdevums ir relatīvi jauns jēdziens. Vārdkopa „nacionālā bibliogrāfija” literatūrā parādījās aptuveni 19. gs. vidū, pamatos apzīmējot nacionālos grāmatu sarakstus. Tikai 20. gs. pirmajā pusē apstiprināta plašāka definīcija (*Madsen, 2000*).

Būtisku ieguldījumu šīs definīcijas attiecināšanā uz visiem dokumentu veidiem devušas plašās starptautiskās konferences, ko organizēja *UNESCO* 1950. gadā, *UNESCO* sadarbībā ar Starptautisko bibliotēku asociāciju federāciju *IFLA* 1977. gadā un *IFLA* 1998. gada novembrī. Šo konferenču rezultātā tapusi virkne rekomendāciju, kas ievērojami ietekmējušas nacionālo bibliogrāfisko pakalpojumu struktūru visā pasaulē.

Konference par bibliogrāfisko pakalpojumu uzlabošanu 1950. gadā

UNESCO 1950. gada konferences rekomendāciju nolūks bija uzsvērt, ka nacionālā bibliogrāfija nav tikai saraksts, bet bibliogrāfiju sistēma, kas kopsummā veic valstī publicēto dokumentu reģistrēšanu (*Konference par bibliogrāfisko pakalpojumu uzlabošanu, 1950*).

Šīm rekomendācijām raksturīgi, ka tās sākas ar prasību ietvert nacionālajās bibliogrāfijās valstī izdoto un tirdzniecībā pieejamo grāmatu un brošūru sarakstus. Tas saistīts ar faktu, ka pirms 1950. gada dažās valstīs, arī Lielbritānijā, bija tikai tā dēvētie „grāmattingotāju katalogi”, t.i., tikai grāmatu tirdzniecības un izdevniecību grāmatu saraksti.

Uzsvērtā nepieciešamība nacionālajā bibliogrāfijā ietvert ne tikai grāmatas un citus iespaiddarbus, bet arī audiovizuālos materiālus. Attiecībā uz periodisko izdevumu rādītājiem pastāv atlases iespēja. Reģistrējami tikai svarīgākie raksti. Ieteikts arī izveidot to iestāžu un firmu adresu grāmatas, kas nodarbojas ar dokumentu tirdzniecību valstī.

Līdztekus ļoti sīkām rekomendācijām par nacionālajā bibliogrāfijā ietveramo dokumentu veidiem 1950. gada rekomendācijās ir īsi norādījumi par prasībām attiecībā uz katalogizācijas līmeņiem, nacionālo bibliogrāfiju publicēšanu, obligāto eksemplāru un dokumentu krājumiem nacionālajās bibliotēkās.

1950. gada rekomendācijas ir nozīmīgas ar definīciju, ka nacionālā bibliogrāfija nav tikai saraksts, katalogs, bet bibliogrāfiju sistēma, kā arī ar to, ka tās ievieša jēdzienu „nacionālais bibliogrāfiskais pakalpojums”.

Starptautiskais kongress par nacionālajām bibliogrāfijām 1977. gadā

1977. gada *UNESCO/IFLA* konferences rezultātā tapa publikācija „*Vadlīnijas nacionālās bibliogrāfijas institūcijām un nacionālajai bibliogrāfijai*” (*IFLA, 1979*). Šīs vadlīnijas satur virkni rekomendāciju, kas attiecas ne tikai uz to, kādi dokumenti reģistrējami nacionālajā bibliogrāfijā, bet arī uz katalogizācijas līmeni un reģistrācijas bāzi.

Šajās vadlīnijās nacionālā bibliogrāfija definēta kā „autoritatīvu un aptverošu ierakstu uzkrājums par valstī publicētajiem izdevumiem, ko iespējami īsā laikā savāc un regulāri publicē iespiestā formā un/vai producē citās fiziskajās formās, kā katalogu kartītēs un mašīnlasāmos ierakstos”. *UNESCO/IFLA* definējušas „nacionālās izlaides ziņas” kā

„nacionālās izdevējindustrijas produktu”. Tas nozīmē, ka izdevēja mītnes zeme nosaka to, kur viņa izdots dokuments būtu jāreģistrē.

Starp šīm abām rekomendāciju kopām ir lielas atšķirības. Ja 1950. gadā bijis ļoti svarīgi uzskaitīt visus dažādos dokumentu veidus, kuri būtu jāreģistrē, tad 1977.gada rekomendācijas iesaka minimumu, kas būtu jāiekļauj nacionālajā bibliogrāfijā:

Nacionālajās bibliogrāfijās kā minimums būtu jāietver ieraksti par monogrāfiskajiem izdevumiem, par seriālizdevumu pirmajiem laidieniem un to nosaukumu maiņu, tajā skaitā arī par oficiālajiem izdevumiem, kā arī jāietver nacionālās izdevējziņas. Iespējami ātri iekļaujami arī cita veida izdevumi, lai apmierinātu nacionālo bibliotēku kopienas vajadzības un aptvertu nacionālās bibliogrāfijas institūciju resursus...

Minēts arī, ka „nacionālās bibliogrāfijas institūcijas savā politikā drīkst noteikt, ka tās aptver ne vien nacionālo iespiedprodukciju, bet arī konkrētus cita veida materiālus. Parasti šie materiāli specifiski attiecas uz konkrēto valsti, tos var uzskatīt par daļu no nacionālā krājuma – tās ir publikācijas, kas kādā aspektā attiecas uz kultūras, vēstures, ģeogrāfisko vai valodas vidi”.

Vadlīnijās stingri uzsvērts, ka nacionālajai bibliogrāfijai jānodrošina izdevējziņu autoritatīva pamatreģistrācija valstī, tajā skaitā personvārdu un institūciju autoritatīvā kontrole. Reģistrācija jāveic saskaņā ar starptautiskiem katalogizācijas un klasifikācijas noteikumiem. Jāstrādā pie tā, lai bibliogrāfisko ziņu formāti būtu savietojami kā nacionālā, tā starptautiskā līmenī. Nacionālā bibliogrāfija valstī ir daļa no universālās bibliogrāfiskās kontroles, un ir svarīgi, lai būtu iespējama bibliogrāfisko ziņu apmaiņa un daudzkārtēja izmantošana.

Starptautiskā konference par nacionālajiem bibliogrāfiskajiem pakalpojumiem 1998. gadā (ICNBS)

1977. un 1950. gadā sagatavotajās rekomendācijās ir norādījumi par iespīestu nacionālo bibliogrāfiju izdošanu. Kaut arī, 1977. gadā minēts, ka nacionālo bibliogrāfiju iespējams publicēt elektroniskā formā, un ir jāapsver iespēja nacionālās bibliogrāfiskās ziņas sagatavot kā starptautiskas datubāzes daļu, tomēr tika atbalstīta prasība izdot bibliogrāfijas iespīestā formā. Šīs rekomendācijas bija domātas nacionālās bibliogrāfijas sistēmām tajās valstīs, kuras nevarēja izmantot informācijas tehnoloģijas.

Jaunākajās rekomendācijās (ICNBS rezultātā) ņemts vērā, ka informācijas tehnoloģiju straujais progress paver jaunas iespējas un izvirza jaunas prasības nacionālo dokumentu sistematizācijā un reģistrācijā (IFLA, 2001). Tīmekļa meklētājprogramma *Google* tad vēl bija nākotnes jautājums.

1998. gada rekomendācijas papildus akcentē nacionālās bibliogrāfijas institūciju lomu un atbildību, kā arī obligātā eksemplāra nozīmīgumu:

- Tās apstiprina, ka nacionālās bibliotēkas un nacionālās bibliogrāfijas institūcijas var kooperēties ar citām institūcijām, bet vispārēja atbildība par koordināciju un standartu ieviešanu paliek nacionālās bibliogrāfijas institūcijai (4 paragrāfs).

- Tās no jauna apstiprina obligātā eksemplāra nozīmi – tas ir līdzeklis, lai nodrošinātu valsts kultūras un intelektuālā mantojuma, kā arī valodu dažādības saglabāšanu un pieejamību lietotājiem mūsdienās un nākotnē (5 paragrāfs).

Svarīgākās izmaiņas, salīdzinot ar iepriekšējām rekomendācijām, attiecas uz sekojošo:

Obligātais eksemplārs: Uzsvērts, ka noteikumi par obligāto eksemplāru kā nacionālo bibliogrāfisko pakalpojumu pamatu, ir steidzama lieta:

- (1. ieteikums) Valstīm steidzami jāpārbauda pastāvošā obligāto eksemplāru likumdošana un jāizvērtē tās prasības saistībā ar pašreizējām un nākotnes prasībām un, ja nepieciešams, likumi jāpārskata.
- (2. ieteikums) Valstis, kurām pašreiz nav obligāto eksemplāru likumdošanas, tiek aicinātas to ieviest.

Nacionālās bibliogrāfijas aptvērums: Pretstatā iepriekšējo gadu rekomendācijām, kurās uzskaitīti dažādi dokumentu veidi, 1998. gada rekomendācijās minēta tikai „kārtējā nacionālā izdevējprodukcija”. Tas nozīmē, ka nacionālajā bibliogrāfijā reģistrējami visi valstī publicētie dokumenti neatkarīgi no to publicēšanas formas – tie var būt tipogrāfiski iespiestie, audiovizuālie vai elektroniskie dokumenti. Tātad visi dokumentu veidi, ieskaitot interneta dokumentus, ir pielīdzināmi tradicionālajiem dokumentiem.

1998. gada rekomendācijās norādīti nākotnes uzdevumi:

- (3. ieteikums) Asociācijai *IFLA* jāveicina esošo vadlīniju pārstrādāšana, lai nodrošinātu visu jauno un nākotnē sagaidāmo publikāciju ietveršanu nacionālajā bibliogrāfijā.

1.4. Jaunas rekomendācijas/vadlīnijas

Aplūkojot rekomendāciju attīstību laikā no 1950. līdz 1998. gadam, redzams, ka 1950. gadā akcentēts, kāda veida dokumenti reģistrējami nacionālajā bibliogrāfijā, bet ir maz norāžu uz prasībām attiecībā uz katalogizēšanas līmeņiem, nacionālās bibliogrāfijas publicēšanu, obligāto eksemplāru un dokumentu krājumu nacionālajā bibliotēkā.

1977. gadā minimāli norādīts, kāda veida dokumenti reģistrējami nacionālajā bibliogrāfijā, bet uzsvēta nacionālās izdevējprodukcijas autoritatīvas pamatreģistrācijas nodrošināšana, ieskaitot personvārdu un institūciju nosaukumu autoritatīvo kontroli, kā arī reģistrēšanas atbilstību starptautiskajiem katalogizācijas un klasifikācijas noteikumiem un vajadzību pēc izmantoto bibliogrāfisko formātu savietojamības.

Laika posmā no 1950. līdz 1977. gadam interese mainījies no nacionālās bibliogrāfijas aptvērums uz bibliogrāfisko ziņu reģistrēšanu un formatēšanu. Aptvērums šķita pašsaprotams, bet šī laika perioda risināmā problēma bija tiešsaistes katalogizēšana un bibliogrāfisko ziņu apmaiņas iespējas.

1998. gada rekomendācijās nav sīkāk aplūkots nacionālās bibliogrāfijas aptvērums. Ir tikai vispārīgi norādīts:

- (4. ieteikums) Nacionālajās bibliogrāfijās jāietver **kārtējā nacionālā izdevējprodukcija** un arī retrospektīvais aptvērums. Ja nepieciešams, nacionālās bibliogrāfijas institūcijai jādefinē un jāpublicē atlases kritēriji.
- (5. ieteikums) Nacionālajā bibliogrāfijā jāietver ieraksti par visās valodās publicētajiem izdevumiem valstī; kur iespējams, ierakstos uzrādāmas valodas un/vai rakstības, kurās ir šo izdevumu oriģināli.

1998. gada rekomendācijās īpaši uzsvērtā nacionālās bibliogrāfijas institūciju loma un atbildība, kā arī obligātā eksemplāra nozīmīgums.

1.5. Secinājums

Darba grupa atklāja, ka 1998. gada rekomendācijas ir visai neskaidras, jo tajās nebija vadlīniju, kā definēt **kārtējo nacionālo izdevējprodukciju**. Darba grupa atzina, ka nepieciešams definēt visu veidu elektronisko informācijas resursu ietveršanu nacionālajā bibliogrāfijā.

Rekomendācijās ietvertajā nacionālās bibliogrāfijas definīcijā teikts, ka tā ir visaptveroša:

...konkrētajā valstī jebkurā laikā publicēto grāmatu kārtējās nacionālās izdevējprodukcijas kopsūma. Cita nacionālo bibliogrāfiju raksturojoša iezīme ir mērķuzdevums reģistrēt pilnīgi visus publicētos dokumentus (ar zināmiem formāliem nosacījumiem) neatkarīgi no šo dokumentu fiziskās formas, temata vai kvalitātes.

Kopš 1977. gada, bibliotēku pasaulē tika pieņemts, ka nacionālā bibliogrāfija ir visu valstī publicēto izdevumu **pilnīga** reģistrācija neatkarīgi no to formas tādā katalogizācijas līmenī, kāds daudzviet atzīts par augstāko līmeni. Tas ekonomistiem lika domāt, ka katalogizēšana ir ļoti dārga, un ka nacionālajā bibliogrāfijā nevajag ietvert Web dokumentus. Daži uzskatīja, ka nacionālās bibliogrāfijas aptvērums ir būtisks, jo apskatei tīklā var izmantot tīmekļa meklējumprogrammas.

Apskatot jau esošās vadlīnijas un ņemot vērā nacionālo bibliogrāfiju institūciju praktisko pieredzi, darba grupa izstrādāja šādas rekomendācijas:

- lai būtu nepieciešamība attīstīt, saglabāt un veicināt noteikumus, standartus, nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jāpiešķir atlases kritēriji,
- nacionālai bibliogrāfijai jāietver visi publikāciju veidi, bet katrā ziņā ne visas publikācijas. Vispusīgumam nav jābūt mērķim,
- praktiski formālai kritēriju atlasei jābūt definētai un publicētai,
- nacionālai bibliogrāfijas institūcijai jālemj - dažādiem publikāciju veidiem dažādus katalogizācijas līmeņus, pamatojoties uz avota nozīmīguma,
- nacionālās bibliogrāfijas institūcijas veicina visu iespējamo tehnoloģiju izmantošanu, lai nodrošinātu nacionālās bibliogrāfijas izveidošanu un saglabāšanu,
- nacionālo bibliogrāfiju institūcijām jāmeklē iespējas sadarbībai ar citām ieinteresētām pusēm, lai atbalstītu un uzlabotu nacionālo bibliogrāfiju,
- nacionālām bibliogrāfijas institūcijām jāanalizē un periodiski jāpārskata nacionālās bibliogrāfijas izmantošanu (ieskaitot potenciālo izmantošanu).

Atsauces

Bell, B.L. (1998). *An Annotated Guide to Current National Bibliographies* (2nd completely rev. ed.) München : Saur.

Conference on the Improvement of Bibliographic Services. (1950). *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services, UNESCO House, Paris, 7-10 November, 1950*. Paris: UNESCO.

Conover H.F. (1955). *Current National Bibliographies*. Washington : U.S. Government Printing Office.

International Conference on national Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on national Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina/htm>

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris : UNESCO.

Madsen, M. (2000). The national bibliography in the future : New recommendations. *Alexandria*, 12(1), 45-50.

2. Nacionālo bibliogrāfiju nozīme: lietošana un lietotāji

Maja Žumer

Ļubļanas Universitāte, Slovēnija

2.1. Kāds ir nacionālās bibliogrāfijas uzdevums?

Pilnīga un savlaicīga nacionālā bibliogrāfija ir svarīgs informācijas resurss, kas nodrošina:

- atlasu un komplektēšanu bibliotēkās un līdzīgās institūcijās,
- katalogizāciju (gan tieši – kopējot katalogierakstus, gan netieši – atbalstot katalogizāciju),
- autorības un publicēšanas vēstures pārbaudi.

„Nacionālās bibliogrāfijas dienestiem tradicionāli tiek izvirzīti trīs galvenie uzdevumi. Pirmais – veicināt rentablu katalogizāciju bibliotēkās. Otrais – nodrošināt bibliotēkām atlasu un komplektēšanas darbu. Trešais – sekmēt turpmāko informācijas meklēšanu un izguvi dokumentu piegādei. Šie uzdevumi joprojām ir spēkā. Mūsdienās mainījusies tikai vide, kurā šie mērķi tiek īstenoti” (*Vitiello, 1999*).

Taču nacionālā bibliogrāfija tiek (vai var tikt) izmantota arī ārpus bibliotēkām, izdevniecībām un grāmatu tirdzniecības iestādēm (*IFLA, IFLA Starptautiskā biroja UBC&UNESCO, 1979*), lai:

- sniegtu statistiskus pārskatus par valsts izdevējprodukciju,
- parādītu valdības politikas ietekmi uz izglītību, valodu, ekonomisko programmu u.tml.,
- atklātu valsts iespējas producēt sev nepieciešamās publikācijas.

Tādēļ nacionālā bibliogrāfija ir būtisks materiālu atlasu un komplektēšanas līdzeklis un tādējādi arī svarīgs izdevējdarbības veicinātājs. Lai pildītu šo funkciju:

- ziņām jābūt pieejamām tūlīt pēc publicēšanas, ieteicams pat pirms tās,
- atlasu darbam svarīgi uzrādīt ziņas par tematu, mērķauditoriju un cenu, bet komplektēšanai – par izdevējiem, izplatītājiem, samaksas noteikumiem un, protams, standartidentifikatoriem *ISSN, ISBN* u.c.,
- jāizvēlas tāds bibliogrāfisko ierakstu formāts, kurā ziņas var vienkārši importēt vietējā informācijas sistēmā vai katalogā (*Lewis, 1991*).

Katalogizācijas prasības ir:

- ierakstu pilnīgums un augsta kvalitāte,
- pilnīgs aptvērums,
- savlaicīga piekļuve jaunajiem ierakstiem,
- atbilstība nacionālajiem un starptautiskajiem standartiem,
- retrospektīvo un kārtējo bibliogrāfiju nepārtrauktība,
- vienkārša ierakstu kopēšanas iespēja vietējiem katalogiem.

Nacionālajai bibliogrāfijai kā informācijas resursam jāuztur:

- modernizētas meklēšanas iespējas un daudz piekļuves punktu,
- saites ar vietējiem katalogiem vai pilntekstiem, kas nodrošina piekļuvi meklētajām publikācijām.

Var pretendēt uz to, ka par nacionālās bibliogrāfijas produkciju ir nacionāla un starptautiska interese. Vai šīs intereses konfliktē? Ja tā, tad kuram aspektam ir priekšroka?

Pastāv zināma pārklāšanās (un sacensība) ar citiem produktiem un pakalpojumiem, piemēram, tirdzniecībā pieejamo iespieddarbu rādītājiem, nacionālajiem kopkatalogiem, lielo universitāšu/zinātnisko bibliotēku katalogiem un pat tiešsaistes veikalū *Amazon*. Vai nacionālā bibliogrāfija nodrošina kādus citus produktus un pakalpojumus? Vai nacionālās bibliogrāfijas radītā pievienotā vērtība vienmēr ir acīmredzama, pienācīgi reklamēta un zināma?

Visbeidzot, vai ir garantēta nacionālo bibliogrāfiju nepārtraukta izdošana? Ņemot vērā arvien pieaugošos ierobežojumus nacionālajām bibliogrāfijām (un nacionālās bibliogrāfijas institūcijām), mūsu uzdevums ir nostiprināt nacionālo bibliogrāfiju pozīciju, pamatojoties uz vajadzībām, ko tās apmierina, un lietošanu, ko tās nodrošina. Šī analīze būs pamatā arī ieteikumiem par elektronisko nacionālo bibliogrāfiju datu modeli un funkcionalitāti.

2.2. Kas ir lietotāji?

Lai gan ir droši pierādījumi un izpratne par nacionālās bibliogrāfijas lietošanu bibliotēkās, trūkst reālu ziņu par lietotājiem. Dažās valstīs (piemēram, Čehijā un Norvēģijā) nacionālās bibliotēkas ir sākušas pētīt, kas ir nacionālās bibliogrāfijas lietotāji un kādā kontekstā to lieto. Tomēr ļoti nepieciešami būtu plašāki pētījumi. Vajadzētu vērst uzmanību ne tikai uz pašreizējiem lietotājiem, bet arī uz potenciālajiem lietotājiem nākotnē, – ne tikai, lai attaisnotu nacionālās bibliogrāfijas producēšanu, bet arī, lai ieviestu pieprasītos pakalpojumus.

Interesantu viedokli par lietotājiem un lietošanu piedāvā ASV Kongresa bibliotēkas Darba grupa par bibliogrāfiskās kontroles nākotni (<http://www.loc.gov/bibliographic-future/>). 2007. gada 15. marta sanāksmes ziņojumā (http://www.loc.gov/bibliographic-future/meetings/2007_mar08.html) teikts: „pastāv divas galvenās bibliogrāfisko ziņu lietotāju un lietošanas vides: patērētāju vide un pārvaldības vide. Apzīmējums *Patērētāju vide* attiecas uz bibliogrāfisko ziņu galalietotājiem, informācijas patērētājiem un pakalpojumiem, kas iecerēti kā palīgs galalietotājiem būtiskas informācijas atrašanā, t.i., no meklētājprogrammām līdz specializētām katalogu saskarnēm. *Pārvaldības vide* attiecas uz resursu krājumu pārvaldību. Lai gan abām šīm vidēm ir atšķirīga bibliogrāfisko ziņu izmantošanas perspektīva, tām ir savstarpēja saistība (piemēram, ziņas, kas sākotnēji ierakstītas vienas vides vajadzībām, var izmantot arī citā vidē). Tomēr autoritatīvu bibliogrāfisko ziņu veidošana ir nepieciešama abām šīm vidēm, un pašreizējās kārtējās bibliogrāfijas ziņas pilnībā neapmierina nevienu no tām.

Darba grupa analizējusi pašreizējos informacionālos pieprasījumus un dažādu Eiropas nacionālās bibliogrāfijas institūciju veidoto nacionālo bibliogrāfiju raksturīgo lietošanu (<http://www.ifla.org/Vii/s12/pubs/SurveyEuNationalLibraries24jul06.pdf>). Stāvoklis

dažādās valstīs ir atšķirīgs, tomēr ir dažas kopīgas iezīmes. Esošie un potenciālie lietotāji ir:

Galalietotāji

Šī ir visneviendabīgākā grupa – no bibliotēkas pastāvīgajiem apmeklētājiem līdz nacionālās bibliogrāfijas ierakstu attāliem lietotājiem. Šajā kategorijā ietilpst formālās un neformālās grupas un institūcijas.

Var uzskaitīt vēl daudzus citus konkrētus lietotājus. Daži piemēri:

- iespiedēji, kas identificē izdevējus, lai piedāvātu sadarbību,
- žurnālisti, lai konstatētu publikācijās valodu, žanru vai pirmavotu,
- grāmatu gadatirgu organizētāji,
- konkrētas valodas tulkotāju identifikācijai,
- ilustrētāju identifikācijai.

Galalietotāji ne vienmēr tiek uzskatīti kā nacionālās bibliogrāfijas mērķauditorija. Darba grupa apstiprina nacionālo bibliogrāfiju kā svarīgu informācijas resursu plašai publikai, jo tā sniedz pieeju nacionālas kultūras mantojuma segmentam.

Bibliotēkas

- Nacionālā bibliogrāfija nepieciešama **katalogizētāju** darbam ierakstu kopēšanai, vai kā katalogizēšanas palīglīdzeklis. Pēdējā gadījumā tiek meklēti līdzīgi bibliogrāfiskie ieraksti un, varbūt pat biežāk – autoritatīvie ieraksti (personvārdi, institūciju nosaukumi).
- **Bibliotekāriem – komplektētājiem** nacionālā bibliogrāfija nepieciešama, lai pasūtītu izdevumus, identificētu izdevējus, izplatītājus un publikāciju statusu.
- **Bibliotekāriem – krājumu attīstības speciālistiem** nacionālā bibliogrāfija nepieciešama, lai analizētu pieejamās publikācijas, veiktu atlasīti atbilstoši krājumu attīstības kritērijiem, kā arī lai gūtu priekšstatu par nākotnē gaidāmajām publikācijām (piemēram, izmantojot Katalogizēšanas izdevumā (*CIP*) ierakstus).
- **Uzziņu dienesta bibliotekāriem** nacionālā bibliogrāfija nepieciešama, lai darbotos galalietotāju (ieskaitot bibliotēkas pastāvīgos apmeklētājus, formālās un neformālās grupas un institūcijas) interesēs.
- Tā kā pastāv cieša saite starp nacionālo bibliogrāfiju un obligāto (vai brīvprātīgo) eksemplāru, nacionālās bibliogrāfijas ziņas var izmantot, **obligāto eksemplāru pārvaldībai**.
- **Restaurācijā un saglabāšanā nodarbinātiem bibliotekāriem** nacionālā bibliogrāfija nepieciešama, lai noteiktu izdevējdarbības tendences un plānotu saglabāšanas pasākumus.
- **Digitalizētājiem** nacionālā bibliogrāfija nepieciešama, lai gūtu pārskatu par bibliotēkas materiāliem un pieņemtu pamatotus lēmumus par digitalizācijas prioritātēm.

Grāmatizdošana (ieskaitot netradicionālo datnešu publicēšanu)

- Komerčiālais un nekomerčiālais sektors, tai skaitā valdības un citu oficiālo izdevumu **izdevēji**, nacionālo bibliogrāfiju izmanto, lai analizētu tirgu un konkurenci.
- **Grāmatu un citu mediju tirgotāju** vajadzības ir tādas pašas kā krājumu attīstībā un komplektēšanā nodarbināto bibliotekāru vajadzības. Šī grupa var veikt arī tādas pašas funkcijas kā uzziņu dienesta bibliotekāri un pat nosūtīt pircējus uz bibliotēkām, kur atrodami izdevumi, kas vairs nav pārdošanā.
- Abām grupām nacionālā bibliogrāfija kalpo kā avots, lai bagātinātu savus bibliogrāfiskos datus.

Institūcijas

- **Finanšu institūcijām** nacionālā bibliogrāfija nepieciešama, lai pētītu pastāvošā finansējuma atbilstību un plānotu turpmākā finansējuma politiku.
- **Valdības institūcijām, kas nodrošina ar finansējumu nacionālo bibliogrāfijas institūciju**, tām nacionālā bibliogrāfija var būt nepieciešama, lai noteiktu nodokļa lielumu nacionālās bibliogrāfijas institūcijas darbībai.
- **Oficiālai statistikai** nacionālā bibliogrāfija nepieciešama, lai sniegtu statistiskus pārskatus par valsts izdevējprodukciju.

Autortiesību pārvaldes organizācijas

Nacionālajā bibliogrāfijas ziņas, var izmantot autoru mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijas intelektuālā īpašuma tiesību pārvaldībai, kā arī valsts iestādes – taisnīgas atlīdzības noteikšanai par publisko patapinājumu.

Programmatūra (dalītā meklēšana, rasmošanas rīki)

Nacionālo elektronisko bibliogrāfiju lieto ne tikai cilvēki, bet arī datorprogrammas ar tiešo piekļuvi nacionālās bibliogrāfijas ierakstiem, piemēram, izmantojot apvienoto/dalīto meklēšanu un rasmošanu. Lai gan datorprogrammas nav lietotāji tiešā nozīmē, tomēr, plānojot nacionālās bibliogrāfijas veidošanu tiešsaistes piekļuvei, nepieciešams ņemt vērā papildu tehniskās prasības.

2.3. Kādas ir informacionālās vajadzības un prasības?

Esam uzskaitījuši dažādus nacionālo bibliogrāfiju esošos un potenciālos lietotājus. Lietotājiem ir atšķirīgas informacionālās vajadzības, un nacionālā bibliogrāfija tiek lietota atšķirīgā kontekstā. Ņemot vērā informacionālās vajadzības, ir jādefinē prasības: meklēšanas kritēriji (piekļuves punkti) un attēlojamie būtiskie ziņu elementi. Darba grupa konstatējusi:

Galalietotāju vajadzības

Galalietotājiem jāiegūst ziņas par autoriem un viņu publikācijām un par tematiem, identificēt publikācijas un/vai autorus un nodrošināt piekļuvi šīm publikācijām, atsauču sarakstiem.

Meklēšanai vajadzīgi: visi piekļuves punkti nepieciešami, lai **atrastu** publikācijas, konkrēti:

- autora personvārds/nosaukums (*jebkurā formā*),
- vārdi resursa nosaukumā,
- valoda/valsts, kurā resurss publicēts,
- izdevējs,
- izdošanas gads,
- priekšmetu aprakstgalvas vai atslēgvārdi,
- publikācijas veids/žanrs/formāts.

Attēlotajos datos vajadzīgi:

- visi *elementi*, kas nepieciešami, lai identificētu, izvēlētos un gūtu iespēju piekļūt publikācijām (*FRBR, 1998*).

Vēlamais rezultāts:

- tiešā piekļuve elektroniskajiem resursiem (ievērojot autortiesības, autentifikāciju, *autorizāciju* u.tml.),
- informācija par tradicionālo izdevumu atrašanās vietu,
- bibliogrāfisko ierakstu demonstrēšana un eksportēšana dažādos formātos.

Katalogizācija

Nacionālā bibliogrāfija tiek izmantota gan kopējošajā katalogizēšanā, gan kā katalogizēšanas palīglīdzeklis. Pēdējā minētajā gadījumā katalogizētāji meklē atbilstošos bibliogrāfiskos ierakstus un, iespējams, pat pārsvarā – autoritatīvos ierakstus (personvārdus un institūciju nosaukumus). Šos raksturīgos vaicājumus var klasificēt kā pazīstamu vienību meklēšanu. Lai pārbaudītu autoru personvārdus/nosaukumus, katalogizētāji var tos meklēt tieši autoritatīvajā datnē.

Veicot meklēšanu bibliogrāfiskajā datnē, katalogizētāji meklē konkrētā izdevuma ierakstu, un raksturīgie piekļuves punkti ir:

- resursa nosaukums,
- autors,
- standartidentifikatori (piemēram, *ISBN, ISSN, ISMN*),
- publicēšanas datējums.

Personvārdu un institūciju nosaukumu autoritatīvajā datnē piekļuves punkti ir:

- institūcijas nosaukums (jebkurš variants),
- personvārds (jebkurš variants).

Kā rezultātu katalogizētāji vēlas iegūt pilnu bibliogrāfisko vai autoritatīvo ierakstu standartformātā (*MARC, Dublin Core*).

Ierakstu atkārtota izmantošana

Ierakstu atkārtota izmantošana ietver ierakstu grupu lejupielādi vai eksportu uz citām datubāzēm un citiem datorlietojumiem (piemēri – *CERL Hand Press Book database*,

Index Translationum, bibliotēku katalogi, – īpaši retrospektīvajai konversijai). Ir konstatēts, ka papildus lietošanai bibliotēkās ierakstus atkārtoti izmanto arī komercinstitūcijas (piemēram, tirdzniecībā pieejamo grāmatu sarakstu sastādītāji).

Šajā gadījumā piekļuves punkti tiek definēti kā ieraksta (t.i., materiāla) atlasē kritēriji. Var apsvērt jebkura atribūta/attiecinājuma izmantošanu, bet parasti prasības sakrīt ar galalietotāju prasībām.

Nemot vērā, ka šos ierakstus nepieciešams ietvert citās datubāzēs, ir jāgatavo pilni bibliogrāfiskie ieraksti standartformātā.

Krājumu attīstība

Lai nacionālo bibliogrāfiju varētu lietderīgi izmantot krājumu attīstībai, tai ir jāpiedāvā priekšmetiskā piekļuve un publikāciju dažādo aspektu analīze. Krājumu attīstībā nodarbinātajiem bibliotekāriem nacionālās bibliogrāfijas (gan savas valsts, gan citvalstu) nepieciešamas, lai analizētu pieejamās publikācijas un atlasītu tās atbilstoši krājumu attīstības kritērijiem. Šim nolūkam ir jāiepazīstas ar gaidāmajām publikācijām (piemēram, izmantojot *Katalogizēšanas izdevumā – CIP* ierakstus). Gan komerciālajā, gan nekomerciālajā (bezpeļņas) sektorā, ieskaitot valdības izdevumu un citu oficiozu izdevējus, nacionālās bibliogrāfijas lieto, lai analizētu tirgu un konkurenci. Raksturīgākie piekļuves punkti:

- priekšmeti, klasifikācijas indeksi, atslēgvārdi tematiskajai meklēšanai,
- publicēšanas datējums,
- valoda/valsts, kurā resurss izdots,
- publikācijas veids/žanrs/formāts.

Kā meklēšanas rezultāti prezentējami pilni bibliogrāfiskie ieraksti. Krājuma attīstības darbam nepieciešama saite ar izdevniecību ziņām, lai uzzinātu:

- cenu,
- pieejamību (publikācijas statusu),
- prasības un nosacījumus (tiesības, tehniskās prasības).

Apjomīgā rezultātu kopuma dēļ ir nepieciešama šķirošana pēc vairākiem kritērijiem; noderīgs ir loģiskais sakopojums (piemēram, *FRBR*).

Komplektētāji, grāmatirgotāji un citu mediju tirgotāji

Šai grupai nacionālā bibliogrāfija nepieciešama, lai pasūtītu izdevumus, identificētu izdevējus un izplatītājus, kā arī noteiktu publikāciju statusu. Meklēšanas ziņā šī grupa ir līdzīga katalogizētājiem: arī komplektētāji un grāmatirgotāji meklē pazīstamas vienības, un viņiem ir nepieciešami raksturīgie piekļuves punkti:

- resursa nosaukums,
- autors,
- standartidentifikatori (piemēram, *ISBN, ISSN, ISMN*),
- publicēšanas datējums.

Rezultātu attēlošanas prasības ir līdzīgas kā krājumu attīstībā – nepieciešami pilni bibliogrāfiskie ieraksti un saites ar izdevējziņām, lai gūtu izdevumu pasūtīšanai nepieciešamo informāciju:

- izdevēja adresi un kontaktinformāciju,
- cenu,
- ziņas par pieejamību,
- ziņas par tiesībām.

Vēlama saite ar tirdzniecībā pieejamo grāmatu sarakstiem.

Izdevējdarbības analīze

Izdevējiem nacionālā bibliogrāfija nepieciešama tirgus analīzei un konkurences vērtēšanai.

Meklēšana:

- tematiskā meklēšana pēc priekšmeta aprakstgalvas, klasifikācijas indeksa vai atslēgvārda,
- pēc publicēšanas datējuma,
- pēc izdevēja,
- pēc publikācijas veida/žanra/formāta.

Nepieciešamās ziņas:

- Izdošanas pamatziņas (atsauces/citējuma formātā).

Izdevniecību sektora vispārējā analīze; oficiālā statistika

Meklēšana:

- izdevuma valoda,
- oriģinālizdevuma valoda,
- valsts, kurā izdevums nācis klajā,
- klasifikācijas kods,
- publicēšanas datējums,
- mērķauditorija,
- publikācijas veids/žanrs/formāts.

Nepieciešamās ziņas:

- Izdošanas pamatziņas (atsauces/citējuma formātā).

Tiesību pārvaldība

Tā kā nacionālajā bibliogrāfijā pastāv kvalitatīva autoritatīvo ierakstu kontrole un autorziņas, tās var izmantot autoru mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijas intelektuālā īpašuma tiesību pārvaldībai, kā arī valsts iestādes taisnīgas atlīdzības noteikšanai par publisko patapinājumu.

Šīs grupas informacionālās vajadzības ir specifiskas. Meklēšana notiek divos veidos:

- pēc autora personvārda/nosaukuma (jebkuras formas), lai iegūtu vai nu pilnu autoritatīvo ierakstu par autoru, vai ziņas par šī autora visiem publicētajiem darbiem,
- pēc darba nosaukuma, lai uzzinātu autorus un to lomu darba tapšanā.

Piekluves punkti šajā gadījumā ir:

- darba nosaukums,
- autora/radītāja/līdzradītāja personvārds/nosaukums (jebkurā formā),
- kods, kas identificē saistību starp ierakstiem (personu saistības kods (*Relator code*)).

Rezultātā iegūst vai nu pilnu autoritatīvo ierakstu par autoru vai bibliogrāfisko ierakstu atsauces/citējuma (īsā) formā ar darba radītāju funkciju (kodus, kas identificē saistību starp ierakstiem par šo darbu – personu saistības kodi (*relator codes*)). Bibliogrāfisko ierakstu gadījumā nepieciešams to loģisks sakopojums atbilstoši *FRBR*.

Datorprogrammatūra (apvienotā meklēšana, dalītā meklēšana, rasmošana)

Daudzas nacionālās bibliotēkas lietotājiem piedāvā vienlaidu piekļuvi visiem saviem informācijas avotiem ar izguves portālu starpniecību. Bez nacionālajiem portāliem ir arī jaunas starptautiskās iniciatīvas, piemēram, Eiropas bibliotēka (*The European Library*) (<http://www.theeuropeanlibrary.org>), kopējs Eiropas nacionālo bibliotēku portāls. Meklēšanas nodrošināšanai ir divas tehniski atšķirīgas pieejas:

- dalītā meklēšana, izmantojot tradicionālo Z39.50 vai jaunāko *ZING/SRU/SRW* protokolu,
- centrālā rādītāja izmantošana (tas radīts un uzturēts rasmošanā ar *OAI-PMH*).

Bath profils (<http://www.nlc-bnc.ca/bath/>) sniedz precīzi formulētas vadlīnijas, kā uzturēt standartizētus vaicājuma terminus un to kombinācijas Z39.50 kontekstā. *Bath* profils tādējādi ir uzturamais/atbalstāmais minimums.

2.4. Vispārējās meklēšanas prasības

Tabulā ir norādīti pamatelementi, kuri paredzēti kā piekļuves punkti.

Izmantošana/ lietotājs	Autors	Nosaukums	Izdevējs	Datējums	Valoda/ valsts	Žanrs/ formāts	Priekšmets	Identifikators	Mērķauditorija
Galalietotāji	x	x	x	x	x	x	x		
Katalogizēšana	x	x		x				x	
Atkārtota izmantošana	x	x	x	x	x	x	x		
Krājuma attīstība				x	x	x	x		x
Komplektētāji	x	x		x				x	
Izdevniecību analīze			x	x		x	x		x
Statistika				x	x	x	x		x
Tiesību pārvaldība	x	x		x					
Datorprogrammatūra	x	x		x			x	x	

2.5. Secinājums

Pēdējos 20 gados notikušas daudzas pārmaiņas: mainījušies izdevumu veidi un izdošanas process kopumā; mainījies arī nacionālo bibliogrāfiju formāts – no iespiestās versijas līdz *CD-ROM* un tiešsaistes versijām. Tas rosina uzsākt fundamentālu pētījumu un ar svaigu skatu paraudzīties uz nacionālajām bibliogrāfijām, kā arī diskutēt par nacionālās bibliogrāfijas uzdevumiem jaunajos apstākļos. Jādefinē lietotāji un to konkrētās vajadzības. Tas ir atlases principu un katalogizācijas vadlīniju pamats.

Darba grupa ir pārliecināta, ka nacionālo bibliogrāfiju nozīme ne tikai apstiprināsies, bet tās iegūs vēl plašāku lietotāju loku, un par to būs pastiprināta interese.

Atsauces

IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. (1998). *Functional requirements for bibliographic records: Final report*. München: K.G.Saur.

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO

Lewis, P.R. (1991). The development of national bibliographic services. Issues and opportunities In P.R. Lewis (ed.), *National Bibliographic Services in the European Communities: Roles and perspectives: Report of a workshop held in Luxembourg, 12 February 1990*. Office for Official Publications of the European Communities.

Vitiello, G. (1999, February 2). *Legal deposit and national bibliographic services: developments in the framework of the cooperative perspective and the convergence phenomenon*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/vitg.htm>

3. Atlases principi

Beacher Wiggins

ASV Kongresa bibliotēka

3.1. Ievads

Viens no kritiskiem aspektiem, kas nacionālās bibliogrāfijas institūcijai jāpārdomā savas valsts nacionālās bibliogrāfijas veidošanas un uzturēšanas kontekstā, ir lēmums par to, kas ietverams nacionālajā bibliogrāfijā. Šeit izšķirošs ir stingri pamatots atlases principu kopums. Labi saprotamu iemeslu dēļ šī joma ir vismazāk izpētīta.

Tajā atspoguļojas katras valsts raksturīgās īpašības. Kā atzīmēts iepriekšējā nodaļā, te darbojas pati nacionālās bibliogrāfijas definīcija. Ir apkopota šīs definīcijas attīstība no 1950. līdz 1998. gadam un nacionālās bibliogrāfijas ieteicamais aptvērums. Līdz 1998. gadam nacionālās bibliogrāfijas institūcijām tika ieteikts „ietvert nacionālajā bibliogrāfijā kārtējo nacionālo izdevējprodukciju, un, ja iespējams, nodrošināt arī retrospektīvo aptvērumu”. Tika ieteikts turpmāk „ietvert nacionālajā bibliogrāfijā ierakstus visās valodās, kādās izdevumi publicēti...” (*International Conference on National Bibliographic Services*, 2002., 5. ieteikums).

Ņemot vērā, ka pēdējās divās desmitgadēs publikāciju un informācijas daudzums arvien pieaug, nacionālās bibliogrāfijas institūcijas un nacionālā bibliogrāfija būtu pārslogota, ja tai būtu jāievēro šo vadlīniju visi punkti bez saprātīgas atlases. Nevienai nacionālās bibliogrāfijas institūcijai nav iespējams savākt, apstrādāt un ietvert nacionālajā bibliogrāfijā visu, kas saistīts ar nacionālo mantojumu. Arī 1998. gadā tika piedāvāts ieteikums „nacionālās bibliogrāfijas institūcijai definēt un publicēt atlases kritērijus, kad tas nepieciešams” (4. ieteikums). *IFLA* Bibliogrāfiskās kontroles nodaļas brošūrā minēts, ka viens no Bibliogrāfijas sekcijas uzdevumiem ir izstrādāt „atlases kritēriju vadlīnijas, kas palīdzētu nacionālās bibliogrāfijas institūcijām pieņemt lēmumus par attālās piekļuves elektronisko resursu ietveršanu un prezentēšanu nacionālajā bibliogrāfijā”.

3.2. Vispārīgie atlases kritēriji

Lai palīdzētu nacionālās bibliogrāfijas institūcijām formulēt atlases kritērijus, šajā nodaļā izklāstīta virkne atlases principu. Nav viena atlases principu kopuma, kas derētu visām nacionālās bibliogrāfijas institūcijām. Šajā nodaļā ir rosināta diskusija par dažādiem iespējamiem kritērijiem; te jāņem vērā loģiskais pamatojums. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai, ņemoties pie atlases kritēriju noteikšanas, parādīsies arī potenciālie ierobežojumi. Šajā izvēļu kopainā katra nacionālās bibliogrāfijas institūcija var izveidot savu atlases kritēriju sistēmu, kas atbilst valsts nacionālās bibliogrāfijas pārvaldīšanas vajadzībām un pilda juridiskā pilnvarojuma prasības.

Kā atzīmēts šo vadlīniju ievaddaļā, sākoties digitālajam laikmetam, atlases principu pamataspekts nav mainījies – izvēles pamatā ir saturs, nevis formāts.

Saprotams, ka jaunu digitālo formātu parādīšanās rada papildu un patiešām sarežģītāku problēmu kopumu resursu pārvaldīšanā un to piedāvāšanā nacionālās bibliogrāfijas lietotājiem. Pamatots pieņemt, ka nacionālās bibliogrāfijas institūcijām pastāv stingri pamatota iespiesto un citu analogo materiālu atlases sistēma, šajā nodaļā piedāvātā diskusija vērsta uz elektroniskajiem resursiem. Lasītājus nosūta pie publicētā atlasīto

kritēriju saraksta, kuru izveidojusi nacionālās bibliogrāfijas institūcija (sk. nodaļu 3.6.). Šie kritēriji dod norādi tradicionālo formātu atlasei nacionālās bibliogrāfijas aptvērumā. Atlases kritēriji ietver plašu materiālu loku, piemēram, monogrāfijas, vārdnīcas, enciklopēdijas, vēsturiskus apskatus, bibliogrāfijas, rokasgrāmatas, seriālizdevumus un valstiskus, kā arī nevalstiskus dokumentus. Tie var būt dažādos analogos formātos.

Ņemot vērā elektronisko resursu straujo izplatību un mainīgo dabu, nacionālās bibliogrāfijas institūcijām, pārlūkojot savus atlases kritērijus, jāpārlicinās, ka tie atbilst nacionālās bibliogrāfijas lietotāju vajadzībām. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām ir jābūt uzmanīgām, ietverot digitālos resursus, tas nenozīmē, ka tradicionālo resursu uzskaitījums jāsamazina.

3.3. Elektronisko resursu atlases kritēriji

Elektroniskie resursi ir tikai viens no daudziem formātiem, ko apkopo nacionālās bibliogrāfijas institūcijas, lai nodrošinātu nacionālās bibliogrāfijas lietotājus ar savā valstī radīto publikāciju satura pilnu spektru, ar publikācijām par šo valsti un ar to iedzīvotāju publikācijām, kuri apmetušies šajā valstī uz dzīvi vai tajā dzimuši. Šie elektroniskie resursi var būt dažādos formātos – tīmekļa vietnes (ieskaitot blogus un citus ātri tapušus resursus), tiešsaistes datubāzes, e-žurnāli, e-grāmatas, integrētie resursi, *CD* un *DVD-ROM*, – tie ir tikai daži piemēri. Šie resursi var būt lietojami bez maksas, nomājami vai nopērkami. Tiem var būt tiešā vai attālā piekļuve. Attālās piekļuves resursiem piekļūst ar datortīklu starpniecību; tiešās piekļuves resursi lietojami rokas datoros vai informācijas nesējos, ko ievieto datorizētā iekārtā. Elektroniskie resursi var būt pievienoti ar saitēm, licencēti vai iegūti. Iegūtos resursus var glabāt uz vietas drošā un pastāvīgā digitālajā repozitorijā, ko uztur nacionālā bibliogrāfijas institūcija. Alternatīvi, pat ja resursi ir nacionālās bibliogrāfijas institūcijas īpašums, tos var glabāt attālināti kādas ārējās institūcijas pārvaldībā. Šī komplektēšanas metožu dažādība sarežģīt nacionālās bibliogrāfijas aptvēruma noteikšanu.

3.3.1. Elektronisko resursu konkrētie apskatāmie aspekti

Lai noteiktu, kādi elektroniskie resursi jākrāj un attiecīgi jāietver nacionālajā bibliogrāfijā, izmantojami tie paši apsvērumi, kas attiecas uz tradicionālajiem formātiem – resursu cena kopā ar katalogizācijas, glabāšanas, lietošanai nepieciešamā aprīkojuma un saglabāšanas izmaksām. Vairākumam nacionālās bibliogrāfijas institūciju papildus ir definēti elektronisko resursu komplektēšanas līmeņi, piemēram, visaptverošais līmenis, pētniecības līmenis, izglītības atbalsta līmenis, vispārīgais līmenis, minimālais līmenis. Uz minimālo līmeni attiecas kritērijs, ka nacionālās bibliogrāfijas institūcija komplektē tikai konkrēta veida elektronisko resursu paraugus. Tā kā noteicošais ir resursa saturs, turpmāk norādīti pamataspekti, kas palīdz novērtēt, vai ietvert resursu krājumā. Katra nacionālās bibliogrāfijas institūcija ir atbildīga par savu atlases kritēriju izstrādāšanu, ņemot vērā šādas elektronisko resursu pazīmes:

- resursu intelektuālais/pētnieciskais/akadēmiskais līmenis,
- resursu derīgums nākotnes lietotāju pētnieciskajām vajadzībām,
- resursu nozīme dažādām valsts iedzīvotāju grupām vai perspektīvām grupām,
- resursu mūsdienīgums (to konkrētā vai unikālā perspektīva valsts sabiedriskās, kultūras vai politiskās dzīves kontekstā),
- resursu radītāja/izdevēja/producētāja reputācija,

- resursu vienreizīgums (to saturs – nacionālās bibliogrāfijas institūcijas vai citas institūcijas radīts – pieejams tikai digitālā veidā),
- resursu vērtība attiecībā uz nacionālās bibliogrāfijas institūcijas rīcībā esošo analogo krājumu (tie papildina analogo krājumu; tie turpina digitālā formā agrākos analogos resursus, piemēram, žurnāls, kas iznāca tikai iespiestā formā, tagad kļuvis par elektronisko žurnālu un iespiestā formā vairs neiznāk),
- resursu pazaudēšanas risks (to „riskantums”),
- resursos atspoguļotie mazākuma, avangardiskie vai opozicionārie uzskati par valsts vēsturi, kultūru vai notikumiem sabiedrībā,
- resursi, kam raksturīgs digitālo materiālu īslaicīgums, bet kuri var būt svarīgi pētījumiem nākotnē,
- resursu lietošanas tehniskās prasības (navigācijas ērtums, funkcionalitātes diapazons, servera drošība, migrācijas ērtums),
- resursu metadati – attiecīgo metadatu pieejamība,
- resursu atbilstība mūsdienu formātiem,
- iespēja, ka resursus arhivē cita institūcija/pilnvarots repozitorijs.

3.3.2. *Iespējamie izņēmumi*

Iepriekš uzskaitīti aspekti, kas jāņem vērā, izvēloties resursus ietveršanai nacionālajā bibliogrāfijā. Šie aspekti raksturo pozitīvo pieeju. Izstrādājot atlasē politikas, derīgi apsvērt arī, ko nevajadzētu ietvert. Turpmāk minētas tādas resursu un formātu kategorijas, ko dažas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas atlasē neietver. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas var lemt arhivēt avotus, bet var arī noteikt tos neiekļaut nacionālajā bibliogrāfijā. Šie piemēri ir ilustratīvi un domāti tikai nacionālās bibliogrāfijas institūcijām apsvēršanai:

- lietotnes/programmatūras,
- ziņojumu dēļi,
- tērzētas,
- sīkdatnes,
- datubāzes, kas galvenokārt ietver statistikas datus un citus neapstrādātus datus (piemēram, datu kopas; tomēr dažas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas arvien biežāk uzskata, ka datu kopās rodams zinātniskiem pētījumiem izmantojams materiāls),
- iespiesto un citu analogo resursu dublikāti,
- e-vēstules,
- spēles,
- neformāli/nepilnīgi resursi (piemēram, iesākti darbi, preprinti, plašāka resursa atsevišķas daļas),
- intereškopas,
- avīzes (tiešsaistes versijas, kam ir arī iespiestās versijas; tomēr dažas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas uzskata, ka avīzes ir ļoti nozīmīgas),
- organizāciju dokumenti,
- mazumtirdzniecības/reklāmas vietnes,
- tēzes/disertācijas (ar noteikumu, ka tās saglabā universitātes vai citas institūcijas; tomēr dažas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas šos resursus uzskata par ļoti nozīmīgiem).

Dažas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas – vismaz pašlaik – norāda, ka tās neizvēlas iepriekš minētos resursus, tomēr ir iespējami argumenti šo kategoriju ietveršanai nacionālajā bibliogrāfijā. Piemēram, spēles tagad sāk uzskatīt par iedarbīgiem mācību līdzekļiem jaunākajai paaudzei. Vai pētnieki nākotnē gribēs iepazīties ar šo spēļu paraugiem, lai pārlicinātos, ka tās kļuvušas sarežģītākas un veicinājušas apmācības/mācīšanās procesu? Vai mazumtirdzniecības/reklāmas vietnes sabiedrisko zinātņu pētniekiem palīdzēs novērtēt, kā mainījusies kultūras un sociālā vide? Vai liecības par svarīgiem un, iespējams, novatoriskiem pētījumiem, kas līdz šim dokumentēti tikai kā datu kopas, būs zaudētas, ja nacionālās bibliogrāfijas institūcija šīs datu kopas nebūs komplektējusi un ietvērusi nacionālajā bibliogrāfijā? Šie jautājumi parāda, cik sarežģīti nacionālās bibliogrāfijas institūcijām noteikt tādus atlasē kritērijus, kas vispilnīgāk atbilst lietotāju interesēm.

3.4. Citi ar atlasē saistīti jautājumi

Ir vērts izskatīt arī citus jautājumus un dažus ierobežojumus, kas saistīti ar resursu (konkrēti – elektronisko resursu) atlasē.

Obligātais eksemplārs

Lai gan kopumā obligātais eksemplārs ir nacionālajā bibliogrāfijā ietveramo resursu centrā, tā jēdziens nav vienādojams ar nacionālo bibliogrāfiju, tāpēc ne vienmēr to noteicošie parametri derēs kā nacionālās bibliogrāfijas atlasē kritēriji. Tas īpaši attiecas uz elektroniskajiem resursiem, jo likumdošana par elektronisko resursu ietveršanu obligātā eksemplāra statusā katrā valstī ir atšķirīgā pārskatīšanas stadijā. Eiropas nacionālo bibliotēku veiktais pētījums 2005. gada sākumā atklāj lielo darba apjomu, kas dažās valstīs vēl veicams obligātā eksemplāra likuma atjaunināšanā, aptverot tīmekļa un digitālos resursus līdz tādām pašām līmenim kā šo valstu tradicionālos izdevumus. Pozitīvi, ka vairākumā valstu (divdesmit vienā no trīsdesmit divām valstīm – aptaujas dalībniecēm) jau ir attiecīgi projekti vai arī sākts likumdošanas aktu pārskatīšanas process, lai gan var paiet vairāki gadi, kamēr tos atjaunina. Starplaikā nacionālās bibliogrāfijas institūcijas daudzās valstīs sākušas eksperimentālus projektus un cita veida sadarbību ar tīmekļa satura publicētājiem un producētājiem, lai viņi nodotu digitālo saturu nacionālās bibliogrāfijas institūcijām kā brīvprātīgu depoziātu. Obligātā eksemplāra likums attiecīgajā valstī tādējādi ietekmēs elektronisko resursu daudzumu, ar ko nacionālās bibliogrāfijas institūcijai būs jārēķinās atlasē procesā. Apvienotās Karalistes ziņojums parāda, kādā situācijā pašlaik ir daudzas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas:

Apvienotajā Karalistē elektronisko mediju ietveršanu nacionālajā bibliogrāfijā līdz šim bremsē ierobežojumi, kas obligātā eksemplāra likumā attiecas uz iespiestajiem resursiem. Kopš 2000. gada Britu bibliotēka un ar to saistītie izdevēji izmanto nelielu brīvprātīgu shēmu, kas galvenokārt attiecas uz elektroniskajām publikācijām fiziskajos datnešos. Pēc Obligātā eksemplāra likuma sekmīgas izskatīšanas Parlamentā principā paplašinājies obligātā eksemplāra aptvēruma, bet praksē citu mediju ietveršanai nepieciešams, lai valdība noteiktu veicinošus pasākumus, kas savukārt ir atkarīgi no pārrunām ar „izdevējiem”, tāpēc obligāto eksemplāru klāsts, ietverot tajā jaunus medijus, pieaugs.

Francijas gadījums ir kā piemērs par aptvēruma izmaiņām obligātajā eksemplārā. Francijā būtiski ir pieaugusi plaša starp to, ko pievieno nacionālajai bibliogrāfijas

institūcijai un ko ietver nacionālajā bibliogrāfijā. Francijā tīmekļu vietnes rasmo, bet tās nav uzskaitītas valsts nacionālajā bibliogrāfijā.

Autortiesības/intelektuālā īpašuma tiesības

Ciešā saistībā ar obligāto eksemplāru ir daudz jautājumu attiecībā uz autortiesībām un intelektuālā īpašuma aizsardzības tiesībām. Pat ja valsts likumi atļauj nacionālās bibliogrāfijas institūcijai komplektēt digitālos materiālus, tie paši likumi lietotājiem var neļaut brīvi un neierobežoti piekļūt šiem materiāliem. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai jālemj, vai šādi materiāli ietverami nacionālajā bibliogrāfijā. Ir jāatbild uz jautājumu: vai lietotājs ir saņēmis pakalpojumu, ja viņam darīts zināms par attiecīgā materiāla eksistenci, bet materiālam nedrīkst piekļūt ne attāli, ne uz vietas bibliotēkā, ne tūlīt, ne nākotnē?

Ģeogrāfiskās robežas

Jautājumos par ģeogrāfiskajām robežām ir jāievēro piesardzība. Ir dažādi problēmu rašanās avoti. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas, kas vēlas aptvert visas valstī publicētās vienības, var nonākt pretrunā ar starptautiska mēroga izdevējiem, kam izdošanas vietas un izdevniecību biroji ir daudzās valstīs. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jāizlemj, vai nacionālajā bibliogrāfijā tiks ietvertas publikācijas, ko izdod citās valstīs atrodošies izplatītāji. Ja ievērojams publikāciju daudzums tradicionāli tiek izlaists citās valstīs, nacionālās bibliogrāfijas institūcijai būs jālemj par šo publikāciju ietveršanu. Jāietver arī savas valsts autori, kas publicējas citās valstīs. Uz šiem jautājumiem nav skaidru atbilžu – jautājumi un atbildes atspoguļo apstākļu dažādību, kas pastāv attiecībā uz pasauli bez skaidri izteiktām ģeogrāfiskajām robežām. Iespējams, ka nacionālās bibliogrāfijas institūcijām vajadzēs izvērtēt arī citus kritērijus elektronisko resursu ietveršanai nacionālajā bibliogrāfijā. Nacionālo bibliogrāfiju institūcijas var apsvērt līgumu veidošanu ar citām valstīm, ko ietekmējušas neskaidrās ģeogrāfiskās robežās, lai noteiktu, kura institūcija iekļaus konkrētā darba reģistrēšanu.

Materiālu pieejamība un to ietveršana nacionālajā bibliogrāfijā

Elektroniskie resursi nacionālās bibliogrāfijas institūcijai rada arī citus diezgan būtiskus jautājumus. Tradicionālo materiālu gadījumā bibliogrāfiskā ieraksta ietveršana nacionālajā bibliogrāfijā norāda, ka šī vienība ir attiecīgās institūcijas krājumā. Vai tas tā ir arī digitālajā jomā? Ja vienība atbilst vienam vai vairākiem šajā nodaļā minētajiem atlases kritērijiem, bet nav nacionālās bibliogrāfijas institūcijas īpašumā vai nav arhivēta, vai tā ietverama nacionālajā bibliogrāfijā? Atbilde ir atkarīga no pakalpojuma, kādu nacionālās bibliogrāfijas institūcija grib sniegt lietotājiem – dokumentēt, ka resurss eksistē vai reģistrēt vienības, kas ir institūcijas krājumā. Kura pieeja labāk kalpos lietotāju vajadzībām? Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām būtu jāvērtē analoga situācija tradicionālo materiālu atlasē, – dažreiz nacionālajā bibliogrāfijā ir atspoguļoti materiāli, kuru nav krājumā.

Vēl viens šo problēmu aspekts ir daudzu tīmekļa resursu nepastāvīgums. Vai būtu atbildīgi ietvert nacionālajā bibliogrāfijā tīmekļa vietnes un citus materiālus, kas var ātri pazust, vai saite uz kuriem (*URL*) vairs nav spēkā? Šādi lēmumi nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jāpieņem sniedzamo valsts pakalpojumu kontekstā. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas var izskatīt vai veidot sadarbības līgumus ar citām institūcijām vai kultūras institūcijām, kuras krās un arhivēs atsevišķas tīmekļa vietnes vai grupas. Tās var veidot saiti uz tīmekli savās nacionālajās bibliogrāfijās.

Automātiskā atlase

Ir jāizmanto pēc iespējas visi bibliotēkas un informācijas piekļuves uzdevumiem paredzētie automatizētie līdzekļi. Automatizētas atlases ierīču lietošana parādās galvenokārt attiecībā uz tīmekļa rasmošanu. Ja varētu radīt meklēšanas filtru, kas efektīvi izsijā rasmošanas rezultātus, tas novērstu vajadzību pēc cilvēka iejaukšanās, tādējādi samazinot izmaksas. Pirmais atlases līmenis vairākam nacionālās bibliogrāfijas institūciju ir valsts domēns, piemēram, *fi* Somijai un *li* Lietuvai. Ar resursu saistīto metadatu izmantošana arī dod automatizētas atlases iespēju. Tīmekļa resursa kvalitāti nosaka identifikatoru, piemēram, *ISBN* vai *ISSN* esamība resursā; resursa veida/formāta/žanra norāžu klātbūtne; norāde uz autora/radītāja tipu; bagātīga metadatu virkne, kā arī daudzas saites uz šo resursu. Nacionālās bibliogrāfijas institūcija var izmantot visus šos kritērijus, nosakot prasības rasmotājam par rasmošanā ietveramiem vai izslēdzamiem resursiem.

Attiecībā uz automatizēto atlasīti rodas daži jautājumi. Viens no tiem – cik lielā mērā tīmekļa rasmošanā jāievēro saites. Dažas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas rasmo visas tīmekļa vietnes, kas saistītas ar galveno vietni, – tas rada lielāku pārliecību, ka tverts pilns autoru kopums. Lai gan varētu rasties daļēja pārklāšanās, ja vairākas valstis tver ar galveno vietni saistītās papildu saites vai *URL*, tomēr tas ir labāk, nekā saites pazaudēt. Francija, piemēram, izmanto šo modeli. Cits jautājums – cik daudz no nacionālās bibliogrāfijas institūcijas rasmotā materiāla ietverams nacionālajā bibliogrāfijā. Nacionālajā bibliogrāfijā nav nepieciešams ietvert visus no tīmekļa savāktos resursus. Vietnes var rasmot, lai nodrošinātu pilnīgāku savas valsts tīmekļa publikāciju aptvērumu nākamībai; tomēr vietnēm var būt dažāds intelektuālās vērtības līmenis. Dažām vietnēm varētu nodrošināt piekļuvi tikai ar nacionālās bibliogrāfijas institūcijas tiešsaistes publiskā kataloga vai tam pielīdzināmas datubāzes starpniecību.

3.5. Secinājums

Atlases kritēriji digitālajā jomā ir tikpat vitāli svarīgi, cik tie līdz šim bijuši tradicionālo materiālu jomā. Šajā nodaļā izklāstītas daudzveidīgas iespējamās pieejas un apsveramās problēmas, ar kurām jāstopas nacionālās bibliogrāfijas institūcijām, nosakot, kādus elektroniskos resursus ietvert nacionālajā bibliogrāfijā. Tomēr ir skaidrs, ka neviena nacionālās bibliogrāfijas institūcija nespēj atlasīt un tāpat arī uzkrāt visus elektroniskos resursus. Nereti ir nepieciešams pieņemt smagus lēmumus. Nekas nav derīgs visam; katrai nacionālās bibliogrāfijas institūcijai attiecībā uz lietotāju auditoriju (sk. 2. nod. „Nacionālo bibliogrāfiju nozīme: lietošana un lietotāji”) ir jāapsver lietotāju likumīgās prasības, pieejamais finansējums un tehniskās infrastruktūras/repozitorija ietilpība. Turpmāk sniegtas atsauces uz tiešsaistē pieejamiem materiālu atlases kritēriju piemēriem, kas varētu noderēt nacionālās bibliogrāfijas institūcijām, kuras meklē papildu ieteikumus.

3.6. Atlases kritēriji ietveršanai nacionālajās bibliogrāfijās (iekļaujot tīmekļa resursus)

<http://www.onb.ac.at/ev/catalogues/bibliography.htm> – Austrija

<http://www.collectionscanada.gc.ca/collection/framework/003024-201-e.html> – Kanāda
McKeen, L. (2008, June 4). *Canadiana, the national bibliography for Canada, in the digital age*. Retrieved April 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla74/papers/162-McKeen-en.pdf>

<http://en.webarchiv.cz/criteria> – Čehija

http://www.d-nb.de/wir/ueber_dnb/sammelauftr.htm – Vācija

<http://www.utgafuskra.is/?lang=1> – Islande

<http://www.nbs.bg.ac.yu/> – Serbija

http://www.e-helvetica.admin.ch/eng/suppliers/eng-suppl_index.htm# – Šveice

Kopaleva V.A. (2005). Archiving of Internet scientific information resources: The basic conceptual positions. *The Librray News*, 2005(#2).

<http://www.bl.uk/bibliographic/natbib.html> – Apvienotā Karaliste

<http://www.loc.gov/acq/devpol/> - ASV

Atsauce

International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm>

4. Kataloģizācija

Alan Danskin

Britu bibliotēka

4.1. Ievads

Šīs nodaļas mērķi:

- kalpot par praktisku ceļvedi Kopenhāgenā (1998.) notikušās *Starptautiskās konferences par nacionālajiem bibliogrāfiskajiem pakalpojumiem (ICNBS)* rekomendāciju ieviešanā,
- sniegt labākās prakses ieteikumus elektronisko resursu katalogierakstu integrēšanai nacionālajā bibliogrāfijā.

4.2. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas atbildība

Rekomendāciju sērijā, kas sagatavota starptautiskajās ekspertu sanāksmēs Kopenhāgenā 1998. gadā (*International Conference on National Bibliographic Services, 2002*) un Parīzē 1977. gadā (*International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979*), IFLA ir definējusi nacionālās bibliogrāfijas institūciju atbildību attiecībā uz kataloģizāciju nacionālās bibliogrāfijas mērķiem.

Starptautiskā konference par nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumiem „atbalstīja bibliogrāfiskās kontroles jēdzienu un pasaules mēroga bibliogrāfiskās informācijas kontroles un apmaiņas sistēmas attīstīšanu kā ilgtermiņa programmu”.

(11. ieteikums) Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas uzdevumi:

- uzņemties atbildību par plašu nacionālās izdevējprodukcijas bibliogrāfisko ierakstu sagatavošanu (vai to gatavošanas koordinēšanu),
- piemērot nacionālos un starptautiskos kataloģizācijas standartus un principus,
- [piemērot] identifikācijas sistēmas, kā *ISBN* un *ISSN*,
- [piemērot] nacionālos un starptautiskos standartus un principus attiecībā uz rakstību konversiju, autoritatīvo kontroli, klasifikācijas shēmām, metadatiem un digitālo objektu pastāvīgajiem nosaukumiem.

4.2.1. Kataloģizācijas darbības lauks nacionālās bibliogrāfijas mērķiem

Nacionālās bibliogrāfijas veidošanā kataloģizācijas darbības lauku nosaka:

- atbildība, ko nacionālās bibliogrāfijas institūcijām uzliek obligātā eksemplāra nacionālā sistēma (sk. 6. nod.),
- nacionālās bibliogrāfijas atlases kritēriji (sk. 3. nod.),
- visi nacionālajai bibliogrāfijai noteiktie izņēmumi (sk. 3. nod.),
- resursu pieejamība (finanses, personāls un aprīkojums) (sk. 6. nod.).

4.2.2. Nacionālās bibliogrāfijas saistība ar nacionālās bibliotēkas katalogu

Daudzās valstīs atbildība par nacionālās bibliogrāfijas veidošanu gulstas uz nacionālo bibliotēku. Nacionālā bibliogrāfija nav nacionālās bibliotēkas kataloga sinonīms. Nacionālās bibliogrāfijas darbības lauks atšķiras no kataloga darbības lauka. Katalogs ir visa bibliotēkas krājuma apraksts. Daži krājumā esošie materiāli var būt ārpus nacionālās bibliogrāfijas darbības lauka, ja tie izdoti ārpus valsts vai tiem nav tiešas saistības ar nacionālo literatūru. Nacionālā bibliogrāfija ir publikāciju nacionālā arhīva apraksts. Nacionālajā bibliogrāfijā var ietvert materiālus, kuru nav nacionālās bibliotēkas krājumā, kā tas bieži notiek, kad atbildība par publikāciju nacionālā arhīva glabāšanu un katalogizēšanu ir sadalīta starp dažādām institūcijām. Nacionālā bibliogrāfija var ietvert arī ierakstus par gaidāmajiem izdevumiem, par kuriem ziņo katalogizēšanas izdevumā programma *CIP*.

Katra nacionālās bibliogrāfijas institūcija pieņem to bibliogrāfijas veidošanas modeli, kas vislabāk atbilst tās vajadzībām. Nacionālo bibliogrāfiju var atvasināt no nacionālās bibliotēkas krājuma kataloga; alternatīvi – nacionālās bibliogrāfijas institūcijas veidotos ierakstus var ietvert nacionālās bibliotēkas katalogā. Neatkarīgi no metodes ir jāizmanto sakritība starp nacionālās bibliotēkas katalogu un nacionālo bibliogrāfiju, lai panāktu maksimālu efektivitāti, atkārtoti lietojot vienus un tos pašus metadatus ar minimāliem roku darba labojumiem.

Efektīva metadatu atkārtotā izmantošana ir atkarīga no standartu atbilstības. Abu produktu veidošanā jāievēro vieni un tie paši standarti, un darba procesi iespējami jāintegre. Katrā darba procesā (atlasē, komplektēšanā, primārajā uzskaitē un aprakstīšanā) atkārtoti izmanto jau esošos metadatus. Jebkurā darba procesā pievienotajiem metadatiem vajadzētu atbilst paredzētajam mērķim, tiem jābūt precīziem un jāatbilst šim datu veidam paredzētajiem standartiem un darbības politikai. Standartizētus darba posmus ir vieglāk automatizēt. Izņēmumi prasa lielāku resursu ieguldījumu, un tie jāsamazina pastāvīgā uzlabojumu procesā.

Reālajā dzīvē dažreiz ir nepieciešams piešķirt konkrētus metadatus kādam produktam vai pakalpojumam. Metadati var būt nepieciešami arī pārvaldības informācijai vai krājuma pārvaldīšanas mērķiem. Šādu metadatu piešķiršanai rūpīgi jāapsver efektīvākie un rentablākie līdzekļi. Neefektīvas ir situācijas, kad vienam mērķim vai institūcijai vajadzīgie metadati ir pretrunā ar citiem mērķiem vai citas institūcijas vajadzībām. Pretrunas var rasties arī starp vispārējo standartpraksi un vietējo praksi. Ilgtermiņā standartu ievērošana ir efektīvāka nekā vietējā prakse.

Nedrīkst par zemu novērtēt metadatu un darba procesu racionalizāciju. Iesakņojušos procesu un darbības politikas maiņa prasa daudz laika un enerģijas. Tomēr tās ignorēšana būtu satriecoša izšķērdība. Kādā nacionālās bibliogrāfijas institūcijā, iekļaujot nacionālās bibliogrāfijas ierakstus nacionālās bibliotēkas katalogā, tika svītroti nacionālās bibliogrāfijas ierakstiem piešķirtie priekšmetu klasifikācijas indeksi, aizstājot tos ar vietējās klasifikācijas apzīmējumiem. Vietējā klasifikācija arvien vairāk atpalika no mūsdienu prasībām, jo vietējās klasifikācijas sistēmas uzturēšanai nepietika resursu. Kamēr šos materiālus indeksēja divreiz, citi netika indeksēti vispār. Šis ir ārkārtējs piemērs, – tas parāda, kas notiek, ja trūkst efektīvas darba procesu un darbības politikas pārvaldības.

Darba grupai ir ieteikums, ka nacionālā bibliogrāfija un nacionālās bibliogrāfijas institūcijas katalogs jāiegūst no vienotas datu kopas. Nacionālās bibliogrāfijas

institūcijām, izveidojot jaunu nacionālo bibliogrāfiju, ir jāizprot nacionālās bibliogrāfijas un nacionālās bibliogrāfijas institūcijas katalogu kā atsevišķu produktu vai veidu, kas gūts no vispārējas bibliogrāfisko datu kopas.

Piemēri no valstu pieredzes

Lielbritānija

Lielbritānijā Britu nacionālā bibliogrāfija (*British National Bibliography (BNB)*) datu redzējums ir *British Library's Integrated Library Management System* produkcijas datu bāzē. Ieraksti, kas veido *BNB* nāk no dažādiem avotiem, ietverot līgumpartnerus - ASV Kongresa bibliotēku; *Legal Deposit Libraries' Shared Cataloguing Programme* un *BDS*, (<http://www.bibliographicdata.com>) *British Library's CIP (Cataloguing-in-Publication)*. Kopš 2004. gada, kad tika īstenota *ILS*, nepārtraukti notiek izmantoto procesu uzlabošana, lai darbplūsmas efektivitāte palielinātos un samazinātos atkārtotu datu izmantošana.

ILS tīmekļa saskarne nodrošina diskrētu skatu uz datubāzi, kas lietotājiem veicina meklēšanu Britu bibliotēkas integrētajā katalogā (*British Library Integrated Catalogue*) vai Britu nacionālajā bibliogrāfijā (*British National Bibliography*). *BNB* ietver arī dažus tādus materiālus, kas publicēti vai izplatīti Apvienotajā Karalistē, bet nav bibliotēkas katalogā, iemesls - vai nu tie vēl nav saņemti vai tie ir kādas citas bibliotēkas krājumā, bet ne Britu bibliotēkas. Jauni, pārveidoti vai izdzēsti ieraksti katru nedēļu tiek eksportēti no *ILS*. Eksportētos ierakstus importē datubāzu kopā un veicina pakalpojuma pilnveidi. Tie ir pazīstami kā kataloga tilts (*Catalogue Bridge*) un nodrošina elastīgu rīku kopu datu organizēšanai un to novirzīšanai uz īpašiem produktiem, kā *BNB*, lai tālāk novadītu to lietotājiem.

4.2.3. Nacionālās bibliogrāfijas konteksta maiņa

Nacionālā bibliogrāfija parasti ir katalogizētāju veidots, nacionālajiem un starptautiskajiem standartiem atbilstošs bibliogrāfisko ierakstu sakopojums. Tradicionāli šie ieraksti, kārtoti pēc priekšmeta, autora un darba nosaukuma, tiek izdoti iespiestā formā. Arvien biežāk nacionālā bibliogrāfija tiek veidota kā datubāze, no kuras ģenerē elektroniskus vai iespiestus izdevumus un kurai galalietotāji var piekļūt tiešsaistē.

Neatkarīgi no formāta maiņas saglabājas nacionālās bibliogrāfijas uzdevums – nacionālās izdevējprodukcijas aptveroša reģistrācija. Nacionālās izdevējprodukcijas aptvērumu mainījusi jaunu formātu un jaunu mediju rašanās. Mūsu priekšstatus par nacionālo izdevējprodukciju īpaši mainījusi globālā tīmekļa esamība. Globālais tīmeklis ir nojaucis daudzas tradicionālās izdošanas barjeras. Resursu var uzskatīt par izdotu, ja tam var piekļūt tīmeklī. Atlases jautājumi, kas radušies šajā sakarībā, aplūkoti 3. nodaļā. Katalogizācijai digitālie resursi rada jautājumus par prioritātēm, ilgtspējīgumu un ierasto praksi.

Tradicionālajā katalogizācijas praksē izglītotam profesionālim ir iespēja analizēt fizisku resursa vienību, bet šī prakse nav piemērojama globālajam tīmeklim. Arī digitālo mediju un formātu izplatība radījusi jaunas problēmas informācijas organizēšanā, pasniegšanā un piekļuves nodrošināšanā. Lai panāktu pilnīgu aptvērumu, vienlaikus apmierinot lietotāju vajadzības, nacionālās bibliogrāfijas institūcijām iespējami efektīvi jāplāno savi ierobežotie personāla un finanšu resursi. Globālais tīmeklis ir mainījis arī lietotāju

vēlmes. Sabiedrība ir pieradusi pie resursu tūlītējas izguves. Nepietiek ar ziņu, ka konkrētais resurss pastāv vai kādu laiku pastāvējis.

Elektroniskie resursi izvirza jaunas problēmas resursu aprakstīšanā un piekļuvē. Elektroniskos resursus var pielīdzināt esošajiem iespiestajiem resursiem, bet tie atšķiras pēc darbības jomas vai satura; tie var būt pieejami vairākos formātos, var ietvert vairākas sastāvdaļas un tos var pastāvīgi atjaunināt. Kā par šo resursu daudzveidību mērķtiecīgi ziņot lietotājam? Kā nacionālās bibliogrāfijas ieraksts var sekmēt resursa atrašanu šajā jaunajā mulsinošajā vidē?

Elektronisko resursu izraisītās problēmas bija viens no iemesliem, kāpēc *IFLA* izstrādāja normatīvdokumentu *Funkcionālās prasības bibliogrāfiskajiem ierakstiem (Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR))*. *FRBR* ir bibliogrāfijas pasaules konceptuālais modelis. *FRBR* radies, sīki analizējot lietotāja uzdevumu atrast resursu. Analīzes gaitā *FRBR* identificēja resursu atrašanai nepieciešamās metadatu struktūras.

4.2.4. Aptveroši bibliogrāfiskie ieraksti

Starptautiskās konferences par nacionālajiem bibliogrāfiskajiem pakalpojumiem rekomendācijas:

„(12.) Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jāizmanto Pamatlīmeņa ieraksta komponenti, kā ieteikts *IFLA FRBR* Pētniecības grupas gala ziņojumā (*Saur : München, 1998. UBCIM Publications new Series ; vol. 19*)”.

FRBR Pamatlīmeņa ieraksti ir *pamata* ieraksti tikai nosaukuma pēc. Tie ir sarežģīti metadati, kas pamatā atbilst *FRBR* definētajiem lietotāju uzdevumiem resursu atklāšanā: **atrast, identificēt, izvēlēties un iegūt**. Turklāt *FRBR* Pamatlīmeņa ieraksti konkretizē attiecības starp aprakstītajiem resursiem un citām entītijām. Attiecību konkretizēšana un aprakstīšana veicina arī citas funkcijas, kā izpēti un klasterēšanu datubāzē. *FRBR* prasībām atbilstoša pamatlīmeņa ierakstu veidošana izmaksā dārgi. Nacionālās bibliogrāfijas institūciju problēma ir šāda līmeņa ierakstu daudzuma palielināšana atbilstoši tradicionālo un elektronisko datnešu klāsta pieaugumam.

FRBR pamatlīmeņa ierakstu saturs stingri balstās uz bibliogrāfiskās kontroles pamatjēdzieniem. Ja digitālajā laikmetā šie jēdzieni vēl arvien ir spēkā, tad jāapsver, kā līdzsvarot darba procesus, lai efektīvāk veidotu šo metadatu līmeni.

4.2.5. Bibliogrāfiskā kontrole un bibliogrāfiskie standarti

Universālā bibliogrāfiskā kontrole vērsta uz darba dalīšanu resursu aprakstīšanā un dublēšanās samazināšanu, rosinot veikt bibliogrāfisko ziņu apmaiņu un atkārtotu izmantošanu. Efektīva sadarbība atkarīga no standartizācijas. Starptautiskā konference par nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumiem sniegusi vairākas rekomendācijas attiecībā uz bibliogrāfiskajiem standartiem.

(10. ieteikums) Nacionālajā bibliogrāfijā ietvertajiem bibliogrāfiskajiem ierakstiem jābūt:

- pamatotiem uz starptautiski atzītiem standartiem,
- atbilstoši sakārtotiem un nodrošinātiem ar piekļuves punktiem, kas atbilst lietotāju vajadzībām un izplatīšanā lietotajiem formātiem.

(11. ieteikums) Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai jāuzņemas atbildība, sagatavojot aptverošus nacionālo izdevniecību ziņu bibliogrāfiskos ierakstus un jāpiemēro nacionālos un starptautiskos katalogizācijas standartus, principus, standartidentifikatorus kā *ISBN* un *ISSN*, rakstu pārveidošanai, autoritatīvai kontrolei, klasifikācijas shēmas, metadatu un pastāvīgu digitālo objektu nosaukšanai.

(13. ieteikums) Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai, attīstot visus iepriekš minētajā 11. ieteikumā uzskaitītos bibliogrāfiskos līdzekļus, jāuzņemas vadība nacionālo un starptautisko standartu un principu atjaunināšanā un uzturēšanā spēkā, ieskaitot vadlīniju un autoritatīvās kontroles metožu izstrādāšanas un stimulēšanas projektus autoritatīvo datu starptautiskai apmaiņai.

(14. ieteikums) Jānodrošina savietojamība, konvertēšanas iespēja un piekļuve bibliotēku, informācijas un izdevēju sabiedrības bibliogrāfisko apmaiņas formātu starpā nacionālā un starptautiskā līmenī tā, lai tiktu identificēti visi elementi un neviens no tiem nepazustu konvertēšanas procesā.

(15. ieteikums) Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jāveicina bibliogrāfisko standartu harmonizēšana attiecībā uz visām izdevumu formām, sākot ar seriālizdevumiem.

4.2.6. Satura standarti

Satura standarti nosaka, kādas ziņas ierakstāmas un kā tās uzrādamas lietotājam. Satura standarti var ietvert arī vadlīnijas un instrukcijas attiecībā uz autoritatīvāko ziņu avotu resursā. Satura standartu stingra ievērošana nodrošina publicētās bibliogrāfijas konsekveni.

4.2.6.1. Apraksta standarti

Starptautiskais standartizētais bibliogrāfiskais apraksts (ISBD)

ISBD regulē bibliogrāfisko aprakstu formu un saturu. *ISBD* attiecas uz resursu aprakstīšanu, tas neattiecas tiešā veidā uz piekļuvi. *ISBD* standarti izdoti dažādiem materiālu veidiem, bet 2007. gadā tos aizstājis apvienotais *ISBD*. Apvienotais *ISBD* vienkāršo lietošanu; tas atspoguļo elektronisko mediju augošo nozīmi jebkura veida satura publicēšanā.

ISBD ir atvasināts no Parīzes principiem (1969.). Parīzes principos ir būtiski formulēti bibliotēku katalogu mērķis un galvenās iezīmes. Parīzes principi tika izsludināti 1961. gadā, – laikā, kad bibliotēkās tikko sāka iepazīt datorus. Starptautiskās ekspertu sanāksmes dalībnieki precizēja Parīzes principus ar jaunu starptautisko katalogizācijas principu ziņojumu, kas labāk atspoguļotu informācijas tehnoloģiju potenciālu (*International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee, 2009*).

Nacionālie katalogizācijas noteikumi

Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas, bibliotēku asociācijas un citas organizācijas ir izstrādājušas nacionālos un starptautiskos katalogizācijas noteikumus kā praktiskus līdzekļus katalogizētājiem, kas strādā nacionālās bibliogrāfijas institūcijās u.c. Vairums

šo noteikumu ir atvasināti no *ISBD* standartiem. Tomēr par dažiem *ISBD* pagaidām noklusē, piemēram, par autoritatīvo kontroli.

Nacionālo katalogizācijas noteikumu piemēri ir Angļu un amerikāņu katalogizācijas noteikumi (*Anglo-American Cataloguing Rules (AACR)*), Vācijas alfabētiskās katalogizācijas noteikumi (*Regen für die alphabetische katalogisierung (RAK)*) u.c. Kā plaši lietoto *AACR2* noteikumu pēctecis tiek izstrādāts jauns starptautisks standarts ar nosaukumu Resursu apraksts un piekļuve (*Resource Description & Access (RDA)*). *RDA* paredzēts visu veidu resursu aprakstīšanai neatkarīgi no formāta, tas atbilst *FRBR*. *RDA* publikācija paredzēta 2010. gadā. Sk. arī nodaļu 5.4.

4.2.6.2. Priekšmetošanas standarti

Priekšmetu rādītāju shēmas

IFLA iesaka nacionālajai bibliogrāfijai nodrošināt priekšmetisko piekļuvi. Priekšmetu rādītāju shēmas nodrošina kontrolētu piekļuvi resursu saturam. Shēmas nosaka jēdzienus un to attiecības, lai nodrošinātu lietotājiem navigāciju.

Priekšmetu klasifikācijas shēmas

Nacionālās bibliogrāfijas kārtošanai *IFLA* iesaka priekšmetu klasifikācijas shēmas. Klasifikācijas shēmas var būt tieši saistītas ar priekšmetu rādītāju shēmām, tās var būt arī neatkarīgas. Pieaug interese par klasifikācijas shēmu iespējām identificēt jēdzienus valodas un kultūras ziņā neitrālā veidā. *IFLA* Klasifikācijas un indeksēšanas sekcija izstrādā vadlīnijas priekšmetiskajai piekļuvei nacionālajās bibliogrāfijās.

4.2.7. Identifikācijas standarti

Daudzās valstīs nacionālās bibliogrāfijas institūcijas darbojas kā standartidentifikatoru uzturēšanas institūcijas, kas uzņemas atbildību par identifikatoru piešķiršanu. Citās valstīs šo lomu pilda komercorganizācijas vai trešā puse.

Standartidentifikatori nodrošina identifikāciju un tādējādi sadarbību visā piegādes ķēdē. Tie ir resursa apraksta būtiska sastāvdaļa. Standartidentifikators nozīmē, ka resurss ir oficiāli publicēts. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas arī var izmantot standartidentifikatorus vērtīgu resursa metadatu atrašanai. Vispāratzīti starptautiskie standartnumuri resursu identifikācijai ir:

Starptautiskais grāmatas standartnumurs (*ISBN*) (<http://www.isbn-international.org/>)

Starptautiskais seriālizdevuma standartnumurs (*ISSN*) (<http://www.issn.org/>)

Starptautiskais nošizdevuma standartnumurs (*ISMN*) (<http://ismn-international.org/>)

Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām stingri ieteicams saglabāt standartidentifikatorus, kas saistīti ar resursiem vai kuri ir pavadošajos metadatos.

Entītijai, piemēram, personai, institūcijai, darbam u.c. nepārprotama identifikācija ir būtisks priekšnoteikums datoroperācijām; tiek izstrādāti arī vēl jauni identifikatori. Jo vairāk vispāratzītu identifikatoru ir saistīti ar resursiem (atbilstoši *FRBR* terminoloģijai – manifestācijām), jo jaunāki identifikatori būs saistīti ar datu agregācijām un personām vai iestādēm. Tā kā identifikatoru un to pievienoto metadatu kopu skaits pieaug, ir atzīta vajadzība nodrošināt savstarpējo izmantojamību. Starptautiskās standartizācijas 46/SC 9

Tehniskā komiteja nodibināja *Identifiers Interoperability Group*, lai izvērtētu saistību starp *ISWC* un *ISRC* (*International Standard recording Code*) un papildus starp *ISAN* (*International Audio Visual Number*) un *ISWC*, *ISTC* (*International Standard Text Code*) un *ISBN*. Grupas darbības ziņojums tika publicēts 2007. gadā.

4.2.7.1. Saistošais ISSN (ISSN-L)

„Saistošais” *ISSN* vai *ISSN-L* ir *ISSN* standarta pilnveidojums. Elektroniskie žurnāli papildus iespējamajām versijām, mikroformām, *CD-ROM* u.tml. var būt pieejami dažādos digitālajos formātos, piemēram, *pdf*, *HTML*, *NLM DTD*. Saistošais *ISSN* nodrošina kopīgu identifikatoru (parasti pirmā pieejamā formāta *ISSN*) visiem šiem formātiem, atvieglojot navigāciju un pārvaldību.

4.2.7.2. ISTC vai Starptautiskais teksta standartkods

ISTC (<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/21047.html>) ir starptautiskā standarta projekts. Ja *ISBN* identificē darba manifestācijas, tad *ISTC* identificēs darba izteiksmes. Lai gan to izstrādājuši grāmattirgotāji savu krājumu katalogiem un intelektuālā īpašuma tiesību pārvaldīšanai, *ISTC* piemīt acīmredzams potenciāls *FRBR* vajadzībām. Piemēram, *ISTC*, kas identificē darba konkrētu tulkojumu, attiecas uz visām manifestācijām, kuru pamatā ir šis tulkojums.

4.2.7.3. ISAN vai Starptautiskais audiovizuālo darbu standartnumurs

ISAN (<http://www.isan.org>) ir starptautiskais (*ISO:15706-1 & 15706-2*) standarts. Tas identificē darbu, kas nodrošināts ar unikālu, pastāvīgu numuru audiovizuālajiem darbiem, kas reģistrēti *ISAN* sistēmā. To var piemērot visiem audiovizuālo izdevumu tiem.

4.2.7.4. ISWC vai Starptautiskais skaņdarba standartkods

ISWC (<http://www.iswc.org/en/html/Home.html>) ir starptautiskais (*ISO 15707:2001*) standarts. *ISWC* uzdevums ir unikāli un precīzi identificēt katru mūzikas izdevumu. Tas neidentificē izdevumu izteiksmi vai manifestācijas. Tas neidentificē ierakstus, publikācijas vai TV un radio raidījumus. Tam ir liela loma autortiesību pārvaldībā. *ISWC* ievada burts „T”, kam seko deviņi cipari un noslēdz kontrolcipars. *ISWC* ir savs metadatu kopums: darba nosaukums; darba visu komponistu, aranžētāju un autoru identitātes; darba klasifikācijas kods; ja ar *ISTC*, tad variantiem jābūt ar norādēm uz pamatavotu.

4.2.7.5. ISRC vai Starptautiskais ierakstu standartkods

ISRC (http://www.ifpi.org/content/section_resources/isrc.html) ir starptautiskais (*ISO 3901:2001*) standarts. Tas ir unikāls un pastāvīgs skaņu ierakstu un mūzikas video ierakstu identifikators. *ISRC* var konstanti iekodēt produktā, lai nodrošinātu identificējošu ciparvirkni. *ISRC* ir pamats autoratlīdzībai digitālajā laikmetā. Starptautiskā *ISRC* institūcija izstrādā standartizētu metadatu kopumu.

4.2.7.6. Starptautiskais personvārda/nosaukuma/dalībnieka standartidentifikators (*ISNI / ISPI*)

ISNI (<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/27729.htm>) ir agrīnākā izstrādes stadijā nekā *ISTC*. *ISNI* būs izmantojams arī tiesību pārvaldībā un resursu atklāšanā. *ISNI* ir personu un institūciju identifikators, kas nepārprotami būs izmantojams autoritatīvajā kontrolē.

4.2.7.7. Nacionālās bibliogrāfijas numurs (*NBN*)

NBN vēl nav oficiāls standarts. Sīkākas ziņas par ieteiktajām specifiskajām sk. 1. pielikumā.

NBN mērķis ir dot iespēju resursa pastāvīgai identifikācijai. *NBN* nodrošina, ka uz katru nacionālās bibliogrāfijas ierakstu var dot viennozīmīgu atsauci.

Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai ieteicams piešķirt nacionālās bibliogrāfijas numuru katram nacionālās bibliogrāfijas ierakstam.

Ieteicams katra resursa *NBN* publicēt kā nacionālās bibliogrāfijas ieraksta sastāvdaļu.

Nav atļauts vienu un to pašu *NBN* izmantot atkārtoti.

Apvienojot dublikātus, ieteicams saglabāt abu ierakstu *NBN*. Aizstātā ieraksta *NBN* apzīmējams kā aizstātais.

4.2.8. Autoritatīvā kontrole

Autoritatīvā (jeb piekļuves punktu) kontrole attiecas uz reglamentēto piekļuves punktu (aprostgalvu) normalizāciju, kā arī alternatīvu un radniecīgu piekļuves punktu nodrošināšanu. Autoritatīvā kontrole kalpo funkcijai **atrast**, kārtējot darbus pēc autora personvārda/nosaukuma vai anonīmo autoru darbus pēc nosaukuma. Tā kalpo funkcijai **identificēt**, nodrošinot darbiem un izteiksmēm personvārdu, institūciju nosaukumu un nosaukumu nepārprotamību. Autoritatīvo kontroli izmanto arī, lai pēc priekšmeta identificētu resursus un noskaidrotu to saistību. Autoritatīvās kontroles vajadzībām veidotie piekļuves punkti autoritatīvajās un variantu formās, kā arī autoritatīvo ierakstu attiecības ir pamats galalietotājiem navigācijā.

IFLA publicējusi Vadlīnijas autoritatīvajiem ierakstiem un norādēm (*Guidelines for Authority Records and References*), tajās aprakstītas tradicionālās metodes un principi autoritatīvo ziņu veidošanā (*International Federation of Library Associations and Institutions, Working Group on GARE REvision, 2001*).

Nacionālās bibliogrāfijas institūcija atbild par „savas valsts autoru vārdu un nosaukumu (personvārdu un institūciju nosaukumu) autoritatīvo formu veidošanu, kā arī valsts autoru (personu un institūciju) autoritatīvo personvārdu/nosaukumu sarakstu veidošanu” (Anderson, 1974). Praksē daudzas valstis neierobežo autoritatīvo personvārdu/nosaukumu sarakstus tikai ar „nacionālo” autoru personvārdiem/nosaukumiem, bet ietver tajos visus autorus, kuru darbi izdoti vai izplatīti šajā valstī. Autoritatīvās datnes var papildināt arī ar darbu nosaukumiem.

Nacionālās bibliogrāfijas darbības laukam vajadzētu atspoguļoties autoritatīvajās datnēs. Piemēram, nacionālās bibliogrāfijas institūcijai, kas nacionālajā bibliogrāfijā ietver žurnālu rakstus, šo rakstu autori un līdzradītāji būtu jāietver autoritatīvajā datnē. Praksē daudzas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas nevar atļauties katalogizēt žurnālu rakstus un nevar veidot rakstu autoru autoritatīvos ierakstus. Šī ir joma, kur jāstimulē pētījumi par efektīvāku pieeju autoritatīvajai kontrolei.

Autoritatīvā kontrole ir dārgs process. Ir zināmas vairākas starptautiskās iniciatīvas, kuru mērķis ir autoritatīvās kontroles izmaksu samazināšana kooperācijas ceļā. Projektu piemēri:

Starptautiskā virtuālā autoritatīvā datne (Virtual International Authority File (VIAF))

VIAF (<http://www.oclc.org/research/projects/viaf/>) ir ASV Kongresa bibliotēkas, Vācijas Nacionālās bibliotēkas, Francijas Nacionālās bibliotēkas un *OCLC (Online Computer Library Center)* kopīgs projekts, kura mērķis ir metodoloģijas izstrādāšana nacionālo autoritatīvo datņu automatizētai līdzināšanai.

LC/NACO autoritatīvā datne

LC/NAF (<http://www.authorities.loc.gov/>) ir ASV Kongresa bibliotēkas uzturēta Starptautiskā personvārdu/nosaukumu autoritatīvā datne. *LC/NACO* autoritatīvā datne satur vairāk nekā 6 miljonus ierakstu; tajā iesaistīti simti līdzdarbojošos bibliotēku un programmu visā pasaulē. Tas ir Kooperatīvās katalogizācijas programmas (*PCC*) galvenais darbības virziens.

Autoritatīvā kontrole joprojām ir galvenokārt roku darba process. Autoritatīvās kontroles procesa automatizācija ir skalaritātes priekšnoteikums. Iepriekš aprakstītās identifikācijas sistēmas *ISNI* un *ISTC* var apgādāt ar mašīnlasāmiem personvārdu/nosaukumu un darbu nosaukumu identifikatoriem. Tādi projekti kā *VIAF* un *Austrālijas tauta* (<http://www.nla.gov.au/initiatives/peopleaustralia/>) eksperimentē ar autoritatīvo ziņu automatizētu saskaņošanu. Arī izdevēji turpina izstrādāt autoru automatizētu identificēšanu, piemēram, *Elsevier's SCOPUS service* (<http://info.scopus.com/overview/what/>). Izdevēji arvien vairāk pārliecinās par automatizētā autoritatīvās kontroles procesa potenciālu intelektuālā īpašuma tiesību pārvaldībā.

4.2.9. Bibliogrāfijas standarti un semantiskais tīmeklis

Semantiskais tīmeklis ir tīmekļa vīzija, kurā tiek automātiski apstrādāts informācijas saturs. Globālā tīmekļa konsorcijs (*W3C*) publicēja ieteikumus, kuri kalpo kā standarti semantiskā tīmekļa radīšanai.

4.2.9.1. Resursa apraksta struktūra (Resource Description Framework (RDF))

Resursa apraksta struktūra (<http://www.w3.org/RDF/>) nodrošina vienkāršu semantiku resursa aprakstīšanai un saistībai starp resursiem tīmeklī. Attēlojums, kas iekodēts *RDF* ir mašīnlasāms un noder saziņai starp programmatūrām un publicēšanai globālajā tīmeklī.

RDF iesaka formulējumus par tīmekļa resursiem „triplešu” formā, tas ir – priekšmets-izteicējs-objekts, piemēram, „šis nodaļas” „radītājs” ir „Alans Danskins (*Alan Danskin*)”.

RDF terminos katra sastāvdaļa no šī ieraksta ir „resurss”, kuru var pārstāvēt *Uniform Resource Identifier (URI)*. Pilns ieraksts tādēļ var tikt izteikts terminos, ko var apstrādāt automatizēti.

4.2.9.2. Tīmekļa ontoloģijas valoda (*Web Ontology Language (OWL)*)

OWL (<http://w3.org/TR/owl-features/>) ir radīta, lai sekmētu informācijas satura automatizētu apstrādi. *OWL* skaidri formulē terminu nozīmi vārdnīcās un savstarpējā saistībā starp tām.

SKOS (*Simple Knowledge Organization System*) (<http://www.w3.org/2004/02/skos/>) nodrošina maketu kontrolēto vārdnīcu raksturošanai, kā tezauriem, klasifikācijas shēmām vai taksonomijām. ASV Kongresa bibliotēka un Francijas Nacionālā bibliotēka pēta *SKOS* izmantošanu, lai sniegtu priekšmetu sarakstus semantiskajam tīmeklim.

FRBR pārstrādes darba grupa izveidoja Uzdevumu grupu (*Task Group*), lai „definētu *FRBR* atbilstošas nosaukumvietas *RDF* un citās atbilstošās sintaksēs” (<http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/>). *RDA* (*Resource Description and Access*) un *Dublin Core* matadatu iniciatīva (*Dublin Core Metadata Initiative*) kopīgi izveidojusi Uzdevumu grupu, lai kontrolētu *RDA* Elementu vārdnīcu un atklātu *RDA* Vērtību vārdnīcu globālajā tīmeklī, izmantojot *NSDL* reģistru (<http://metadataregistry.org/>). Šie projekti izmanto *RDF* un *SKOS*, lai prezentētu *RDA* vārdnīcas.

4.3. Nacionālā bibliogrāfija un piekļuve

Tradicionālais pieņēmums obligātā eksemplāra sakarībā – piekļuve valstī izdoto materiālu fiziskajam krājumam ir garantēta uz mūžīgiem laikiem. Obligātā eksemplāra attiecināšana arī uz elektroniskajiem resursiem liek apšaubīt šo pieņēmumu. Daudzi elektroniskie resursi ir gaistoši pēc dabas un nav atkarīgi no vietas.

Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām, plānojot līdzekļus un personālu elektronisko resursu aprakstīšanai, jāņem vērā nepieciešamība nodrošināt ilgtermiņa piekļuvi elektroniskajiem resursiem.

4.3.1. Nacionālās bibliogrāfijas lietotāji un lietošana: metadatu elementi

Lietotāju pamatuzdevumi resursu atklāšanā definēti Funkcionālajās prasībās bibliogrāfiskajiem ierakstiem (*FRBR*). Tie ir:

atrast entītiju kas atbilst lietotāja formulētajiem kritērijiem (t.i., meklēšanas rezultātā noteikt vai nu atsevišķas entītijas vai entītiju kopuma atrašanās vietu datnē vai datubāzē, izmantojot entītijas atribūtu vai attiecības),

piemērs: meklējot pēc darba nosaukuma *Harry Potter and the Goblet of fire*, gūti vairāki trāpīgi rezultāti,

identificēt entītiju (t.i., apstiprināt, ka aprakstītā entītija atbilst meklētajai vai atšķirt vienu entītiju starp vairākām entītijām ar līdzīgu raksturojumu),

piemērs: rezultātu kopums ir uzlabots, ierobežojot to ar darba izteiksmēm romāna formā, t.i., izslēdzot kinofilmas, partitūras u.tml.,

izvēlēties entītiju, kas atbilst lietotāja vajadzībām (t.i., atbilstošu lietotāja prasībām attiecībā uz saturu, fizisko formātu u.tml., vai atteikties no entīcijas kā lietotāja vajadzībām neatbilstošas),

piemērs: lietotājs izvēlas audiogrāmatu, ko ierunājis Stefens Fraijs (*Stephen Fry*), nevis Džims Deils (*Jim Dale*),

iegūt vai izmantot piekļuvi aprakstītajai entīcijai (t.i., iegūt entītiju, to nopērkot, nomājot, u.tml. vai piekļūt entīcijai tiešsaistē),

piemērs: vietējā publiskajā bibliotēkā rezervēts audiokasetes eksemplārs.

Lai novērtētu prasību pēc metadatiem, sākumā jāveic lietotāju un nacionālās bibliogrāfijas izmantošanas analīze. Izmantošana vai funkcija ir iespējama tikai tad, ja ir pieejami atbilstoši metadati. Lietotāju grupām un individuālajiem lietotājiem būs atšķirīgas prasības pēc metadatiem attiecībā uz standartfunkcijām, piemēram, **atrast**; un tiem var būt papildus vēl tādas konkrētas vajadzības, kādu nav citām grupām vai indivīdiem. Analīzes rezultātā gūst pieņēmumu, ka nacionālās bibliogrāfijas institūcijas neveido specifiskus metadatus atsevišķiem indivīdiem (lai gan tās var lietotājiem piedāvāt iespēju piešķirt personiskos tagus vai anotācijas). Tādējādi analīzē indivīdi aplūkoti kā lietotāju grupu locekļi.

Lietotāju prasību analīze (nodaļā 2.3.) seko aiz resursu atklāšanas prasībām kā to skaidri formulējusi *FRBR*. Tiek ņemta vērā arī prasība pēc izdevējdarbības aktivitātēm, tādām kā pārvaldības tiesības, tirgus izpēte un bibliotēkas funkcijas, krājuma pārzināšana, katalogizēšanas novadīšana un datu pārvaldība. Daži datu elementi ne vienmēr tiek ņemti vērā resursu aprakstīšanā un nacionālās bibliogrāfijas institūcijām nerekomendē, ka tām jāveido šāda informācija. Kur iespējams, nacionālo bibliogrāfiju institūcijas atbalsta saites izveidi ar darba avotiem un atkārtoti izmanto metadatus, kurus veidojušas citas institūcijas.

4.4. Katalogizācijas līmenis

1977. gadā Parīzes konferencē ieteica nacionālās bibliogrāfijas institūcijām veidot plašus ierakstus no nacionālo izdevniecību ziņām (to apstiprināja arī Starptautiskā konference Kopenhāgenā 1998. gadā). Tad tika uzsvērts to izmantot iespiestajiem izdevumiem, bet tagad to vairs neatbalsta. Tagad nacionālajā produkcijā proporcionāli pieaug elektronisko resursu izlaide. Elektroniskie resursi, kurus publicē globālajos tīklos, var kļūt par dominējošiem resursiem. Nacionālo izdevumu izlaides paplašināšanās var pārsniegt nacionālo bibliogrāfiju institūciju jaudu resursu apstrādē.

Jaunajā kontekstā, ko radījis globālais tīmeklis, šī pieeja – „viens der visam” vairs nav ilgtspējīga. Turpmāk neizbēgama būs graduēta pieeja dažādu katalogizācijas līmeņu piemērošanā dažādiem resursu veidiem:

- saistībā ar jau pastāvošo resursa metadatu līmeni,
- saistībā ar resursa nozīmību nacionālajai bibliogrāfijai,
- saistībā ar tā saturu, ne ar tā nesēju.

Šī ir būtiska attieksmes maiņa nacionālās bibliogrāfijas veidošanā. Katalogizācijas līmeņu ieviešana tieši ietekmēs nacionālās bibliogrāfijas lietotājus.

Papildus tam procesiem jābūt vienkāršotiem un, kur iespējams, automatizētiem. Dublēšanās mēģinājumi turpmāk jāsamazina ar sadarbošanos starp sektoriem un novēršot barjeras datu apmaiņā.

4.4.1. Ar resursu saistīto metadatu līmenis

Kā minēts 3. nodaļā, ar elektronisko resursu saistīto metadatu daudzums un kvalitāte ir maināma. Ar elektronisko resursu saistītos metadatus nacionālās bibliogrāfijas institūcijām ieteicams lietot atkārtoti.

Atkārtoti lietotie metadati varbūt nav veidoti resursa atrašanas nolūkā. Pareizāk būtu tos uztvert kā metadatus, ko var virzīt arī citiem mērķiem. Šādi metadati nefunkcionēs tik efektīvi kā tie metadati, kas veidoti konkrēti resursa atrašanas funkcijai.

Atkārtoti lietoto metadatu funkcionālā mazspēja izriet no nesaderības ar satura standartiem, kas izstrādāti resursu atrašanas veicināšanai. Tas ietekmē atkārtoti lietoto metadatu spēju pildīt visus resursu atrašanas uzdevumus. Īpaši nozīmīgi tas ir sarežģītāku uzdevumu izpildē, piemēram, **identificēt, izvēlēties** un attiecināt resursu uz plašāku tā bibliogrāfisko vai tematisko kontekstu.

Resursu savstarpējās saistības identificēšana un aprakstīšana ir visai atkarīga no cilvēka faktora. ASV Kongresa bibliotēka eksperimentēja ar tā dēvētajiem „piekļuves līmeņa” elektronisko resursu ierakstiem, kur cilvēka starpniecības ietekme vairāk pāriet uz autoritatīvo kontroli nevis uz aprakstu. Kongresa bibliotēka ir ziņojusi par būtiskas ekonomēšanas iespējām.

Ne visiem elektroniskajiem resursiem ir pieejami metadati. No tīmekļa iegūto resursu lapās vai resursos, kas iegūti kā obligātais vai brīvprātīgais eksemplārs, metadatu var nebūt. Šī fakta nozīmi bieži pietiekami nenovērtē, jo digitālos pilnteksta resursus var raksturot kā pašaprakstošus. Tas atbilst patiesībai tikai tajā ziņā, ka pilnteksta resursus iespējams indeksēt un sameklēt. Visu resursā atrodamo atslēgvārdu indeksēšana nav tas pats, kas resursa priekšmeta formulēšana, lietojot kontrolēto vārdnīcu, piemēram, priekšmetu indeksēšanas sistēmu vai klasifikācijas shēmu. Atšķirība parādīsies precizitātē un rezultātos. Meklēšana pēc atslēgvārdiem visticamāk ietvers daudz kļūdainu rezultātu, neatradīsies arī resursi citās valodās vai resursi, kuros lietots atšķirīgs žargons.

Daudzi no elektroniskajiem resursiem nav tekstuāli. Tajos var būt attēli, skaņu ieraksti, dati vai netekstuālu resursu kombinācija. Šāda veida resursu meklēšana ir atkarīga no metadatu spējas ierobežot resursu kopumu. Piemēram, sarežģīti un laikietilpīgi ir meklēt ilustrācijas ietveršanai prezentācijā, – ja nav verbālu iezīmju ilustrāciju tematiskai kārtošanai, tas var būt virtuāli neiespējami.

Darba grupa dalījusi metadatu četros līmeņos.

4.4.1.1. Autoritatīvais līmenis

Autoritatīvais līmenis ir augstākais resursam piešķirto metadatu līmenis. Apzīmējums *autoritatīvais* apliecina, ka piekļuves punktus reglamentē ar autoritatīvajiem ierakstiem un ka apraksts atbilst precīzi formulētiem satura standartiem.

Autoritatīvie metadati sniedz viselastīgāko atbalstu resursu atrašanai. Piekļuves punktu autoritatīvā kontrole veicina resursu precīzu identifikāciju. Personvārdu/institūciju nosaukumu un darbu nosaukumu autoritatīvā kontrole attēlošanas ekonomiskuma dēļ veicina klasterēšanu, kas dod ekonomiju attēlošanā. Norāžu struktūra autoritatīvajā ierakstā veicina navigāciju uz saistītajiem resursiem, identitātēm vai tematiem.

Autoritatīvo metadatu piešķiršana izmaksā visdārgāk, taču bibliogrāfijas institūcijas var būt pārliecinātas, ka šie ieraksti tiks atkārtoti izmantoti bez minimālas iejaukšanās. Saprotams, autoritatīvo metadatu piešķiršana visiem nacionālās izdevējprodukcijas resursiem vairumam nacionālās bibliogrāfijas institūciju nebūs iespējama. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām ir jāizstrādā kritēriji, kas nosaka, kura nacionālās izdevējprodukcijas daļa saņems šī līmeņa metadatus. Pamatprincipam jābūt resursa saturam, nevis tā formātam vai datnesim, sk. 4.4.2.

4.4.1.2. Aptverošais līmenis

Aptverošais līmenis nozīmē, ka aprakstam un piekļuves punktiem piešķirti aptveroši metadati. Apraksts izteikti atbilst satura standartiem, bet piekļuves punkti netiek balstīti uz autoritatīvajiem ierakstiem. Aptverošie metadati, piemēram, var ietvert *MARC* ierakstus, noteiktus *Dublin Core*, *ONIX* ierakstus vai citus grāmatirdzniecības ierakstus.

Aptverošie metadati pilnībā neatvieglo lietotāju uzdevumus. Tā kā piekļuves punkti netiek reglamentēti ar autoritatīvajiem ierakstiem, attēlekrānā parādās klasteri – atrasto atsevišķo entītijū daudzējādās sekvences (piemēram, personvārdi, institūciju nosaukumi, darbu nosaukumi vai temati). Tas lietotājiem pazemina pakalpojuma efektivitāti. Netiek īsti veicināts uzdevums **atrast**, un navigācija starp resursiem notiek ar zināmām atrunām. Ierobežota ir nepārprotama resursu identifikācija.

4.4.1.3. Pievienotās vērtības līmenis

Pievienotās vērtības līmenis nozīmē, ka pamatresurss ir papildināts, piešķirot tam dažus metadatus. Pievienotās vērtības metadati var skaidri nenorādīt uz izmantoto satura standartu, kā arī uz piekļuves punktu autoritatīvo kontroli. Šādi metadati, ko nacionālās bibliogrāfijas institūcijas var daudzkārt izmantot ir, piemēram, ierobežotas *Dublin Core* un *TEI* galvenes.

Nacionālajā bibliogrāfijā nav ieteicams lietot pievienotās vērtības metadatus. Tie pietiekami neveicina resursu atrašanu. Tā kā nav skaidri identificēts satura standarts, nacionālās bibliogrāfijas institūcija nevar būt droša par šīs nepilnības vērienu.

4.4.1.4. Pamatlīmenis

Pamatlīmenis nozīmē, ka resursam metadatus nav piešķīrusi ne bibliogrāfijas institūcija, ne tā avots. Šajā kategorijā būtu, jāietver tieši no tīmekļa rasmotie resursi bez metadatiem vai ar automatizētā apstrādē radītajiem metadatiem.

Resursa atrašana ir pilnībā atkarīga no meklēšanas ar dabīgās valodas starpniecību. Atrastie rezultāti atbilst vaicājuma terminiem. Standartizēta tīmekļa pārlūkprogramma sakārto rezultātus uz ekrāna. Šī pieeja var būt ļoti efektīva. Visefektīvākā tā ir, ja meklējamais resurss ir skaidri atšķirams, piemēram, terminoloģijas ziņā vai ja lietotājam vajadzīga vispārīga informācija, un viņu apmierina šāda līdzīgu resursu virkne. Bibliogrāfijas institūcijai šis līmenis ir visrentablākais veidošanas ziņā, bet visdārgākais, ja datorsistēmā vai programmatūrā jāievieš jauninājumi.

Resursa atrašanas nodrošināšana pamatlīmenī tiek sasniegta, cenu uzveļot galalietotāja pleciem. Galalietotājs nevarēs virzīties uz saistītajiem resursiem citādi, kā izmantojot vietējās saites; galalietotājs var iegūt milzu apjoma rezultātu sarakstu un nonākt grūtībās, pienācīgi attīrot iegūtos rezultātus no nevajadzīgajiem un **izvēloties** konkrēto resursu.

Šis metadatu līmenis ir vispiemērotākais relatīvi mazvērtīgu tekstuālu resursu meklēšanai, rasmojot tos no tūmekļa. Tas nav piemērots attēlresursiem vai citiem resursiem bez teksta. Uzmanīgi jāapsver, kā (un vai) šis metadatu līmenis tiks iekļauts nacionālajā bibliogrāfijā.

4.4.2. Elektronisko resursu nozīme nacionālajā bibliogrāfijā

Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai jānosaka elektronisko resursu atrašanai nepieciešamais metadatu līmenis. To nosakot, jāņem vērā konkrētā resursa nozīmīgums nacionālajā izdevējprodukcijā.

Tabula atspoguļo, kā metadatu līmeņi var tikt piešķirti avota kategorijām:

Nozīmīgums	Definīcija	Ieteicamais datu līmenis
Liels	Oficiāli publicēts; iespiesta resursa aizstājējs vai pēctecis; var ietvert standartidentifikatorus. Resursi ar pētniecisku nozīmi	Autoritatīvais
Vidējs	Resursi ar lielu kultūras vērtību vai novatoriskas vietnes, kas oficiāli nav publikācijas	Aptverošais
Neliels	Personiska vai efemera informācija, par kuru vistīcāmāk mūsdienu vai nākotnes lietotājiem nebūs liela interese	Pamata vai Pievienotās vērtības

4.4.3. Nepārtraukta uzlabošana

Patlaban veicamie bibliogrāfiskie procesi pa lielākai daļai ir atkarīgi no cilvēcisko spēju faktora. Nacionālo bibliogrāfiju institūciju darbības apjomu vēl arvien ierobežo tas, cik ierakstu katalogizētājs var veikt dienā. Kopēšana katalogizēšanas procesā un sadarbības projekti liek bibliogrāfijas institūcijām veidot darbplūsmas, kurās noteiktās proporcijās dažus procesus katalogizētāji var apiet pavisam. Šādas darbplūsmas bibliogrāfijas institūcijās jau pastāv, lai automātiski meklētu uzlabotus metadatus un veidotu iepriekšsagatavoto ierakstu atjaunošanu, piemēram, pilnos kataloga ierakstus var noteikt automātiski, lai aizstātu *CIP* ierakstus.

Maz ticams, ka šādu procesu attīstība, sniegs labumu, kas nepieciešams, lai kompensētu izdevumu pieaugumu. Izdevējdarbībā un grāmatniecībā tiek radīta interese par metadu apvienošanu ar identifikatoriem. Ja bibliotēku sektorā un tirdzniecības sektorā varētu rast vienošanos par pietiekamu un precīzu resursu attēlošanu, tad varētu notikt metadatu standartu harmonizācija. Tajā būtu ieinteresētas abas puses.

Atsauces

Anderon, D. (1974). *Universal bibliographic control: A long term policy, a plan for action*. Pullach/München: Velrag Dokumentation.

Identifiers Interoperability Group (2007, May 3). *Report to the TC46.SC(Plenary, 10 May 2007*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.collectionscanada.gc.ca/iso/tc46sc9/docs/sc9n460.pdf>

International Conference on cataloguing Principles. (1969). *International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 9-18 Oct. 1961. Report*. Londodn: Bingley

International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3icnbs/fina.htm>

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2007). *International Standard bibliographic description (ISBD) (prelim. Consolidated ed.)*. München: K.G.Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2009). *Statement of international cataloguing principles*. Retrieved March 25 2009, from http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf

International Federation of Library Associations and Institutions, Working Group on GARE Revision. (2001). *Guidelines for authority records and references (2nd ed.)*. München: K.G.Saur.

5. Funkcionalitāte un saskarne

Maja Žumer

Ļubļanas universitāte, Slovēnija

Christian Lupovici

Francijas Nacionālā bibliotēka

5.1. Ievads

Kā iztīrīts iepriekšējās nodaļās, elektroniskā nacionālā bibliogrāfija ir svarīgs informācijas resurss dažādām lietotāju grupām dažādos kontekstos. Saskarnei iespējami jānodrošina visa šīm lietotāju grupām nepieciešamā funkcionalitāte. Analīzes rezultātā ir identificētas dažas galvenās nacionālās bibliogrāfijas lietotāju grupas ar kopīgām vai līdzīgām prasībām:

- galalietotāji (ieskaitot grupas, institūcijas u.tml., kas nacionālo bibliogrāfiju izmanto kā informācijas avotu): viņiem nepieciešams iegūt ziņas par autoriem, publikācijām un tematiem, kā arī identificēt publikācijas vai autorus,
- krājumu attīstības un izdevēju analīzes struktūrvienības: tām nepieciešams analizēt pieejamās publikācijas (ieskaitot nākotnē gaidāmo publikāciju apzināšanu),
- komplektēšanas struktūrvienības un grāmatirgotāji: viņiem nepieciešams atlasīt un pasūtīt izdevumus,
- katalogizācijas struktūrvienības: (katalogierakstu kopēšanai un katalogizācijas atbalstam),
- ierakstu atkārtota izmantošana (ierakstu lejupielāde vai eksports uz citām datubāzēm un citiem datorlietojumiem: *CERL*, *Index Translationum*, bibliotēku katalogi (retrospektīvajai konversijai)),
- tiesību pārvaldības institūcijas (izsekot publikācijām un identificēt autorus),
- datoru programmatūras (apvienotā meklēšana, dalītā meklēšana, rasmošana u.tml.).

Lietotāju grupu saraksts ir garš, un skaidrs, ka viņu informacionālās vajadzības, konteksti un arī prasības ir ļoti atšķirīgas. Lai varētu sniegt kvalitatīvus pakalpojumus visiem lietotājiem, ir veikta prasību analīze, kas attiecas uz:

- saskarnēm,
- piekļuves punktiem (meklēšanas formām),
- attēlošanas formātiem,
- pievienoto funkcionalitāti.

5.2. Vispārīgie ieteikumi

Nacionālo bibliogrāfiju saskarņu raksturīgās iezīmes tiešsaistes publiskajos katalogos (*OPAC*) un bibliogrāfiskajās datubāzēs parasti ir līdzīgas.

Ir veikti daudzi vispārīgi pētījumi par *OPAC* saskarnēm un lietošanu, starp tiem ir arī daži tādi, kuros pausta kritiska attieksme pret patreizējo *OPAC* struktūru (piemēram, *Borgman*, 1996; *Calhoun*, 2006; *Yee*, 2006). Pētījumu rezultātā tapuši vairāki ieteikumi attiecībā uz *OPAC* struktūru, no agrīnākiem (*Matthews*, 1997; *Shires & Olszak*, 1992) līdz jaunākiem (*Calhoun*, 2006; *Bates*, 2003) priekšlikumiem.

Bibliogrāfiskās datubāzes bija iecerētas galvenokārt galalietotāju nevis bibliotekāru vajadzībām. Tāpēc saskarnēm vajadzēja būt vienkāršām, saprotamām un mazjūtīgām pret kļūdīšanos. Galalietotāji nevēlas izmantot sarežģītas sistēmas un ilgstošu apmācību, viņi parasti šo sistēmu nelieto tik bieži, lai atcerētos tās tehnisko raksturojumu. Turklāt tīkla meklēšanas līdzekļa *Google* popularitāte ietekmējusi lietotāju prasības attiecībā uz meklēšanu un saskarnēm. Paši bibliotekāri arvien kritiskāk vērtē *OPAC*¹ un meklē ceļus, kas atbilstu lietotāju vajadzībām. Ir bijuši vairāki mēģinājumi uzlabot saskarnes, sevišķi – bibliogrāfisko ziņu atkārtotu lietošanu, lai lietotājiem sagādātu vairāk izvēļu meklējumu precizēšanai, kā arī nodrošinātu viņu tiešu līdzdalību. Kā piemēru var minēt Ziemeļkarolīnā izstrādāto *Endeca* programmatūru (<http://www.lib.ncsu.edu/catalog/>) un Plīmutas Valsts universitātē izstrādāto *WOPAC* (sk. piemērus <http://www.plymouth.edu/library/opac/search/joe+monninger?s=joe+monninger>).

5.2.1. *Vaicājumu formulēšana*

Ja vajadzība pēc informācijas ir specifiska, lietotājs izsaka to informācijas vaicājuma vai meklēšanas formulējumā.

Vairumā pētījumu par lietotāju saskarnēm pašreiz galvenā uzmanība vērsta uz šo centrālo un vissvarīgāko meklēšanas posmu. Lietotājs var formulēt vaicājumu dažādi:

- ievadot meklēšanas terminu (atslēgvārdu) virkni,
- aizpildot šablonu,
- izvēloties no meklēšanas terminu saraksta (vai izvēlnes),
- ievadot loģisku formulējumu,
- vaicājot dabiskajā valodā.

Pirmajai un pēdējai alternatīvai ir dažas kopīgas iezīmes. Neviena no tām neprasa, lai lietotājs pārzinātu datubāzes terminoloģiju, un tās ir lietotājdraudzīgas; no otras puses – lietotājs var kļūdīties, pieņemot, ka sistēma ievadīto vaicājumu „saprot”.

Vispārēja un lietotājdraudzīga metode ir šablonu izmantošana, īpaši, ja sistēma domāta nepieredzējušiem lietotājiem. Sistēmas izstrādātājs jau iepriekš izlemj, kuri no raksturīgajiem vaicājumiem tiks ietverti, taču tas padara šo metodi mazāk elastīgu. Kad terminus ievada šablonā, tie tiek kombinēti loģiskā formulējumā vai nu netieši (visbiežāk ievietojot starp laukiem UN), vai skaidrā formulējumā, kad lietotājs no laukiem izvēlas loģiskos operatorus. Pēdējās metodes priekšrocība ir tās elastīgums; trūkumi ir tie paši, kas loģisko formulējumu gadījumā vispār.

Tradicionāli pirmā vaicājuma ievadīšana ir komandas izteiksmē. Komerciālajās datubāzēs un bibliotēku katalogos joprojām tiek lietoti loģiskie formulējumi ar Būla operatoriem (un tādiem paplašinājumiem, kā, piemēram, līdzīguma operatoriem). Pētījums (*Larson*, 1992; *Cooper*, 1988; *Ensor*, 1992; *Harman*, 1992) vēlreiz parādīja, ka

¹ Sk. rakstu sēriju un ar tiem saistīto diskusiju *ALA TechSource*, sākot ar: <http://www.techsource.ala.org/blog/2006/03/how-opacs-suck-part-1-relevance-rank-or-the-lack-of-it.htm>

lietotājiem, izmantojot Būla operatorus, rodas problēmas, īpaši konceptuālā ziņā ar formulējumiem, ar pārāk lielām vai pārāk mazām (nešķirotu) rezultātu kopām un rezultātu nesarindošanu pēc nozīmes. Šo iemeslu dēļ tika izstrādāti vairāki uzlabojumi – rezultātu šķirošana, atgriezeniskā saite, terminu sarindošana pēc nozīmīguma, līdzīguma operatori u.c.

Atlasi no terminu sarakstiem parasti kombinē vai nu ar šabloniem, vai loģiskajiem formulējumiem. Tas ļauj lietotājiem izvēlēties terminus no rādītājiem (vai vārdnīcām) un tiešā veidā ietvert tos meklēšanas formulējumā.

5.2.2. Rezultātu pārbaude

Vaicājuma rezultāts ir ierakstu kopums, kas jāpārbauda un jānosaka atbilstība vaicājumam. Saskaņā ar vajadzību šo funkciju nodrošināt. Rezultātu sarakstam jābūt skaidram un, ideālā gadījumā – sašķirotam pēc gaidītās nozīmības (atbilstības vaicājumam), kā arī jāuztura atbilstības atgriezeniskā saiste. Papildus tam ir daži vispārīgi rezultātu pasniegšanas uzdevumi (*Schneiderman, 1998*). Ir jānodrošina:

- datu attēlošanas konsekvence (izkārtojums, formāti, rakstzīmes, krāsas, terminoloģija u.tml.),
- informācijas uztveres efektivitāte (piemērots izkārtojums un atstarpes, saprātīgi apzīmējumi u.tml.),
- minimāla lietotāja atmiņas noslogošana,
- datu attēlojuma savietojamība ar datu ierakstu,
- elastīga datu attēlojuma kontroles iespēja lietotājam (vairāki formāti, šķirošana u.tml.).

5.2.3. Rezultātu saglabāšana vai ieguve

Kad iegūts atbilstošu ierakstu kopums, lietotāji parasti to vēlas saglabāt vai nu turpmākajām atsaucēm vai darbībām un lietošanai citās lietojumprogrammās. Pirmā izvēle ir tūlītēja izdrukāšana, un tā apmierina pirmo iepriekš minēto vajadzību, bet saglabāšana datnē apmierina abas minētās vajadzības. Datnē saglabāto ierakstu formāts visvairāk atkarīgs no paredzamās ierakstu izmantošanas.

5.2.4. Palīdzība

Neatkarīgi no lietotājiem domātā saskarnes tipa, izmantojot sistēmu, lietotājiem ir vajadzīga palīdzība. Informācijas izguves sistēmām ideālā gadījumā jābūt veidotām tā, lai galalietotājs tās varētu izmantot bez palīdzības no ārpusēs, bez īpašas dokumentācijas un apmācības.

Ir vairākas tiešsaistes palīdzības formas, - parastākā no tām ir tiešsaistes konsultācijas, rokasgrāmatas, kontekstu precizējoša palīdzība un ieteikumi. Paziņojumi par kļūdām un citi paziņojumi attiecībā uz sistēmu arī uzskatāmi par daļu no tiešsaistes palīdzības. Vispārīgās tiešsaistes palīdzības vadlīnijas:

- tiešsaistes palīdzībai jābūt pieejamai visu laiku,
- jānodrošina viegla piekļuve palīdzības funkcijai un viegla izeja no tās,
- palīdzības funkcijai jābūt ērti izmantojamai un jāatklāj lietotājam tās struktūra,
- palīdzībai jābūt labi parādītai,

- tiešsaistes palīdzībai jābūt saprotami izklāstītai vienkāršā valodā,
- tiešsaistes palīdzībai jābūt pielāgotai dažāda līmeņa lietotājiem.

5.3. Vispārīgās prasības

2. nodaļā ir iztirzātas dažādu lietotāju grupu konkrētās vajadzības. Šajā nodaļā tās analizētas kopumā un apkopotas.

5.4. Piekļuves punkti

Pamatprasības ir iztirzātas 2. nodaļā. Galvenie piekļuves punkti ir:

- autors,
- darba nosaukums,
- izdevējs,
- datējums,
- valoda/valsts,
- žanrs/formāts,
- priekšmets,
- identifikators,
- mērķauditorija.

Gadījumā, ja notiek meklēšana pēc autora, piekļuves punktam jābūt galvenajai aprakstgalvai vai tās variantam, t.i., jābūt pilnībā ieviestai autoritatīvajai kontrolei. Tiesību pārvaldībā svarīga ir arī autoru loma darba tapšanā.

Uzskaitītie galvenie piekļuves punkti būtu jāizmanto visās nacionālajās elektroniskajās bibliogrāfijās.

5.4.1. Priekšmetiskā piekļuve

Viens no bibliotēku un informācijas centru pamatmērķiem ir nodrošināt efektīvu piekļuvi informācijai. Bibliotekāru uzdevums vienmēr ir bijis izstrādāt veidus un līdzekļus, kā lietotājiem piekļūt informācijai par to, kas glabājas bibliotēkas bagātīgajos dokumentu krājumos. Bibliotekāru uzdevums ir nepārtraukti pilnveidot iespējas tās klientiem meklēt, atrast un izvēlēties informāciju, kas atbilst viņa/viņas personiskajām un pētniecības vajadzībām. Bibliotekāru problēma ir gūt pārliecību par to, ka jebkurš informacionālo vajadzību veids (no pamatinformācijas līdz kādas zinību nozares pēdējiem sasniegumiem) tiek apmierināts. Riska moments ir informācijas nozīmīguma noteikšana un daudzveidīgā informācijas ietekme uz sabiedrības un indivīda dzīvi.

Tādēļ bibliotēkas strādā pie informācijas organizēšanas, kas veicina efektīvu izguvi. Tradicionāli bibliotēkas iegulda resursus, lai izveidotu, attīstītu un veicinātu bibliogrāfisko un autoritatīvo kontroli, kas pienācīgi organizē informāciju par dokumentiem. Šis darbs veido bibliotēkas katalogu un bibliogrāfijas pamatu un dod iespēju lietotājiem atrast vajadzīgos dokumentus. Bibliotekāru un informācijas speciālistu izstrādātā meklēšanas stratēģija centrējas uz dažādiem piekļuves veidiem informācijai, – vai nu meklējot pazīstamu vienību, kuras autors, nosaukums vai cita faktiskā informācija ir zināma, vai arī meklējot dokumentus par konkrētu tematu. Lietotāji šādus vaicājumus parasti veic, pārlūkojot priekšmetu rādītāja datnes vai ievadot

precīzus priekšmetu aprakstgalvu terminus, kā arī pārlūkojot krājumus, izmantojot klasifikācijas shēmas.

Pētījumi (*Matthews, Lawrence & Ferguson, 1983; Drabenstoot, 1984; Bates, 2003*) pastāvīgi rāda, ka priekšmetiskā piekļuve, t.i., meklēšana pēc temata, galalietotājiem ir dominējošais ziņu meklēšanas veids. Vispār pētījumos norādīts, ka līdz 50% meklēšanas gadījumu bibliotēku katalogos meklēšana notikuši pēc priekšmeta. Priekšmetiskās meklēšanas precīza proporcija dažādos pētījumos principā grūti konstatējama, galvenokārt tādēļ, ka lietotāji tematisko informāciju bieži meklē pēc atslēgvārda vai citiem meklēšanas veidiem. Pirms automatizācijas laikmeta līdz 1980. gadam bibliotēku lietotāji varēja viegli izvēlēties starp alfabētisko katalogu, kas parasti tika kārtots pēc autoru personvārdiem/nosaukumiem un darbu nosaukumiem, un priekšmetu katalogiem, kuri tika organizēti vai nu atbilstoši klasifikācijas sistēmai pēc zinību nozarēm (sistemātiskie katalogi) vai pēc priekšmetu saraksta (alfabētiskie priekšmetu katalogi). Šajā laikā bibliotēku lietotājiem bija diezgan skaidrs priekšstats par veicamo meklēšanas veidu; Amerikas Savienotajās Valstīs veiktie pētījumi parasti norāda, ka priekšmetiskā meklēšana veikta no 20% līdz 50% gadījumu. 1977. gadā *Bates* izskaidroja priekšmetiskās meklēšanas rezultātu nesakritību ar lietotāju akadēmisko ekspertīzi; progresīvākie lietotāji retāk veica priekšmetisko meklēšanu, jo varēja balstīties uz citu viņiem zināmu informāciju, kas attiecas uz viņu pētījumiem.

Tiešsaistes datubāzēs priekšmetiskā piekļuve ir sarežģīts process, kas ietver virkni komponentu un to mijiedarbību: datubāze, priekšmetiskajā analīzē lietotās valodas, (vietējais) darbības plāns un tā pielietošanas prakse, lietotāji, kā arī aparatūra un programmatūra, kas dod iespēju lietotājiem mijiedarboties ar sistēmu. Sekmīgas priekšmetiskās izguves nodrošināšanai visiem minētajiem komponentiem jādarbojas saskaņoti. Tiešsaistes datubāzes ir bibliogrāfiskās piekļuves standartforma kopš 1980. gadiem, un globālais tīmeklis ir devis bibliotēkām iespēju padarīt savas datubāzes pieejamas plašai auditorijai visā pasaulē. Situācija ar portāliem un dalīto/apvienoto meklēšanu dažādos resursos un izmantojot dažādus pakalpojumus, ir pat vēl nevienmērīgāka. Taču priekšmetiskās piekļuves principus (vispārzināmos un bibliotēkās izstrādātos) var izmantot jebkurā no šīm situācijām.

Informācijas izguves sistēmas, kas dod iespēju darbus izgūt pēc to priekšmeta, var iedalīt trīs pamatgrupās. Pirmajā grupā darbus indeksē ar dokumentā lietotajiem faktiskajiem vārdiem un/vai darba nosaukumu, un/vai atreferējumu. Šajā grupā lieto t.s. „nekontrolēto valodu” vai „dabisko valodu”. Pārējās divās grupās lieto „kontrolēto” (vai „noteikto”) indeksēšanas valodu. „Kontrolētās indeksēšanas valodas ir indeksēšanas valodas, kurās gan terminus, ko lieto priekšmeta izteikšanai, gan procesu, sakarā ar kuru konkrētajiem dokumentiem šie termini piešķirti, kontrolē vai noformē cilvēks” (*Rowley, 1994*). Vienā no šīm grupām darba priekšmeta aprakstīšanai tiek lietoti noteikti vārdi, otrajā grupā tā izteikšanai lieto notāciju (ciparus, burtus vai to kombināciju). Klasificētajam un alfabētiskajam datņu kārtojumam, kā arī kontrolētajām un nekontrolētajām priekšmetu indeksēšanas valodām ir savi aizstāvji, un šo metožu relatīvās priekšrocības un trūkumi tiek pētīti jau desmitiem gadu.

Datoru programmatūru un tiešsaistes katalogu attīstība devusi iespēju kombinēt dažādas indeksēšanas valodas un pieejas vienā datubāzē. Secinājums: lietotājiem būtu vajadzīga pieeja gan kontrolētajām, gan nekontrolētajām sistēmām, jo tām ir tendence vienai otru papildināt.

Kontrolētā indeksēšanas vārdnīca (*Olson & Boll, 2001*):

- autorizē vienam jēdzienam tikai vienu terminu vai notāciju,
- nosaka tā apjomu vai aptvērumu,
- parasti stingri norāda šī termina hierarhisko un radniecisko saistību,
- kontrolē atšķirīgu pareizrakstību,
- skaidri identificē daudzējādus jēdzienus, kas izteikti ar homonīmiem, ar īpašības vārdu, paskaidrojošu vārdu vai vārdkopu un precīzas terminoloģijas starpniecību.

Kontrolētās indeksēšanas vārdnīcas, kas pamatojas uz autoritatīvo sarakstu, ir paredzētas indeksēšanas un meklēšanas atvieglošanai, jo tās (*Olson & Boll, 2001*):

- palielina iespēju, ka gan indeksētājs, gan lietotājs konkrēto jēdzienu izteiks vienādi,
- palielina iespēju, ka gan indeksētājs, gan lietotājs nonāks līdz vēlamajam tematam, izmantojot pārstāvošās iezīmes (piemēram, „plašāks termins”, „šaurāks termins”, „radniecīgs termins”),
- palielina iespēju, ka dažādi indeksētāji lietos vienus un to pašus terminus, tādējādi nodrošinot indeksēšanas konsekvenču,
- palīdz lietotājiem koncentrēt domas, pieslēdzoties sistēmai un skaidri apzinoties, kāda informācija tiem nepieciešama.

Kā galvenais kontrolēto vārdnīcu trūkums bieži minēts augstās ievades izmaksas. Diezgan bieži sastopams apgalvojums, ka „zinātniskās prozas dabiskā valoda ir pilnīgi piemērota indeksēšanai un izguvei” (*Klingbiel, 1970*). Taču *Olson* un *Boll* sniedz labu pretargumentu: „Zinātniskā valoda tiešām ir lielā mērā kontrolēta un standartizēta, jo visas zinātnes tīcas būt taksonomiskas pēc būtības; taksonomija ietver definīciju un tāād kontrolē vārdu nozīmi. Tomēr nebūtu pareizi attiecināt zinātņi konkrētā nozīmē uz rakstītu valodu kopumā. Pētījumi parādījuši, ka tekstā vai teksta nosaukumā lietotās terminoloģijas (kas nepieciešama izguvei ar nekontrolētas valodas starpniecību) precizitāte mainās atkarībā no nozares.” Piemēram, *Buxton* un *Meadows* (1977) norāda: „informatīvo vārdu lietošana rakstu nosaukumos (t.i., vārdu varianti, kas būtu loģiski lietojami izguvē ar nekontrolētas valodas starpniecību), svārstās no ļoti augstas informatīvās pakāpes ķīmijas un botānikas žurnālos līdz ļoti zēmai pakāpei sabiedrisko zinātņu žurnālos, bet viszemākā tā ir filozofijas žurnālos”. Citi autori, piemēram, *Mann* (1993, 2005) polemizē, ka kontrolētās priekšmetu aprakstgalvas un klasifikācija mijiedarbojas, lai nodrošinātu priekšmetisko piekļuvi, pat ja lietotājs, kas meklē informāciju, nav eksperts attiecīgajā nozarē, un ka tradicionālie katalogizācijas principi – „unificētā aprakstgalva” un „konkrētais ieraksts” – dod labākus rezultātus, nekā meklēšana ar atslēgvārda starpniecību.

Tādējādi priekšmetiskās piekļuves nodrošināšana nacionālajām bibliogrāfijām ir būtiska. Sīkāka šī jautājuma analīze un attiecīgu vadlīņiju izstrādāšana ir ārpus šī dokumenta uzdevumiem. Vadlīnijas priekšmetiskajai piekļuvei nacionālajām bibliogrāfijām gatavo *IFLA* Klasifikācijas un indeksēšanas sekcija, un tās tiks publicētas kā atsevišķs dokuments.

5.4.2. Rezultātu attēlojums

Kopumā rezultātu attēlojumam jānodrošina tas, ka lietotājs var rezultātus novērtēt, cik ērti un ātri vien iespējams. Parasti rezultāti vispirms tiek uzskaitīti apkopojošā attēlojumā, un ir iespējama formātu izvēle.

Vispārīzplatīto bibliogrāfisko ziņu attēlojumu kritizējuši *Carlyle & Timmons*, (2002). Normatīvdokumentā *FRBR* ieteikta intuitīva un jēgpilna (īpaši apjomīgu) rezultātu kopumu klasterēšana. Kamēr tiek izstrādāti jauni, uz *FRBR* pamatoti katalogizācijas noteikumi, pirmie *FRBR* piemērošanas eksperimenti rāda, ka bibliotēku sabiedrība apzinās nepieciešamību mainīt pašreizējo praksi². Pirmie šādus eksperimentus veica (*Hegna & Murtooma*, 2001; un *Kickey, O'Neill & Toves*, 2002.) Process ir kļuvis zināms ar apzīmējumu „frbrizēšana”. Šķiet, ka nacionālās bibliogrāfijas (to aptvēruma dēļ) ir labākais sākuma punkts gan *FRBR* piemērošanai, gan katalogizēšanai atbilstoši *FRBR*.

Minimālā prasība – ir jābūt pieejamiem šādiem formātiem:

- pilnīgs bibliogrāfiskā/autoritatīvā ieraksta formāts (visu bibliogrāfiskā ieraksta lauku attēlojums),
- atsauces formāts (piemēram, *ISO 690*, *APA*, *MLA* utt.).

Papildus var piedāvāt arī citus formātus: marķētu lietotāja formātu, *ISBD*.

Lai sekmētu tiešo navigāciju, piemēram, uz viena un tā paša autora viena temata darbiem, ir jānodrošina hipersaites. Komplektēšanā ir nepieciešama saite uz izdevēj ziņām (piemēram, adrese, kontaktinformācija, cena, pieejamība un intelektuālā īpašuma tiesības).

5.4.3. Funkcionalitāte

Google, *Amazon* un citi informācijas meklēšanas līdzekļi ir mainījuši lietotāju vēlmes un informācijas meklēšanas ieradumus. Ir pierasts pie plašām rezultātu kopām un zemas precizitātes. Taču no otras puses – daudzas sistēmas, piemēram, elektroniskie žurnāli, dod precīzākas meklēšanas iespēju. Ir nepieciešams veikt vairāk pētījumu par to, kāds ir cilvēku viedoklis par ieteicamākajiem informācijas meklēšanas veidiem dažādos kontekstos.

Ir jābūt pieejamai vienkāršai meklēšanai pēc atslēgvārda, bet iespējams, ka ar to nepietiek pieredzējušiem lietotājiem un konkrētākām informacionālajām vajadzībām. Šim nolūkam nepieciešami specifiskāki vaicājumi, piemēram, meklēšana konkrēta piekļuves punkta robežās un (netieša vai skaidri izteikta) Bula operatoru lietošana. Meklēšanas veidi, liekas, ir visintuitīvākā izvēle. Lai atvieglotu vaicājuma formulēšanu, pārlūkošanā jābūt pieejamiem rādītājiem, un izraudzītajām vērtībām jābūt tieši pārceļamām uz meklēšanas ziņām.

Saskaņā ar mūsu veikto analīzi bieži ir nepieciešams veikt meklēšanu pēc autora (personvārda vai institūcijas nosaukuma), tāpēc ļoti svarīga ir autoritatīvā kontrole.

² Sk. piemēru http://bib.sipr.ucl.ac.be/cgl-bin/gw_48_0_3c/chameleon par autora Šekspīrs meklēšanu, *Louvain University*

Pašreiz praktizētā autoritatīvā kontrole ir process verbālās formas konsekvences uzturēšanai, ko izmanto, lai pārstāvētu piekļuves punktus katalogos, kā arī līdzeklis saistības norādīšanai starp personvārdiem/institūciju nosaukumiem, darbiem un tematiem. Tas dod iespēju katalogiem pildīt identifikācijas un kārtojuma funkcijas.

Aplūkojot jautājumu no starptautiskā viedokļa, autoritatīvā kontrole vairāk pārvēršas par *piekļuves kontroli*; starptautiskā mērogā nav vienas vienīgas „autorizētās formas”, bet drīzāk atkarībā no valodas un noteikumiem – ekvivalentu variantu sakopojums.

Autoritatīvā kontrole dod iespēju katalogam veikt un paplašināt identifikācijas un meklēšanas funkciju, lietojot piekļuves punktu konsekventas formas ar norādēm uz nelietotajām formām. Sistēmā, kurā veic autoritatīvo kontroli, lietotājs var pieņemt, ka visi attiecīgā nosaukuma darbi tiks izgūti vienkopos un ka tie būs savstarpēji saistīti ar norādēm.

Uz rezultātu apstrādi attiecas divas palīgfunckijas: ierakstu šķirošana un eksports.

Ierakstu eksports nepieciešams, ja lietotājs vēlas pārcelt bibliogrāfiskos ierakstus izmantošanai citās datorlietošanas programmās.

Šķirošana ir svarīga rezultātu lielu sakopojumu gadījumā, kas nav nekas neparasts saistībā ar nacionālajām bibliogrāfijām. Jābūt pieejamām vairākām šķirošanas atslēgām, piemēram, manifestāciju gadījumā:

- izdošanas datējums (augošā vai dilstošā secībā),
- autoru saistība,
- izdevējs.

Papildus šķirošanai pārlūkošana ar tādiem kritērijiem kā žanrs, valoda, mērķauditorija, var sniegt palīdzību lietotājam.

5.5. Sadarbība

Ļoti svarīgs ieteikums nacionālās bibliogrāfijas institūcijām, kam jā sagatavo aptveroši bibliogrāfiskie ieraksti apmaiņai nacionālā un starptautiskā līmenī, ir pārņemt starptautiski apstiprinātus standartus un principus. Standarti un principi nacionālās bibliogrāfijas jomā attiecas uz katalogizācijas noteikumiem, formātiem, autoritatīvo kontroli, klasifikācijas sistēmām, identifikatoriem, rakstības konversiju un rakstzīmju kopām.

Nacionālās bibliogrāfijas, ja tās veido uz nacionālo principu bāzes, ir noderīgi rīki lietotājam nacionālā līmenī, tos turpmāk jāveido ar starptautiskās pieredzes apkopojumu. Īpaši tas ir elektroniskajās nacionālajās bibliogrāfijās. Ļoti svarīgi ir saglabāt sadarbību, lai iegūtu pilnīgu datubāzes funkcionēšanu ar pilnīgām pārlūkošanas un meklēšanas iezīmēm.

Nacionālās bibliotēkas jau ilgāku laiku pauž atbalstu datņu formātu, katalogizācijas noteikumu un komunikācijas protokolu standartizācijai. Rezultātā tika izveidota *IFLA* programma *UBC* – Universālā bibliogrāfiskā kontrole (*Universal Bibliographic Control*), kuras iniciatīva radās Starptautiskajā katalogizācijas ekspertu (*International*

Meeting of Cataloguing Experts (Chaplin, Anderso & Honore, 1970.) sanāksmē Kopenhāgenā 1969. gadā.

1977. gadā *UNESCO* sponsorēja pirmo Starptautisko kongresu nacionālo bibliogrāfiju jautājumā, kas ietekmēja nacionālo bibliogrāfiju attīstību. Divdesmit gados aina bibliogrāfijas jomā ir ievērojami mainījusies ne vien publicēto bibliogrāfiju formāta ziņā, – tās arvien biežāk pieejamas tiešsaistē, nevis iespiestā formā, bet arī nacionālo bibliogrāfiju reģistrēto publikāciju formāta ziņā, īpaši attiecībā uz interneta publikācijām. Tādēļ vajadzēja savlaicīgi pārskatīt 1977. gadā publicētās vadlīnijas; šim nolūkam *IFLA* sponsorēja jaunu konferenci, kas notika Kopenhāgenā 1998. gada novembrī. Sk. 1. nodaļu.

Kā izklāstīts iepriekš, nacionālās bibliogrāfijas izmanto daudzos un dažādos veidos, un tām ir daudz dažādu lietotāju. Vairumā gadījumu bibliogrāfijas izmanto, lai iegūtu bibliogrāfiskos ierakstus no oriģinālā avota datnes.

Datu veidošanai un piekļuves nodrošināšanai ir nepieciešami vienoti noteikumi. Tie vajadzīgi saziņai, datu apstrādei un to uztveršanai.

Līdz šim standartus izveidoja katras profesionālas apvienības iekšienē, kas nodrošināja sadarbību institūcijām šajā konkrētajā apvienībā. Tas izskaidro, kāpēc bibliotēku standarti nav saderīgi ar standartiem, kurus izmanto muzeji, arhīvi, informācijas centri un izdevēj institūcijas. Šobrīd ir vairāki standarti, kas ir vispārīgi un kopīgi vairākām apvienībām. Šis izdevums ir vairāk domāts, lai izvēlētos tos no jau eksistējošajiem standartiem, kas ir visatbilstošākie.

5.5.1. Kataloģizācijas noteikumu savietojamība

Kataloģizācijas noteikumu savietojamība ir tikpat svarīga kā formātu savietojamība. Ja formāts ir struktūra, tad kataloģizācijas noteikumi ir veids, kā šis formāts aizpildāms.

Savietojamu kataloģizācijas noteikumu definēšanas darba sākumu iezīmēja divi notikumi: 1961. gadā Parīzes principi sniedza rekomendācijas par personvārdu/nosaukumu un darbu nosaukumu aprakstgalvu izvēli, formu un struktūru, bet Starptautiskā kataloģizācijas ekspertu (*Chaplin, Anderson & Honore, 1970*) sanāksme Kopenhāgenā 1969. gadā publicēja rezolūciju, ierosinot izstrādāt standartus, kas normētu bibliogrāfiskā apraksta formu un saturu.

5.5.2. Starptautiskais standartizētais bibliogrāfiskais apraksts (ISBD)

Iespiestu grāmatu aprakstam domātais Starptautiskais standartizētais bibliogrāfiskais apraksts (*ISBD*) nāca klajā 1971. gadā. Tajā laikā uzskatīja, ka „bibliogrāfisko ziņu” pamatjēdziena definīcija ir vispārzināma, un to atbalsta visi iesaistītie, tāpēc, ja rastos jaunas vajadzības, kataloģizācijas noteikumus varētu tām piemērot praktiskā veidā bez nopietnām aptaujām. Tad pirmajam *ISBD* sekoja 6 citi līdzīgi standarti, katrs savam resursu veidam: seriālizdevumiem, kartogrāfiskajiem materiāliem, nošizdevumiem, monogrāfiskajiem seniespiedumiem un elektroniskajiem resursiem. Gandrīz visi nacionālie kataloģizācijas noteikumi ir atvasināti no *ISBD*, taču tiem pievienota sava daļa nozīmīgu interpretāciju.

2003. gadā, lai panāktu lielāku konsekvensi, veicinātu un vienkāršotu standartu kopas atjaunināšanu, tika nolemts visus šos 7 standartus sapludināt vienā „apvienotajā” *ISBD*

(2007). *FRBR* definētais „pamatlīmeņa ieraksts” pamatojas uz *ISBD* un *Starptautisko katalogizācijas pamatprincipu ziņojumā* norādīts, ka bibliogrāfiskā ieraksta aprakstošajai daļai jābalstās uz starptautiski atzītu standartu, kāds bibliotēku sabiedrībā tagad ir *ISBD*. Ļoti nozīmīgas nacionālās bibliogrāfijas institūcijām ir *ISBD* formulētās bibliogrāfiskā apraksta veidošanai nepieciešamo ziņu elementu definīcijas, kā arī noteiktajos ziņu avotos rodamo elementu transkribēšanas noteikumi. Ziņu elementu secību un dalītājzīmes starp elementiem mūsdienās vairs nav tik svarīgi ievērot.

Sīkāka informācija par *ISBD*:

- <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/cat-isbd.htm>

Informācija par *apvienoto ISBD*:

- <http://222.ifla.org/Vii/s13/pubs/Invitation4WWreview07-2006.htm>, for the PDF version, see:
http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/ISBD_consolidated_2007.pdf

PDF versija LNB tulkojums latviešu valodā (2009.):

- <http://www.lnb.lv/lv/bibliotekariem/standarti/isbd.pdf>

5.5.3. Starptautiskie katalogizācijas principi

No 2003. gada līdz 2007. gadam norisinājās virkne *IFLA* Starptautisko ekspertu sanāksmju par Starptautiskajiem katalogizācijas noteikumiem, lai atjauninātu 1961. gadā pieņemtos Parīzes principus. Pavisam notika piecas sanāksmes: Eiropā (Frankfurtē 2003. gadā), Latīņamerikā (Buenosairesā 2004. gadā), Vidējos austrumos (Kairā, 2006. gadā), Tālajos austrumos (Seulā, 2006. gadā) un Āfrikā (Pretorijā, 2007. gadā). Dokumentu izstrādē ņemti vērā visi resursu veidi un visu veidu piekļuves punkti (ieskaitot priekšmetu aprakstgalvas, klasifikācijas numurus un standartizētos identifikatorus). Bibliogrāfiskajos ierakstos piekļuves punkti definēti kā „svarīgākie” un „papildus”. Piekļuves punktu izvēle bibliogrāfiskajiem ierakstiem ietver darbu nosaukumus un izteiksmes (kontrolētas), manifestāciju nosaukumus (parasti nekontrolētie) un darba radītāju kontrolēto formu. Papildus iesaka nodrošināt piekļuves punktus bibliogrāfisko ierakstu kontrolētiem citu personu vārdiem, dzimtām, institūcijām un priekšmetiem, meklēšanas spēju uzlabošanai, drošu bibliogrāfisko un autoritatīvo ziņu izguves nodrošināšanai un meklēšanas rezultātu ierobežošanai.

Tiek ieteikta autoritatīvā kontrole, un katalogizācijas noteikumi attiecināti kā uz bibliogrāfiskajiem, tā uz autoritatīvajiem ierakstiem.

Starptautiskie katalogizācijas noteikumi tiks pilnveidoti pēc *IFLA* Ziņojuma publicēšanas par starptautiskajiem katalogizācijas principiem. Tad tie tiks pamatoti uz starptautiskajiem katalogizācijas principiem un *FRBR* un *FRAD* konceptuālajiem datu modeļiem, un turpmāk tiem būs nozīme praktiski izmantojamu katalogizēšanas likumu ieviešanā.

Ziņojums par starptautiskajiem katalogizācijas principiem (*ICP*) publicēts 2009. gada februārī:

- http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf

Sīkāk par *IME ICC* sk.

- <http://www.ifla.org/VII/s13/icc/>
- <http://www.lnb.lv/lv/bibliotekariem/standarti/publikacijas/icp-ifla-lav-2009.pdf> (latviešu val.)

5.5.4. Funkcionālās prasības bibliogrāfiskajiem ierakstiem (FRBR)

Jāuzsver, ka *FRBR* un *FRAD* nav katalogizācijas likumi, bet konceptuāls modelis, tādēļ tos nevar vienkārši tieši ieviest katalogizācijas likumos. Tikai katalogizācijas noteikumi nodrošinās katalogizācijas likumus gatavai ieviešanai.

Sākot ar 1990. gadiem, bibliotēku profesionāļus vairs neapmierināja *ISBD* standartu kopums, kas nebija pilnībā adaptēts jaunajai informācijas tehnoloģiju videi. Jaunās informācijas sistēmas ir vērstas uz galalietotāju vajadzībām, tādēļ ir jānodrošina, lai resursu aprakstīšanas un ziņu attēlošanas noteikumi arī atbilst viņu vajadzībām. Šim nolūkam *IFLA* Katalogizācijas sekcija izstrādāja Funkcionālās prasības bibliogrāfiskajiem ierakstiem (*FRBR*), ko pirmo reizi publicēja 1998. gada septembrī, bet 2008. gada februārī vēl daži labojumi tika pievienoti izdevumam. Šajā datu modelī ierosināts ieviest jaunas bibliogrāfiskās entītijas („darbs”, „izteiksme”, „manifestācija” un „vienība”), kā arī jaunu bibliogrāfisko entītiju attiecību formalizēšanas veidu. Ir pārveidota arī piekļuves punktu pārvaldība, galvenokārt atsakoties no jēdziena „pamatieraksts” un definējot „pamatlīmeņa ierakstu”. *ISBD* saglabājas kā ieteicamais apraksta standarts, bet daži elementi ir lietojami pēc izvēles atkarībā no lietotāju vajadzībām. Šis jaunais bibliogrāfisko datu modelis ietekmējis arī terminoloģiju.

Sīkāk par *FRBR* sk.

- <http://www.ifla.org/Vii/s13/frbr/> (angļu val.)
- <http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbf/finalreport.htm> (citās val.)
- <http://www.lnb.lv/lv/bibliotekariem/standarti/publikacijas/FRBR.pdf> (latviešu val.)

5.5.5. Funkcionālās prasības autoritatīvajām ziņām (FRAD)

Funkcionālās prasības autoritatīvajām ziņām (*FRAD*) ir konceptuāls modelis, ko sāka izstrādāt 1999.gadā kā *FRBR* paplašinājumu. Tā mērķis ir nodrošināt stingri noteiktu strukturētu atsauču sistēmu par autoritatīvajām ziņām lietotāju vajadzībām, kā arī palīdzēt izvērtēt autoritatīvo ziņu potenciālu starptautiskai koplietošanai un tā izmantošanai bibliotēku sfērā un citur.

Sīkāk par *FRAD* sk.:

- *Functional Requirements for Authority Data (FRAD): a conceptual model [work in progress], IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records, 2007.*
- <http://www.ifla.org/VII/d4franar-numbering-paper.pdf>

5.5.6. Resursu apraksts un piekļuve (RDA)

RDA izstrādes vadošā komiteja ir iesaistīta Angļu un amerikāņu katalogizācijas noteikumu (*AACR2*) pilnīgā pārstrādāšanā. Sākotnēji šī jaunā izdevuma projekta nosaukums bija *AACR3*, bet, lai uzsvērtu atšķirību no iepriekšējiem *AACR* variantiem, tam deva nosaukumu Resursu apraksts un piekļuve (*RDA*). Mērķis ir nodrošināt atbilstību starp FRBR un FRAD modeļiem un Starptautiskajiem katalogizācijas principiem, piemērot noteikumus elektroniskajai videi, kas ietekmē datubāzes un tos resursus, par kuriem ir ieraksti datubāzēs, un visbeidzot tiekties pēc universāluma. Sagaidāms, ka *RDA* tiks publicēts [2010.] gadā.

RDA ietvers pilnīgu un detalizētu katalogizācijas noteikumu kopumu, ieskaitot autoritatīvās kontroles prasības. Pēdējie nav ietverti apvienotajā *ISBD* un *AACR2* izdevumos.

Sīkāk par *RDA*:

- *RDA : Resource Description and Access, Joint Steering Committee for Development of RDA*, (<http://www.collectionscanada.ca/jsc/rda.html>)
- <http://www.rdaonline.org>

5.5.7. Bibliogrāfisko formātu savietojamība

Bibliogrāfiskais formāts ir struktūra, kas dod iespēju datorā apstrādāt katalogizējamo ziņu elementus. Var pastāvēt daudzi formāti, ja vien dators saprot formāta struktūru. Problēma ir datu sadarbība, pārsūtot tos no vienas bibliotēkas uz citu un no vienas valsts uz otru. Tāpēc ir ieteicami standartizētie formāti, nevis vietējie.

5.5.7.1. MARC formāti

Iespiesto un audiovizuālo materiālu kodēšanai bibliotēkas pašreiz vēl lieto *MARC* (*Machine-Readable Cataloging Record*) formātus, piemērojot *ISO 2709* datnes standartu. Tas ir ļoti sens (secīgs) formāts, ko pirmā sāka lietot ASV Kongresa bibliotēka 1960.gadu beigās. Pasaulē pieejamās bibliotēku programmatūrās galvenokārt izmanto *MARC* formātu, bet pašlaik vērojama izteikta tendence ieviest *XML* formātu, jo šī hiperteksta iezīmēšanas valoda ir daudz efektīvāka informācijas apstrādei, indeksēšanai un attēlošanai.

Lai pielāgotos vietējai specifikai, daudzās valstīs tika izstrādāta no oriģinālā *MARC* atvasināta nacionālā versija. Viens solis daudzo *MARC* formātu vienošanā bija starptautiska formāta izstrādāšana, datu apmaiņai starp bibliotēkām. Rezultātā tapa *UNIMARC*.

Sīkāk par *MARC* formātu sk.:

- *MARC Standarts, Library of Congress* (<http://www.unomarc.org/>)

5.5.7.1.1. UNIMARC

UNIMARC tika veidots pārformatēšanai, lai nodrošinātu datu eksportu un importu. Tagad *UNIMARC* ir četru formātu – Bibliogrāfiskā, Autoritatīvo datu, Klasifikācijas un Krājumu apvienojums.

UNIMARC kā savu ražošanas formātu attīstīja vairākas valstis (pārsvarā Eiropā). To izmanto arī *UNESCO* bibliotēka saviem materiāliem, galvenokārt, lai palīdzētu jaunattīstības valstīm ieviest automatizētās bibliotēku pārvaldības sistēmas un standartizētu datu formātu. *UNIMARC* uzturētājinstitūcija ir Portugāles Nacionālā bibliotēka.

Sīkāk par *UNIMARC* sk.:

- *UNIMARC Forum : a dedicated web site prepared by the IFLA UNIMARC Core Activity* (<http://www.unimarc.org/>)

5.5.7.1.2. MARC 21

MARC 21 ir produkts, kas radies apvienojot *USMARC*, *UKMARC* un *CANMARC* (*Canadian MARC*). *MARC 21* ir vecā *LC-MARC* (kas 1980. gados kļuva par *US-MARC*) tagadējā versija. Tas ir visbiežāk lietotais *MARC* formāts pasaulē, patiesībā -standarts. Tas veidots kā ražošanas un apmaiņas formāts. Ir 5 *MARC 21* formāti – Bibliogrāfiskā, Autoritatīvo datu, Klasifikācijas, Eksemplāru un Kopienu informācijas.

Sīkāk par *MARC 21* sk.:

- *Understanding MARC Bibliographic, Library of Congress* (<http://www.loc.gov/marc/umb/>)
- *Understanding MARC Authority Records, Library of Congress* (<http://www.loc.gov/marc/uma/index.html>)

5.5.7.2. XML formāti

Visas hiperteksta iezīmēšanas valodas ir atvasinātas no Standartizētās vispārinātās hiperteksta iezīmēšanas valodas *SGML* (*Standard Generalized Mark-up Language*), ko profesionālajā vidē lietoja 1980. gados tehnisko un zinātnisko materiālu publicēšanā. Pamatojoties uz vienu un to pašu "gramatiku", dažādie „formāti” ir saistīti ar ierakstu profiliem, saukti par Dokumentu veidu aprakstiem (*Document Type Descriptions* (*DTD*)).

XML plaši lieto citās nozarēs. Tas ir arī efektīvāks nekā *MARC* formāti un funkcionālāks, īpaši, elektroniskajām bibliogrāfijām. Tas ir vieglāk apstrādājams, jo apstrādei lieto programmatūru, kas nav domāta tikai bibliotēkām. Šis formāts ir efektīvāks resursu meklēšanai, hierarhiskās vai analītiskās informācijas attēlošanai ekrānā (vai izdrukāšanai). Vēl vairāk - tas nodrošina arī bibliogrāfisko un autoritatīvo ierakstu un digitālo resursu savstarpējo saišu pārvaldību.

Ir svarīgi apkopot ziņas, kā šos formātus izmanto bibliotēku un arhīvu vidē, kā arī izdevniecību un grāmatirdzniecības nozarē, piemēram:

a) Bibliotēku nozarē

5.5.7.2.1. MARCXML

MARCXML ir Dokumentu veidu apraksts (*DTD*) *XML* valodā *MARC21* formātā. To izmanto daudzas lietojumprogrammas ASV Kongresa bibliotēkā un *OCLC WorldCat*. Tas var kļūt par labu opciju bibliogrāfisko formātu kā *XML* lietojumprogrammu attīstīšanā, nodrošinot savietojamību ar tiem datiem, kas jau ir bibliotēkās. Liekas, ka tas ir arī veids, kā vairums bibliotēku pārvaldības sistēmu var īsā laikā nodrošināt arī datu pārvaldību.

Sīkāk par *MARCXML* sk.:

- *MARCXML, MARC 21 XML Schema : official web site, Library of Congress*, (<http://www.loc.gov/standards/marcxml/>)

5.5.7.2.2. MarcXchange

MarcXchange nosaka vispārīgās prasības uz *XML* balstītajam apmaiņas formātam jebkuram *MARC* ierakstam. Jaunais *XML DTD*, kas pašlaik ir *ISO* standarta tapšanas procesā (*ISO DIS 25577*), apraksta vispārīgo struktūru, kas galvenokārt iecerēta komunikācijai starp datu apstrādes sistēmām. Tas var būt piemērots arī datu apstrādei vienas sistēmas ietvaros. *MarcXchange* ir *MARC21 XML* shēmas *MARCXML* vispārinājums. Šajā struktūrā vēl nav ekspluatācijai gatavas lietojumprogrammas.

- <http://www.bs.dk/MarcXchange/index.htm>

b) Izdevniecību un grāmatirdzniecības nozarē

5.5.7.2.3. Informācijas apmaiņa tiešsaistē (*ONIX (Online information eXchange)*)

Šis ir izdevniecību un grāmatirdzniecības *XML DTD* standartformāts. To izstrādājusi Amerikas Izdevēju asociācija, un 2000. gada janvārī tas kļuva par standartu. Tajā izmantoti tie paši noteikumi, kas citās hiperteksta iezīmēšanas valodās. Tas ir ļoti plašs formāts, kurā definēti 200 datu elementi, lai nodrošinātu iespējami lielāku funkcionalitāti dažādās vidēs. Tādējādi tas ir diezgan sarežģīts. *ONIX* uzturētāja ir *Book Industry Study Group Inc.* (<http://www.bisg.org/index.html>). Amerikas Savienotajās Valstīs sadarbībā ar *EDItEUR* Eiropā un *Book Industry Communication (BIC)* Apvienotajā Karalistē. Jauno paplašināto versiju publicēja 2009. gada janvārī.

Pieejamais ziņu avots par pārformatēšanas procedūru no *ONIX* uz *MARC21* ir Kongresa bibliotēkas tīmekļa vietne. Bibliotēkas izmanto šādu konversiju, lai atlasītu sākotnējos ierakstus no izdevēju datubāzēm. Šos ierakstus konvertē *MARC* formātā, un vēlāk papildina, lai tos varētu izmantot katalogos un nacionālās bibliogrāfijas veidošanai. Pastāv arī citas procedūras pārejai no pamatformāta (piemēram, *Excel*) uz vienkāršu *ONIX*:

<http://www.btlf.qc.ca/onixWebConverter/Convertisseur.aspx>.

Sīkāk par *ONIX* sk.:

- *ONIX (Online Information Exchange)*, (<http://www.bisg.org/documents/onix.html>)
- *ONIX to MARC21 mapping* (<http://www.loc.gov/marc/onix2marc.html>)

5.5.7.3. Dublin Core

Dublin Core elementu kopu nosaka tīmekļa vidē un bibliotēku sabiedrībā labi pazīstamais standarts *ISO 15836*, kas definē 15 datu elementus resursu aprakstam starpnozaru informācijas vidē.

Dublin Core elementu kopas ieteicošais apraksts (*The Dublin Core Element Set – Reference Description*) ir tulkots 24 valodās. Tas izstrādāts, lai nodrošinātu vienkāršu piekļuvi elektroniskajiem resursiem, izmantojot bibliogrāfisko pamataprakstu. Pārstrādātā standarta izdevumu var apskatīt *ANSI/NISO Z39.85-2007*.

5.5.7.3.1. Dublin Core metadatu iniciatīva (DCMI Dublin Core Metadata Initiative)

Dublin Core metadatu iniciatīva (*Dublin Core Metadata Initiative (DCMI)*) ir organizācija, kas izveidota, lai veicinātu plašu metadatu sadarbības standartu pieņemšanu un izstrādātu specializētās metadatu vārdnīcas. Informācija par *Dublin Core* metadatu iniciatīvas organizāciju pieejama <http://dublincore.org>. Šī iniciatīva sākās 1995. gadā ievada seminārā Dublinā, Ohaijo, ASV, kur pulcējās bibliotekāri, digitālo bibliotēku pētnieki, satura piegādātāji un teksta iezīmēšanas eksperti, lai pilnveidotu informācijas resursu atklāšanas standartus. Sākotnējais *Dublin Core* tika radīts kā neliels aprakstošu elementu kopums un izraisīja vispārēju interesi plaša spektra informācijas piegādātāju vidū mākslas, zinātnes, izglītības, biznesa un valdību aprindās. Par vienkārši veidojamu un praktiski katram saprotamu resursu aprakstu ir izrādīta neatlaidīga un augoša interese. 2001. gada septembrī Amerikas Nacionālais standartu institūts apstiprināja *Dublin Core* metadatu elementu kopu par ASV standartu *ANSI/NISO Z39.85-2001*. 2003. gadā tas apstiprināts kā starptautiskais standarts *ISO 15836*.

5.5.7.3.2. DCMI bibliotēku lietojumprofils

Lietojumprofilu jēdziens (sk. <http://www.ariadne.ac.uk/issue25/app-profiles/>) *Dublin Core* metadatu iniciatīvas organizācijā radīts, lai norādītu, kādus elementus un no kurām vārdtelpām izmanto konkrētajā lietojumā vai projektā. Lietojumprofili definēti kā shēmas, kas sastāv no datu elementiem, ko ieviesēji ņem no vienas vai vairākām vārdtelpām, apvieno un optimizē konkrētajam vietējam lietojumam. *DCMI*-Bibliotēku darba grupa ir pētījusi vairākus *Dublin Core* metadatu elementu kopas lietošanas veidus bibliotēkās un tām radniecīgās vietās, un norāda to izmantošanas iespējas:

- kalpot par apmaiņas formātu starp dažādām sistēmām, kurās izmanto atšķirīgus metadatu standartus/formātus,
- izmantot metadatu rasmošanai no ziņu avotiem bibliotēku domēnā un ārpus tā,
- veicināt vienkāršu katalogierakstu veidošanu par resursiem bibliotēkās dažādu sistēmu ietvaros (piemēram, lietojot *Dublin Core* elementu *MARC* ekvivalentus),
- padarīt *MARC* datus uztveramus citām kopienām, konvertējot tos uz *Dublin Core*,

- iegūt resursu atrašanai nepieciešamos metadatus no citiem *Dublin Core* lietotājiem (ārpus bibliotēkas).

Bibliotēkas lietojumprofils ir specifikācija, kas definē:

- vajadzīgos elementus,
- pieļaujamos *Dublin Core* elementus,
- pieļaujamos *Dublin Core* kvalifikatorus,
- pieļaujamās shēmas un vērtības (piemēram, konkrētas kontrolētās vārdnīcas vai kodēšanas shēmas),
- bibliotēku domēna elementus (reģistrējamus),
- bibliotēku domēna kvalifikatorus (reģistrējamus),
- papildu elementus/kvalifikatorus no citiem iespējamajiem lietojumprofiliem (piemēram, *DC-Izglītība: auditorija*),
- standartizēto definīciju bagātināšanu.

Šajā dokumentā ieteikts iespējamais lietojumprofils, kas paskaidro *Dublin Core* metadatu elementu kopas izmantošanu bibliotēkām un tamlīdzīgiem lietojumiem un projektiem.

Sīkāka informācija par *DCMI* bibliotēku lietojumprofilu:

- <http://www.dublincore.org/documents/2001/10/12/library-application-profile/>

5.5.8. Rakstzīmju kodēšanas savietojamība

Rakstzīmju kodēšana vienmēr bijusi būtiska problēma. Vēl būtiskāka tā ir mūsdienās, kad veicama datu apmaiņa pasaules mērogā. Ir svarīgi spēt kodēt un pareizi attēlot visus bibliogrāfiskā ieraksta elementus jebkurā vajadzīgajā rakstībā. Nereti pat vienā katalogā vai bibliogrāfijā vienā ierakstā rodas atšķirīgas rakstības, un tad vēl nepieciešama transliterācija, lai rādītājā ierakstu ievietotu vienā rakstībā.

Pašreizējā rakstzīmju kodēšana datorapstrādē, notiek atbilstoši normatīvdokumentam *Amerikas standartkods informācijas apmaiņai (American Standard Code for Information Interchange (ASCII))*. Taču kopš paša bibliotēku automatizācijas sākuma bibliogrāfijām ir bijusi nepieciešamība pēc plašākām, ne tikai latīņu rakstzīmju kodēšanas iespējām. Tāpēc 1970.gados tika izstrādāti daudzi standarti rakstzīmju kodēšanai. Visplašāk lietotais no tiem ir *ISO 5426* (paplašinātā latīņu rakstība). Jebkurā gadījumā vienmēr ir bijis sarežģīti kodēt citu, nevis latīņu rakstību (atsoļa sekvenču dēļ).

Datu apmaiņas nepieciešamība noveda pie standartizētas universālas rakstzīmju kopas kodēšanas sistēmas: *Unicode*.

1991. gadā *ISO/IEC 10646 (JTC 1/SC 2/WG 2)* darba grupa un *Unicode* konsorcijs nolēma izstrādāt vienu universālu standartu daudzvalodu tekstu kodēšanai. Kopš tā laika *ISO 10646* izstrādes darba grupa (*SC 2/WG 2*) un *Unicode* konsorcijs ir cieši sadarbojušies, lai šo standartu paplašinātu un sinhronizētu tā versijas. Standarts *ISO 10646* vispirms tika publicēts 2002. gada oktobrī un pārstrādāts 2003. gada decembrī.

Unicode standartam (vai *ISO 10646*) ir tā priekšrocība, ka tas var attēlot gandrīz jebkuru rakstību un izvairīties no nenoteiktības, ko izraisa atsoļa sekvenču. To var lietot 16 bitu

kopā (*UTF-16*) vai 8 bitu kopā (*UTF-8*). Pēdējā ir ieteicama bibliogrāfisko datu apmaiņai.

Unicode ir labākā izvēle bibliogrāfiskajiem ierakstiem un bibliotēkas datu apstrādei.

Sīkāku informāciju par *Unicode* sk. <http://www.unicode.org>.

5.5.9. *Protokolu savietojamība*

Jau diezgan sen radās nepieciešamība piekļūt dažādām tiešsaistes bibliogrāfiskajām datubāzēm no lietotāja datora saskarnes. Tika izstrādāti dažādi komunikācijas protokoli.

5.5.9.1. **Z39.50 (ISO 23950)**

Tas ir bibliotēku sabiedrībā visplašāk lietotais sinhronais protokols. Tas pamatojas uz klientu/servera arhitektūru un MARC formātu struktūrām.

Protokola uzturēšanas institūcija ir ASV Kongresa bibliotēka:

<http://lcweb.loc.gov/z3950/agency>

Informācija par šo standartu rodama Amerikas Nacionālajā standartizācijas organizācijā:

http://www.niso.org/standards/resources/Z3950_Resources.html

Bezmaksas programmatūru vai komerciālo programmu saraksts rodams protokola uzturēšanas institūcijas vietnē:

<http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/resources/software.html>; ieviešanas reģistrs:

<http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/register/entries.html>

Z39.50 klienti meklējami, piemēram: *ZNavigator*; *ZSearcher*; *Bookwhere*

Z39.50 ietver bibliogrāfisko atribūtu kopas, kuru saraksts rodams protokola uzturēšanas

institūcijas vietnē: <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/defns/bib1.html>; Skaidrojošā

vārdnīca: <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/markup/02.html>

Ieviešot šo protokolu, ir jādefinē profili. Z39.50 profilu direktoriju sk.:

- angļu val.: <http://www.ukoln.ac.uk/diis/zdir/>
- franču val.: <http://www.enssib.fr/bibliotheque/autres/bibfranc/z39.50.html>

Vispopulārākais un vienkāršākais ir *Bath* profils: <http://www.nlc-bnc.ca/bath/>

Z39.50 Ieviešanas grupa pastāv, ir aktīva, un tās tīmekļa vietnē sniegta nodēriņa

informācija: <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/zig/>

Īsa Z39.50 bibliogrāfija tiešsaistē:

- <http://www.biblio-tech.com/html/z39.50.html>
- <http://www.ariadne.ac.uk/issue21/z39.50/intro.html>
- <http://scd.uhp-nancy.fr/SCD/scdmed/Infospro/Vubis/z3950.htm>

5.5.9.2. *SRU/SRW*

Meklēšana/izguve ar *URL* starpniecību (*Search/Retrieve via URL (SRU)*) ir standartizēts sinhrons meklēšanas protokols vaicājumiem, meklējot tīmeklī, izmantojot vispārējo vaicājumu valodu (*Common Query Language (CQL)*), kas ir standartizēta vaicājumu sintakse raksturīgiem vaicājumiem.

Meklēšanas/izguves tīmekļa pakalpojums (*Search Retrieve Web Service (SRW)*) ir *SRU* pavadošs protokols. Šo standartu uzturēšanas institūcija ir ASV Kongresa bibliotēka. Sīkāku informāciju sk.: <http://loc.gov/standards/sru/>

Citi informācijas protokolu standarti apskatīti *Sally McCallum* referātā *IFLA* kongresā Seulā, 2006. gadā: <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/102-McCallum-en.pdf>

5.5.9.3. *OAI-PMH*

Atklātā arhīvu iniciatīva – Metadatu rasmošanas protokols (*Open Archive Initiative – Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH)*) ir protokola specifikācija, kas bagātina (digitālo un arī nedigitālo) resursu aprakstu tīmeklī. Tā nodrošina metadatu apmaiņu un izplatīšanu, bet nav attiecināma uz pašu digitālo objektu apmaiņu un izplatīšanu. Tajā atrodama šāda metadatu informācija:

- resursa apraksts (resursa nosaukums, autors, izdošanas/publicēšanas datējums, izdevējs u.tml.),
- resursa atrašanās vieta internetā, to norāda unificētais resursu vietrādis *URL*.

OAI-PMH nodrošina divas funkcijas:

- datu piegādi: bibliotēka eksponē serverī savus veidotos metadatus (tie var būt bibliogrāfiskie ieraksti *Dublin Core* formātā), lai tos varētu rasmot citas iestādes vai interneta meklētājprogrammas,
- pakalpojumu piegādi: bibliotēka rasmo citu iestāžu veidotos metadatus, lai ietvertu tos savā rādītājā, ko lietotājs var izmantot pētniecībai caur bibliotēkas izveidoto saskarni.

OAI-PMH ir asinhrons protokols, t.i., galalietotājs neveic meklēšanu tieši no attāla servera, bet vietējā datubāzē, kurā jau ir rasmotie metadati. Pārsūtīti tiek tikai metadati. Resurss pieejams oriģinālajā vietnē. Šajā gadījumā meklēšana notiek daudz ātrāk, nekā ar sinhrono protokolu starpniecību, jo meklēšana ir vietēja rakstura, pat ja resurss sasniedzams tikai no attāla servera. Nacionālo bibliogrāfiju gadījumā metadatus var indeksēt arī ar tīmekļa meklētājprogrammām, un tiem var piekļūt no jebkuras vietas. Kooperatīvo bibliogrāfiju gadījumā visa datu kopa tiek meklēta tieši vietnē.

Rasmošanas biežumam jāatbilst atjaunināšanas biežumam *OAI* attāla serverī.

5.5.9.4. **Pastāvīgie identifikatori**

Pastāvīgie identifikatori ir identifikatori, uz kuriem var atsaukties, izgūstot informāciju ilgā laika periodā. Pat ja resursam mainās atrašanās vieta katalogā vai digitālajā atmiņā, tam saglabājas tas pats identifikators, jo sistēma nodrošina atbilstību starp zināmo

resursa identifikatoru un resursa pašreizējo adresi. (Sk. <http://bibnum.bnf.fr/identifiants/identifiants-200605.pdf>)

Lai noteiktu resursa atrašanās vietu globālajā tīmeklī, lieto unificēto resursa vietrādi *URL*, kas resursu gan identificē, gan norāda tā atrašanās vietu, ietverot protokola sintaksi (domēna vārdu un datnes faktisko nosaukumu, kurā attiecīgais resurss pašlaik atrodas). Taču *URL* kā tāds nenodrošina saiti uz resursu, ja tas ir ievietots repozitorijā. Neatkarīgi no resursa pašreizējās atrašanās vietas piekļuvi tam nodrošina pastāvīgs un unikāls identifikators. Šo kartēšanas formu pārsvarā veic, izmantojot izšķiršanas datubāzi.

Labākais pastāvīgo identifikatoru problēmas iztirzājums rodams *PADI* tīmekļa vietnē: <http://www.nla.gov.au/pad/topics/36.html>, kā arī E.Bermès (2006) rakstā (<http://www.ifla.org/VI/4/news/ipnn40.pdf>)

5.5.9.5. Unificētais resursa nosaukums (*URN*)

Unificētais resursa nosaukums (*URN*) ir standartizēts, pastāvīgs un unikāls digitālo resursu identifikators internetā. *URN* un *URL* ir Unificēto resursa identifikatoru (*URI*) formas. Kā aprakstīts *PADI*:

„Visi *URN* ietver Vārdtelpas identifikatora (*Namespace Identifier (NID)*) kodu un Vārdtelpas specifisko virkni (*Namespace specific string (NSS)*). *NID* norāda *URN* vajadzībām lietoto identifikācijas sistēmu un veicina *NSS* interpretāciju. *NSS* ir vietējais kods, kas identificē atsevišķu dokumentu (sk. *IETF:RFC 1737. Functional requirements for Uniform Resource names: IETF: RFC 2141. URN Syntax*) (<http://www.ietf.org/rfc/rfc1737.txt>). Starptautiskās *ISBN* un *ISSN* aģentūras reģistrē unificētos resursu nosaukumus (*URN*) kā „*ISBN*” vai „*ISSN*”, izmantojot tos par vārdtelpas identifikatoriem (*NID*). Institūcija *Nordic Metadata Projects* reģistrējusi un adaptējusi *URN*, kas pamatojas uz nacionālās bibliogrāfijas numuriem (*NBN*), lietojot „*NBN*” kā vārdtelpas identifikatorus.”

Lai veidotu saiti no *URN* uz resursu, nepieciešams atrisis dienests.

5.5.9.6. Handle sistēma

Handle sistēma, ko izstrādājusi ASV Nacionālo pētījumu iniciatīvu korporācija (*Corporation for National Research Initiatives (CNRI)*) (<http://www.cnri.reston.va.us/>) ir „aptveroša sistēma digitālo objektu un citu interneta resursu pastāvīgu identifikatoru, kas pazīstami kā „*handles*”, piešķiršanai, pārvaldīšanai un atšķiršanai internetā, izmantojot globālo *Handle* dienestu (*Handle System Introduction*) (<http://www.handle.net/introduction.html>)

5.5.9.7. Digitālo objektu identifikators

Digitālo objektu identifikatoru (*Digital Object Identifier (DOI)*) sistēmas izstrādāšanas iniciatīva pieder Amerikas Izdevēju asociācijai, un tagad to pārvalda Starptautiskais *DOI* fonds (*International DOI Foundation*) (<http://www.doi.org/>). Unikālo identifikatoru sistēma *DOI* pamatojas uz *Handle* sistēmu un ļauj piešķirt unikālus digitālos identifikatorus komerciālām digitālām publikācijām.

5.5.9.8. Pastāvīgais URL (*PURL*)

Pastāvīgo unificēto resursa vietrādi (*The Persistent Uniform Resource Locator (PURL)*) izstrādāja un ieviesa *Online Library Computer Center (OCLC)* kā nosaukšanas un izšķiršanas pakalpojumu vispārīgiem interneta resursiem. Tas domāts kā pagaidu sistēma, kas lietojama, kamēr *URN* struktūra nostabilizēsies. *PURL* līdzinās *URL*, izņemot to, ka *PURL* norāda uz izšķirtspējas sistēmu, nevis digitālā resursa faktisko atrašanās vietu. Izšķiršanas dienests virza lietotāju atpakaļ uz atbilstošu *URL*.

5.5.9.9. Arhīva resursu kods (*ARK*)

ARK (The Archival Resource Key) sistēma, kas ir neatkarīga no resursa atrašanās vietas un protokola, ir jauna pieeja pastāvīgajai identifikācijai. To 2001. gadā izstrādāja *John Kunze* arhivētu digitālo objektu glabātāju vajadzībām; sistēmā uzsvērts resursu pārvaldības princips un to nosaukumu shēmas ilgam laika periodam.

Arhīva resursu koda identifikators ir nosaukumu shēma pastāvīgai piekļuvei digitālajiem objektiem (ieskaitot attēlus, tekstu, datu kopas un meklēšanas līdzekļus). Pašlaik tā tiek testēta un ieviesta Kalifornijas Digitālajā bibliotēkā.

Identifikators ir saistība starp virkni (rakstzīmju secību) un informācijas resursu. Šī saistība ir ierakstā (šī pakalpojuma gadījumā – *METS* ierakstā) izteikts paziņojums, kas saista identifikatora rakstzīmju virkni ar identificējamā resursa raksturīgo pazīmju kopu. *ARK* identifikators ir īpaši veidots, unikāls pasaules mērogā, iedarbīgs unificētais resursa vietrādis *URL*.

Shēmas pamatā ir trīs prasības:

- saite no objekta uz iespējamo pārvaldību,
- saite no objekta uz to aprakstošajiem metadatiem,
- saite uz pašu objektu (vai atbilstošu aizstājēju).

Informācija par *ARK* pastāvīgo identifikatoru pieejama

| <http://www.cdlib.org/inside/diglib/ark/>

Atsauces

Bates, M.J. (1977). Factors affecting subject catalog search success. *Journal of the American Society for Information Science*, 28(3), 161-169.

Bates, M.J. (2003, June 1). *Task force recommendation 2.3, research and design review: Improving user access to library catalog and portal information*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol2.3BatesReport6-03.doc.pdf>

Bernes, E. (2006, December). Persistent identifiers for digital resources: The experience of the National Library of France. *International preservation news: a newsletter of the IFLA Core Activity on preservation and Conservation*, 40, 22-27. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/4/news/ipnn40.pdf>

Borgman, C.L. (1996). Why are online catalogs still hard to use? *Journal of the American Society for Information Science*, 47(7), 493-503.

Buxton, A.B. & Meadows, A.J. (1977, March). The variation in the information content of titles of research papers with time and discipline. *Journal of Documentation*, 33(1), 46-52.

Calhoun, K. (2006). *The changing nature of catalog and its integration with other discovery tools*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>

Chaplin, A.H., Anderson, D., & Honore, S. (1970). *Report of the International meeting of cataloguing experts, Copenhagen, 1969*. Copenhagen: IFLA

Carlye, A. & Timmons, T. (2002, April). Default Record displays in Web-based catalogs. *Library Quarterly*, 72(2), 179-204.

Cooper, W.S. (1988). Getting beyond Boole. *Information Processing & Management*, 24(4), 243-348.

Drabenstott, K.M. (1984). *Subject searching in library catalogs: Before and after the introduction of online catalogs*. Dublin, OH: OCLC Online Computer Library Center.

Ensor, P. (1992, September). User practices in keyword and Boolean searching on an online public access catalog. *Information Technology in Libraries*, 11(3), 210-219.

Harman, D. (1992). User-friendly systems instead of user-friendly front-ends. *Journal of the American Society for Information Science*, 43(2), 164-174.

Hegna, K., & Murtooma, E. (2002, March 13). *Data mining MARC to find: FRBR?*. Retrieved February 6, 2009, from <http://folk.uio.no/knuthe/dok/frbr/>

Hickey, T.B., O'Neill, E.T., & Toves, J. (2002). Experiments with the IFLA Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). *D-Lib Magazine*, 8(9). Retrieved February 6, 2009, from <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>

IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. (1998). *Functional requirements for bibliographic records: Final report*. München: K.G. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2007). *International Standard bibliographic description (ISBD)* (prelim. consolidated ed.) München: K.G. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2009). *Statement of international cataloguing principles*. Retrieved March 25 2009, from http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf

Klingbiel, P.H. (1970). *The future of indexing and retrieval vocabularies*. Alexandria, VA: Defense Documentation Center.

Larson, R.R. (1992). Evaluation of advanced retrieval techniques in an experimental online catalog. *Journal of the American Society for Information Science*, 43(1), 34-53.

Mann, T. (1993). *Library research models: A guide to classification, cataloging, and computers*. New York: Oxford University press.

Mann, T. (2005, August 15). *Will Google's keyword searching eliminate the need for LC cataloging and classification?* Retrieved February 6, 2009, from

<http://www.guild2910.org/searching.htm>

Matthews, J.R. (1987). Suggested guidelines for screen layouts and design of online catalogs. *Library trends*, 35(4), 555-568.

Matthews, J.R., Lawrence G.S. & Ferguson, D.K. (1983). *Using online catalogs: A nationwide survey*. New York: Neal-Schuman.

McCallum, S.H. (2006, July 18). *A look at new information protocols: RSU, OpenSearch/A9, CQL and Xquery* (2nd version). Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/102-McCallum-en.pdf>

Olson, H.A. & Boll, J.J. (2001). *Subject analysis in online catalogs*. Englewood, CO : Libraries Unlimited.

Rowley, J. (1994). The controlled versus natural indexing languages debate revisited: A perspective on information and retrieval practice and research. *Journal of Information Science*, 20(2), 108-119.

Shires, N.L. and Olszak, L.P. (1992). What our screens should look like: An introduction to effective OPAC screens. *Reference quarterly*, 31(3), 357-369.

Shneiderman, B. (1998). *Designing the user interface: Strategies for effective human-computer interaction*, (3rd ed.). Reading, MA: Addison Wesley Longman.

Yee, M. (2006). *Beyond the OPAC: Future directions for web-based catalogues*.

Retrieved February 6, 2009, from

http://www.nla.gov.au/lis/standrds/grps/acoc/documents/Yee_Key-note.doc

6. Nacionālo bibliogrāfiju organizācija un pārvaldība

Genevieve Clavel-Merrin

Šveices Nacionālā bibliotēka

Alan Danskin

Britu bibliotēka

Unni Knutsen

Oslo Universitātes koledža

Ingrid Parent

Kanādas Bibliotēkas un arhīvi

Regina Varniene-Jensen

Martynas Mazvydas Lietuvas Nacionālā bibliotēka

6.1. Ievads

Šīs nodaļas mērķis ir iepazīstināt nacionālās bibliogrāfijas institūcijas, kam jāveic nacionālās bibliogrāfiskās kontroles funkcijas, ar galvenajiem strīdīgajiem jautājumiem un lēmumiem, kādi tām jāpieņem šādu institūciju dibināšanas vai restrukturizācijas gadījumā. Pamatjautājumi aprakstīti un iztirzāti, lietojot vispārīgus terminus un ilustrēti ar piemēriem no reālās dzīves. Šī nav izglītojoša rokasgrāmata. Katrs konteksts ir unikāls, un viens piemērs neder visiem gadījumiem. Galvenokārt tiek piedāvātas izvēles iespējas un atklāts dažādu pieeju spēks un vājums.

6.2. Atbildība par nacionālo bibliogrāfisko kontroli

Par nacionālo bibliogrāfisko kontroli atbild nacionālās bibliogrāfijas institūcija. Nacionālās bibliogrāfijas institūcija ir:

„valsts bibliotēku sistēmā nodibināta organizacionāla vienība, kas atbild par autoritatīvu un aptverošu bibliogrāfisko ierakstu sagatavošanu katram jaunizdevumam valstī, veidojot ierakstus atbilstoši apstiprinātiem starptautiskiem standartiem un regulāri publicējot tos nacionālās bibliogrāfijas izdevumā iespējami īsā laikā” (*International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO, 1979.*).

Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas funkcijas bieži veic nacionālā bibliotēka, tomēr valstu administratīvā prakse šajā ziņā ir atšķirīga. Institūcijām, kas veic nacionālās bibliogrāfiskās kontroles funkcijas, var būt dažādi nosaukumi, un tās var būt organizētas dažādās administratīvās struktūrās, kā:

- Nacionālās bibliotēkas nodaļa vai departaments,
- apstrādes centrs, kam materiālus piegādā specializētas nacionālās bibliotēkas,
- Bibliogrāfijas centrs,
- Bibliogrāfijas institūts,
- cita nacionālajām tradīcijām atbilstoša institūcija.

6.3. Nacionālās bibliogrāfiskās kontroles pārvaldes struktūra

Nav viena „pareizā” administratīvā modeļa. Svarīgi, lai nacionālās bibliogrāfijas institūcijai:

- būtu nacionālās bibliogrāfiskās kontroles ieviešanai un uzturēšanai nepieciešamās pilnvaras,
- būtu atbilstošs materiālais nodrošinājums.

6.3.1. Nacionālā bibliotēka kā nacionālās bibliogrāfijas institūcija

IFLAS Nacionālo bibliotēku sekcija nacionālās bibliotēkas uzdevumus definē šādi: „valsts bibliotēku un informācijas sistēmā nacionālajai bibliotēkai ir īpaša, bieži ar likumu noteikta atbildība. Šī atbildība dažādās valstīs atšķiras, bet parasti tā ietver: valsts izdevējprodukcijas obligāto eksemplāru (gan iespiesto, gan elektronisko) komplektēšanu, katalogizēšanu un saglabāšanu; galveno pakalpojumu (uzziņu un bibliogrāfisko pakalpojumu, materiālu glabāšanu un izsniegšanu) nodrošināšanu lietotājiem gan tiešā veidā, gan ar citu bibliotēku un informācijas centru starpniecību; nacionālā kultūras mantojuma saglabāšanu un veicināšanu; vismaz reprezentatīva ārzemju izdevumu krājuma komplektēšanu; nacionālās kultūrpolitikas veicināšanu, kā arī vadošo lomu lasīšanas veicināšanas kampaņās valstī. Nacionālā bibliotēka bieži darbojas kā starptautisku programmu un projektu nacionālais forums. Tai var būt cieša saistība ar valdību, tā var piedalīties valsts informacionālās politikas izstrādāšanā, kā arī darboties kā citu nozaru uzskatu paudēja. Dažkārt nacionālā bibliotēka tieši sniedz informācijas pakalpojumus likumdevējām iestādēm”.

Šādi nacionālā bibliotēka tiek raksturota kā piemērotākā kandidatūra nacionālās bibliogrāfijas institūcijas saimnieka statusam. Nacionālā bibliotēka ir valstiski atbildīga, bieži tas ir noteikts ar likumu. Tas nacionālajai bibliotēkai dod tiesības vest sarunas ar izdevējiem un tirdzniecības pārstāvjiem par obligāto eksemplāru piegādi, intelektuālā īpašuma tiesību pārvaldību digitālo izdevumu jomā un citiem valstiski nozīmīgiem jautājumiem. Tas nacionālajai bibliotēkai sniedz arī drošību ilgtermiņa plānu izstrādei. Tāpat nacionālā bibliotēka var būt relatīvi labi nodrošināta ar resursiem, lai pārvaldībā uzņemtos līdera lomu un nodrošinātu stabilus ilgspējīgus pakalpojumus.

6.3.2. Nacionālās bibliogrāfijas institūcija citas organizācijas sastāvā

Daudzās valstīs nacionālajām bibliotēkām ir papildu funkcijas. Nacionālā bibliotēka var būt arī kādas organizācijas bibliotēka. Diezgan bieži nacionālā bibliotēka kalpo arī kā universitātes, publiskā vai likumdevējas iestādes bibliotēka. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas funkciju piešķiršana kādas organizācijas bibliotēkai var būt ļoti efektīva. Organizācijas bibliotēkai var piederēt nozīmīgi resursi - krājumi personāls un pieredze, kas ir atbalsts nacionālās bibliogrāfijas institūcijai.

Atbildība par bibliogrāfisko kontroli valstī ietelmēs pamatorganizācijas uzdevumus, lietotājus un pakalpojumus. Nacionālās bibliogrāfijas funkcijas jānodrošina ar adekvātiem resursiem. Skaidri jānošķir pamatiestādes valstiskā un institucionālā loma. Precīzi jādefinē atšķirības atbildībā par katru pakalpojuma aspektu.

Pastāv risks, ka valstiskās funkcijas var ciest pamatorganizācijas ikdienas pakalpojumu uzturēšanas dēļ. Pārvaldības struktūrām jānodrošina, lai katra veida atbildība tiktu skaidri definēta, veikums kontrolēts un vadītāji spētu atskaitīties.

6.3.3. Līdzdarbojošās un dalītās nacionālās bibliogrāfijas institūcijas

Atbildība par nacionālo bibliogrāfisko kontroli bieži tiek dalīta starp institūcijām, kas atbildīgas par dažādiem materiālu veidiem. Piemēram, par tekstuālo materiālu bibliogrāfijas veidošanu un uzturēšanu ir atbildīga nacionālā bibliotēka, bet par kinofilmām un televīzijas materiāliem – nacionālais filmu arhīvs. Atbildība šo dažādo sfēru ietvaros var būt centralizēta, sīkāk dalīta vai deleģēta. Daudzās valstīs obligātos eksemplārus saņem vairākas bibliotēkas. Šīs bibliotēkas var dalīt atbildību par nacionālās bibliogrāfijas veidošanu.

Līdzdarbības vai dalītā struktūra var mobilizēt izkliedētus resursus un virzīt tos uz kopīgo bibliogrāfiskās kontroles mērķi. Atbildības dalīšana paplašina obligātā eksemplāra sistēmas pārvaldīšanu, bet dalītajā sistēmā var būt grūti ievērot konsekvenci un standartizāciju. Lai partnerus iesaistītu sadarbībā kopējo mērķu sasniegšanai un pārmaiņu ieviešanai, nepieciešama stingra vadība un laba komunikācija. Neraugoties uz minētajām problēmām, sadarbības modeļu nozīme arvien pieaug. Neviena organizācija nespēj komplektēt pilnīgi visus materiālus. Pārvaldības struktūrām jāgarantē, lai pat dalītajā modelī katras iesaistītās organizācijas atbildība ir skaidri definēta, veikums kontrolēts un vadītāji spēj atskaitīties.

6.3.4. Neatkarīgās nacionālās bibliogrāfijas institūcijas

Nacionālās bibliogrāfijas institūciju var dibināt kā neatkarīgu institūciju, kas atbild par valsts izdevējprodukcijas bibliogrāfisko apstrādi. Ir veiksmīgi darbojošās neatkarīgās institūcijas (kā *Dansk Biblioteks Center*), tomēr ir risks, ka tām var pietrūkt pilnvaru vai resursu efektīva bibliogrāfiskā dienesta pārvaldīšanai. Neatkarīgām institūcijām būtu jāsadarbojas ar organizācijām, kas atbildīgas par nacionālo krājumu pārvaldību. Pat ja nacionālās bibliogrāfijas institūcija ir administratīvi neatkarīga, pastāv pārliecinoši argumenti tās fiziskai izvietojšanai kopā ar nacionālo bibliotēku vai citu nacionālas nozīmes krājumu.

6.3.5. Valsts institūcijas, kas atbild par bibliogrāfijas standartiem

Valsts mēroga atbildība par bibliogrāfijas standartu piemērošanu un uzturēšanu spēkā bieži tiek piešķirta nacionālās bibliogrāfijas institūcijām, kam ir atbilstoša kompetence un pilnvaras. Identifikatoru (*ISSN, ISBN* u.tml.) piešķiršanas process daļēji sakrīt ar bibliogrāfisko kontroli.

6.4. Obligātā eksemplāra likumdošana/brīvprātīgais eksemplārs

Kā nacionālās bibliogrāfijas institūcija nodrošina valsts izdevējprodukcijas vākšanu, reģistrēšanu, saglabāšanu un pieejamību? Vairumā valstu visefektīvāk valsts izdevējprodukciju vāc kā obligātos eksemplārus. Starptautiskā konference par nacionālās bibliogrāfijas dienestiem un Starptautiskais kongress par nacionālajām bibliogrāfijām (*International Conference on National Bibliographic Services (ICNBS)*) no jauna apstiprināja, ka „obligātais eksemplārs ir līdzeklis, kā saglabāt attiecīgās valsts kultūras un intelektuālo mantojumu, valodu dažādību un darītu to pieejamu lietotājiem mūsdienās un nākotnē” (*International Conference on National Bibliographic Services, 2002*).

6.4.1. Obligātais eksemplārs

Obligātais eksemplārs ir ar likumu noteikts izdevēju, izplatītāju un dažās valstīs arī iespaidēju pienākums iesniegt savu izdevumu eksemplārus nacionālā krājuma vajadzībām. Obligātā eksemplāra darbības lauks daudzās valstīs ir paplašināts, ietverot tajā arī tiogrāfiski neiespiestas datu vides, tajā skaitā elektroniskos resursus. Likumdošanā var būt noteikti arī nacionālās bibliogrāfijas institūcijas pienākumi attiecībā uz materiālu, kas saņemti kā obligātais eksemplārs, saglabāšanu, aprakstīšanu un piekļuvi. Var būt noteikti arī ierobežojumi attiecībā uz šo materiālu izmantošanu/izvietošanu.

Atsevišķi vai citos likumos ietverti likumi

Dažās valstīs obligātais eksemplārs ir atsevišķa likuma objekts, bet citās valstīs noteikumi par obligāto eksemplāru var būt ietverti citā likumā (piemēram, likumā par nacionālo bibliotēku). Pieredze rāda, ka atsevišķs likums par obligāto eksemplāru ir efektīvāks nekā cita likuma (piemēram, likuma par vārda brīvību) neliela daļa. Likums par obligāto eksemplāru parasti nosaka obligātā eksemplāra piegādes galvenos principus. Papildus likumam parasti izdod noteikumus vai cita veida juridisku informāciju, kur konkretizēta sistēma, piemēram, kādi materiālu veidi ietverti obligātā eksemplāra jēdzienā, iesniedzamo eksemplāru skaits, izpildes laiks u.tml. Neatkarīgi no likuma veida šajā dokumentā jānosaka attiecīgo institūciju atbildība un jānodrošina mehānismi obligātā eksemplāra attiecināšanai uz jauniem datnešiem.

Likumu ieviešana

ICNBS 2. rekomendācijā teikts, ka valstis, kurās pašlaik nav attiecīgā likuma, tiek aicinātas to ieviest. Ietverts arī ieteikums izvērtēt obligātā eksemplāra piegādeslikumus un pārliecināties, vai tie atbilst mūsdienu prasībām. Vispār vecākajos likumdošanas aktos vērojama tendence atstāt neievērotus jaunākos publikāciju veidus, piemēram, audiovizuālos vai elektroniskos materiālus. 2000. gadā izdotajās *IFLA/UNESCO* vadlīnijās par obligāto eksemplāru ietverta ļoti laba informācija un rekomendācijas attiecībā uz visiem obligātā eksemplāra aspektiem; pirms darba uzsākšanas ar tām būtu rūpīgi jāiepazīstas.

ICNBS 3. rekomendācijā apkopotas obligātā eksemplāra likumu prasības: „Jaunajos likumos par obligāto eksemplāru vai attiecīgajos noteikumos jādefinē obligātā eksemplāra uzdevums; jāgarantē, lai iesniegtie eksemplāri kalpo iepriekš minēto mērķu sasniegšanai; tajos jālieto atbilstoša terminoloģija un formulējumi eksistējošo un nākotnē gaidāmo informācijas materiālu iekļaušanai, kā arī jāparedz piespiedu līdzekļi šo likumu ievērošanai. Šajos likumos var paredzēt arī to, ka vairākas nacionālās organizācijas sadala savā starpā atbildību par obligāto eksemplāru saņemšanu”.

Vispār likuma par obligāto eksemplāru objektam vajadzētu būt visiem publicēto materiālu veidiem neatkarīgi no to formāta. Tas attiecas uz audiovizuālajiem materiāliem un tiešsaistes elektroniskajiem dokumentiem. Ja kāda publikāciju forma likumā netiek iekļauta, tas pieļaujams satura, nevis informācijas nesēja dēļ. Atlases kritēriji sīkāk apskatīti 3. nodaļā.

Eksemplāru skaits

Obligāto eksemplāru skaits katrā valstī ir ļoti atšķirīgs. Vispārējā tendence ir skaitu samazināt, nevis palielināt. Novērojumi liecina, ka informācijas materiālu producenti nelabprāt ievēro obligātā eksemplāra likumu, ja eksemplāru skaits ir liels, īpaši, ja dokumentu producēšana ir dārga. *IFLA* vadlīnijās par obligātā eksemplāra likumdošanu ierosināts, ka jāiesniedz vismaz divi obligātie eksemplāri no katra izdevuma, – viens eksemplārs saglabāšanai, otrs – publiskai pieejamībai.

Piespiedu līdzekļi likuma ievērošanai

Daudzas valstis informē, ka tajās nav paredzēti piespiedu līdzekļi obligātā eksemplāra likuma ievērošanai. Likumā vai līgumā noteiktajā obligāto eksemplāru piegādē piespiedu līdzekļu izmantošana ir problemātiska. Piegāde nozīmē izdevumus, no kuriem daži izdevēji gribētu izvairīties. *IFLA* iesaka ietvert obligātā eksemplāra piegādes likumos mehānismu piespiedu līdzekļu izmantošanai. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai nepieciešamas likumā noteiktas sankcijas savu pienākumu pildīšanai, bet piespiedu līdzekļi parasti tiek uzskatīti par pēdējo instanci. Izdevēju sodīšana nerosina tos piedalīties bibliogrāfiskajā kontrolē. Soda nauda zaudē efektu, ja tā netiek līdz inflācijai. Apvienotās Karalistes pieredze rāda, ka likuma ievērošanu būtiski ietekmē tūlītēja prasība. Dažās valstīs izdevējus obligāto eksemplāru piegādei stimulē autortiesību reģistrācija. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jāveicina obligāto eksemplāru piegāde, efektīvi un savlaicīgi veicot savu darbu. Jāpanāk, lai attiecībā uz obligāto eksemplāru izdevēji apzinātos savus pienākumus, jāuzsver labums sabiedrībai un izdevēju komerciālais ieguvums. Un visbeidzot, ir svarīgi veidot labas darba attiecības ar izdevējiem.

Iekļaušanās termiņā

IFLA/UNESCO vadlīnijās ierosināts obligātos eksemplārus piegādāt iespējami īsā laikā pēc izdevuma iznākšanas. Nacionālās bibliogrāfijas savlaicīgai sastādīšanai šis ir izšķirošais punkts. Ja nacionālajai bibliotēkai jāuzņemas nacionālo bibliogrāfisko ierakstu galvenā producenta loma, ir svarīgi, lai ziņas parādītos iespējami īsā laikā pēc izdevumu publicēšanas. Iekļaušanās termiņā ir svarīga arī izdevējiem, kas vēlas veicināt sava produkta realizāciju. Izdevējiem, kuri vēlētos piegādi veikt „uzreiz vairumā”, lai izvairītos no liekiem pasta izdevumiem, jāliek saprast viņu ietekme uz viņu publikāciju parādīšanos nacionālajā bibliogrāfijā.

6.4.2. Līgumā noteiktais/brīvprātīgais eksemplārs

Brīvprātīgo eksemplāru izdevēji iesniedz, pamatojoties uz līgumu ar nacionālās bibliogrāfijas institūciju. Nacionālās bibliogrāfijas institūcija var uzņemties saistības arī attiecībā uz šo eksemplāru ilgtermiņa saglabāšanu, piekļuvi un aprakstīšanu. Efektīva brīvprātīga vienošanās daudzējādā ziņā atgādina vienošanos par obligāto eksemplāru, un bibliogrāfijas institūcijām, kas strādā ar izdevējiem, vajadzētu vadīties pēc *IFLA/UNESCO* vadlīnijām par obligāto eksemplāru (*Guidlines for legal deposit legislation*) sk. nodaļas 6.4.4. piemērā par Šveici.

6.4.3. „Jauktais” obligātais eksemplārs

Dažās valstīs depoziņa kārtojums var būt jaukts - gan obligātie, gan brīvprātīgie eksemplāri. Šāds kārtojums var radīt pragmatisku reakciju no nacionālās bibliogrāfijas

institūciju puses obligātā eksemplāra ierobežošanai. Brīvprātīgā eksemplāra shēmas var būt ilgstošas vienošanās starp nacionālās bibliogrāfijas institūciju un kādu specifisku nozari, piemēram, ierakstu industriju. Šādas shēmas var nenovest līdz obligātajam eksemplāram. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām ir jākontrolē un jāmēra dažādu shēmu efektivitāte, lai palīdzētu obligātā eksemplāra attīstībai.

6.4.4. Nacionālo obligātā eksemplāra modeļu piemēri

Norvēģija

Norvēģijas Vispārēji pieejamo dokumentu obligātā eksemplāra likums tika izdots 1989. gada 9. jūnijā, bet stājās spēkā 1990. gada 1. jūlijā. Tas bija viens no pirmajiem obligātā eksemplāra likumiem, kurā tika ietverti digitālie izdevumi (gan nesaistes, gan tiešsaistes). Likums attiecas uz papīra u.tml. dokumentiem (piemēram, grāmatām, periodiskajiem izdevumiem, atklātnēm un fotogrāfijām), skaņu ierakstiem, kinofilmām, videoierakstiem, radoraidījumu ierakstiem un digitāliem izdevumiem. Visa Norvēģijas domēna rasmošana regulāri tiek veikta kopš 2005. gada. Tiek izmantota arī selektīvāka rasmošanas pieeja, piemēram, konkrētu notikumu aprakstu rasmošana un laikrakstu lejupielāde.

Lietuva

Pārstrādātais 2006. gada 11. novembrī izdotais Lietuvas Republikas valdības likums, kas aizstāj 1996. gada 22. novembrī izdoto likumu, attiecas uz grāmatām, periodiskajiem izdevumiem, nošizdevumiem, mikroformām, audiovizuālajiem, kartogrāfiskajiem izdevumiem, attēlizdevumiem un elektroniskajiem izdevumiem, kā arī Braila rakstā publicētajiem materiāliem.

Lietuva bija viena no pirmajām valstīm Eiropā, kas 2002. gadā sāka arhivēt Lietuvas domēnu un tīmekļa dokumentu bibliogrāfisko kontroli.

Šveice

Šveicē nav valsts likuma par obligāto eksemplāru. Tomēr Šveices Nacionālā bibliotēka savu krājumu veidošanai noslēgusi līgumus ar divām nacionālajām izdevēju asociācijām: *Schweizerischer Buchhändler und Verleger-Verband (SBVV)* un *l'Association Suisse des Diffuseurs, Editeurs et Libraires (ASDEL)*, agrāk *SLESR*. Saskaņā ar šo līgumu izdevēji nacionālajai bibliotēkai nodod glabāšanā vienu eksemplāru no katra izdotā dokumenta, un nacionālā bibliotēka tos reģistrē bibliogrāfiskajā izdevumā *The Swiss Book*, kā arī tiešsaistes katalogā *Helveticat*. Nacionālā bibliotēka nodrošina šo izdevumu saglabāšanu un veido Šveices literāro izdevumu statistiku. Papildus tam Šveices Nacionālā bibliotēka katru gadu iegādājas aptuveni 11 000 nosaukumu izdoto dokumentu. Iespiesto monogrāfiju pārklājumam ir jābūt 90%. Lai to sasniegtu, nepieciešami apmēram divi gadi, jo ne visi izdevēji deponē izdevumus automātiski. Iztrūkstot obligātajam eksemplāram, bibliotēku darbiniekiem ilgāks darba laiks jāvelta, lai sameklētu un pieprasītu izdevumus.

Tiešsaistes digitālie resursi patlaban tiek izskatīti. Tiek pārbaudītas dažādas pieejas:

- komerciāliem izdevumiem – 2009. gadā ir sagatavoti un pārbaudīti individuālie līgumi ar izdevējiem,

- nekomerciāliem mantojuma izdevumiem – taisnīgi/godīgi līgumi tiek studēti, lai atteiktos no atrunām,
- disertācijām – universitātes definē/iezīmē līgumus.

Digitālo materiālu aptvērumu patlaban nevar novērtēt, bet mērķis ir iegūt iespējami plašu digitālo materiālu aptvērumu.

Apvienotā Karaliste un Īrija

Lai gan katrai no šīm valstīm ir sava likumdošanas struktūra, Apvienotā Karaliste un Īrija tiek aplūkotas kopā, jo obligātā eksemplāra likumi, kas attiecas uz izdevējiem, darbojas pār šo valstu robežām.

Apvienotajā Karalistē 2003. gadā izdots Obligātā eksemplāra bibliotēku likums <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2003/20030028.htm> un Īrijā 2000. gadā izdots Autortiesību un blakustiesību likums

<http://www.irishststutebook.ie/2000/en/act/pub/0028/index.html>

uzliek par pienākumu izdevējiem un izplatītājiem Apvienotajā Karalistē un Īrijā nodot savus izdevumus glabāšanā.

Izdevējiem un izplatītājiem Apvienotajā Karalistē un Īrijā ir likumā noteikts pienākums nodot glabāšanā izdotos materiālus sešās obligātā eksemplāra bibliotēkās, kas kopīgi uztur Britu salu nacionālo izdevumu arhīvu:

- Britu bibliotēka,
- *Bodleian Library* Oksfordas universitātē,
- Kembridžas universitātes bibliotēka,
- Skotijas Nacionālā bibliotēka Edinburgā,
- Trīsvienības koledžas bibliotēka Dublinā,
- Velsas Nacionālā bibliotēka, Eberistvītā.

Izdevējiem uz Britu bibliotēku jānosūta viens eksemplārs no katra izdevuma mēneša laikā kopš izdošanas. Pārējām piecām bibliotēkām ir tiesības izdevumus pieprasīt. Praksē daudzi izdevēji nosūta savus izdevumus visām sešām bibliotēkām, negaidot pieprasījumu. Apvienotajā Karalistē var izmantot tiesas izpildrakstu vai, visbeidzot, kompensācijas maksājumu bibliotēkai. Īrijā izdevējiem var pieprasīt līdz 13 obligātajiem eksemplāriem, un par nepakļaušanos šai prasībai draud reāla soda nauda.

Obligātā eksemplāra likums attiecas uz visiem iespieddarbiem. Atbilstoši 2003. gadā pieņemtajam Obligātā eksemplāra bibliotēku likumam šajā kategorijā ietilpst arī elektroniskie izdevumi. Likuma ieviešana notiks pēc grafika, izdodot pakārtotus noteikumus, ko pakāpeniski ieviesīs katram formātam saskaņā ar konsultatīvās grupas ieteikumiem valsts sekretāram. Tikmēr Apvienotajā Karalistē pastāv prakses kodekss elektronisko publikāciju, kā arī mikroformu un citu neiespiestu izdevumu iesniegšanai bibliotēkām saskaņā ar līgumu. Īrijā Autortiesību un blakustiesību likumā obligātā eksemplāra jēdziens paplašināts, ietverot arī elektroniskos formātus.

Kad Obligātā eksemplāra likumā vēl nebija ietverti audiovizuālie materiāli, Britu bibliotēkas Skaņu arhīvam bija ilgtermiņa vienošanās ar *British Phonographic Industry Ltd (BPI)*, saskaņā ar kuru tās locekļi piekrīt iesniegt divus bezmaksas eksemplārus no katra Apvienotajā Karalistē producēta audiovizuālā ieraksta. Praksē ierakstu eksemplāru

iegūšana no BPI un citu firmu produkcijas ir atkarīga no resursiem, ko var atļauties, lai kontrolētu produkcijas izlaidi un pieprasītu līgumā noteiktos ierakstu eksemplārus.

6.5. Biznesa modelis

Biznesa modeļa izvēle ir atkarīga no nacionālās bibliogrāfijas klientiem un mērķiem, bibliogrāfijas veidošanai pieejamajiem resursiem, kā arī no nacionālās bibliogrāfijas institūcijas organizatoriskā un politiskā konteksta. Piemēram, lēmumu par maksas pieprasīšanu par bibliogrāfiskajiem materiāliem un tamlīdzīgiem produktiem var ietekmēt potenciālo klientu maksātspēja un vēlēšanās maksāt. Konkrēto cenu un metožu noteikšanai vajadzētu līdzsvarot ieņēmumu veidošanu ar potenciālo pircēju piesaistīšanu (vai atturēšanu). Dažās valstīs nacionālās bibliogrāfijas institūcijām nav atļauts paturēt ieņēmumus, kas gūti, pārdojot nacionālās bibliogrāfijas produktu. Šo un citu iemeslu dēļ pirms biznesa modeļa izstrādāšanas ir svarīgi skaidri formulēt nacionālās bibliogrāfijas mērķi un darbības lauku.

6.5.1. Nacionālās bibliogrāfijas mērķis un darbības lauks

Lai pieņemtu piemērotu biznesa modeli, nacionālās bibliogrāfijas institūcijai jānosaka nacionālās bibliogrāfijas mērķi un tās paredzamie klienti. Nacionālā bibliogrāfija var kalpot vienam vai vairākiem mērķiem. Tie var būt:

- valstī publicēto izdevumu reģistrācija, kalpojot valsts politiskajiem, kultūras vai nacionālās identitātes mērķiem,
- visu valstī publicēto izdevumu aptveroša uzkaite, nodrošinot to eksistences dokumentēšanu un nepārprotamu identifikāciju,
- visu izdevumu aptveroša statistiskā uzkaite, ko izmanto izdevējdarbības kā kultūras industrijas pārraudzībai,
- valstī publicēto nozīmīgāko izdevumu sarakstu sastādīšana klientu konkrētām vajadzībām,
- ziņu apkopošana lasītājiem par aktuāliem jaunizdevumiem viņu interešu sfērā,
- retrospektīva izdevējdarbības vēstures dokumentēšana kādā valsts pastāvēšanas posmā.

Tāpat nacionālā bibliogrāfija var interesēt dažādu mērķauditoriju:

- bibliotekārus – bibliogrāfiskai pārbaudei, komplektēšanai un katalogierakstu kopēšanai,
- grāmattirgotājus – bibliogrāfiskai pārbaudei un pasūtīšanai,
- izdevējus – tirdzniecības un reklāmas veicināšanai,
- bibliogrāfijas atkalizmantotājus, kas par maksu atkārtoti pārdoj bibliogrāfiskos ierakstus bibliotēkām un grāmattirgotājiem,
- plašu sabiedrību vispārīgai informācijai par jauniznākušajiem izdevumiem,
- vēsturniekus, bibliogrāfus un citus pētniekus – kā kārtējo, tā retrospektīvo izdevumu pētniecībai,
- citvalstu pētniekus, bibliotēkas, izdevējus, grāmattirgotājus, kas meklē piekļuvi attiecīgās valsts publikācijām.

Nacionālās bibliogrāfijas biznesa modeli nosaka atbilde uz pamatjautājumiem: „kādi ir nacionālās bibliogrāfijas mērķi un kas ir tās klienti”. Nosacījumi dažādās valstīs ir

atšķirīgi, tāpēc cenu politiku nevar noteikt bez finansēšanas struktūras un finanšu politikas izziņāšanas.

ICNBS ir ieteikusi paplašināt retrospektīvo aptvērumu. Jaunizveidotām nacionālās bibliogrāfijas institūcijām varbūt tas ir nepraktiski. Labāk ir ierakstīt iespējami daudz no kārtējā nacionālā mantojuma un, ja laiks un resursi atļauj, mēģināt ierakstīt arī vecākos izdevumus. Pat pieredzējušām nacionālās bibliogrāfijas institūcijām retrospektīvā aptvēruma paplašināšana ir izaicinājums. Tā kā obligātā eksemplāra jēdziena paplašināšana atpaliel no datnešu attīstības, vienmēr atradīsies neievākti informācijas nesēji, kas producēti pirms obligātā eksemplāra likuma stāšanās spēkā.

6.5.2. Maksa par nacionālo bibliogrāfiju

Biznesa modelī jāņem vērā tiešās izmaksas, piemēram, par tirdzniecību, producēšanu un izplatīšanu. Nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumu ieviešanas izmaksas uzskatāmas par kapitālizdevumiem un nodalāmas no periodiskajām izmaksām par pakalpojumu sniegšanu. Kādā apjomā netiešās izmaksas, piemēram, pieprasījumi, katalogizēšana un pieskaitāmie izdevumi, tiek ietverti atkārtotajās izmaksās, ir ļoti atkarīgs no nacionālās bibliogrāfijas veidošanas konteksta. Šis konteksts arī diktē nosacījumus nacionālās bibliogrāfijas piedāvājumam.

Pirmais jautājums - vai nacionālā bibliogrāfija būs bezmaksas, vai maksas pakalpojums. Jābūt reālistiem. Var vēlēties sniegt bezmaksas pakalpojumus, bet to varbūt nevar atļauties. Bibliogrāfiskās informācijas tirgū droši vien nevar noteikt cenu, kas pilnībā kompensētu izmaksas. Iespējams, var kompensēt tiešos izdevumus. Maksas pakalpojumu iespējamību un apjomu var noteikt valdības politika un konkurence nacionālā mērogā.

Bezmaksas nacionālā bibliogrāfija

Visi pakalpojumi un produkti tiek piedāvāti bez maksas. Izmaksas parasti nodrošina valdība. Valdības politika var noteikt to, ka valdības apmaksāto informāciju sabiedrībai var piedāvāt bez maksas. Alternatīvu finansējuma avotu var piesaistīt, izveidojot biznesa sistēmu, kas atbilst valdības politikas mērķiem. Finansējumu var piesaistīt no dažādiem valdības departamentiem vai aģentūrām, piemēram, izglītības, kultūras, profesionālā vai jauninājumu jomā. Daudzās valstīs nacionālo bibliogrāfiju piedāvā bez maksas kā sabiedrisko labumu. Biznesa sistēma pamatojas uz stimulu, ko brīva piekļuve informācijai dod nācijai izglītībai, kultūras dzīvei un ekonomikai. Pievienotā vērtība var parādīties citu bibliogrāfijas institūciju un bibliotēku darbā, kad tās atkārtoti izmanto nacionālās bibliogrāfijas producētās ziņas.

Maksas pakalpojumi

Svarīgi ir izprast katra nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumu izmaksas un tirgu. Sevišķi svarīgi tas ir, ja pakalpojumi daļēji vai pilnībā ir jāpiedāvā par maksu. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām ir stingri jākontrolē izmaksas un jāpārlicinās, ka maksas produkti un pakalpojumi patiešām sedz tiešos izdevumus. Jābūt nepieņemamiem attiecībā uz pievienotās vērtības pakalpojumiem un bezpeļņas produktu novērtējumu. Diferencēta cenu struktūra var nodrošināt to, ka piekļuvi bibliogrāfiskajai informācijai skolām un maznodrošinātajiem, piemēram, studentiem un bezdarbniekiem subsidē maksāspējīgie. Ar nacionālās bibliogrāfijas zīmolu var piedāvāt virkni pakalpojumu un produktu:

- mašīnlasāmos bibliogrāfiskos ierakstus, ko piedāvā, piemēram, atkārtotai bibliogrāfiskajai izmantošanai, bibliotēkām un grāmattirgotājiem,
- komplektu abonēšanas cenu uz nacionālo bibliogrāfiju iespīestā formā, vai citā fiziskajā formātā, piemēram, CD-ROM vai mikroformā,
- bibliogrāfisko ierakstu tālākpārdošanu peļņas nolūkā,
- pakalpojumus ar pievienoto vērtību, piemēram, ziņas par jaunizdevumiem vai to apkopojumus konkrētam lietotāju lokam.

Jaunās tehnoloģijas rada iespēju samazināt producēšanas un izplatīšanas izdevumus, nacionālo bibliogrāfiju pārvietojot uz tīmekli. Tomēr tas nav universāllīdzeklis. Ieviešana var izmaksāt dārgi un tai nepieciešami kvalificēti speciālisti.

6.5.3. *Dažādu nacionālo biznesa modeļu piemēri*

Kanāda

Kanādas nacionālā bibliogrāfija *Canadiana* ietver Kanādas izdevēju publicētos izdevumus, Kanādas autoru darbus un materiālus par Kanādu. No 1953. gada tā tika izdota kā iespīesta ikmēneša bibliogrāfija, pēc tam kā datorizlaiduma mikrofišas; 1990. gados izdošanu pārtrauca. 1970.gados *Canadiana* MARC ierakstu izplatīšanas dienests uzsāka MARC ierakstu piegādi bibliotēkām un citiem abonentiem, un 1980.gados *Canadiana* ieraksti kļuva pieejami tiešsaistē. Kopš 1998. gada papildus tiek izdots gadskārtējs *Canadiana* CD-ROM. Informācija par nacionālo bibliogrāfiju pieejama Bibliotēkas un arhīvu vietnē <http://www.collectionscanada.ca/index-e.html>

Kanādas nacionālās bibliogrāfijas institūcija ir Kanādas bibliotēka un arhīvi (*Library and Archives Canada*). Tā ir federālās valdības departaments, visi ieņēmumi tiek novirzīti Vispārējam valsts ieņēmumu fondam Kanādas tautas interesēs, tie netiek tieši ieskaitīti bibliotēkas budžetā. *Canadiana* biznesa modelis īsumā ir šāds:

- *Canadiana* ierakstus tiešsaistē datubāze *AMICUS* piedāvā bez maksas. Šie ieraksti pieejami arī ar standarta Z39.50 starpniecību.
- Lai segtu pieaugošās producēšanas izmaksas, par aptuveni 130.00 \$ var iegādāties ikgadējo *Canadiana* CD-ROM. Tomēr saskaņā ar valsts oficiālo izdevumu bezmaksas izplatīšanas programmu noteiktas bibliotēkas saņem CD-ROM eksemplārus bez maksas.
- Mērena cena noteikta *Canadiana* MARC ierakstu nedēļas vai mēneša atjauninājumiem; tomēr kopš 1997. gada maksa par šo pakalpojumu ir atcelta. Šī pakalpojuma abonenti ir lielās bibliotēkas un bibliogrāfisko pakalpojumu piegādātāji Kanādā un citās valstīs.

Francija

Francijas nacionālās bibliogrāfijas institūcija ir Francijas Nacionālā bibliotēka. *La Bibliographie nationale française* iespīestā formā tika izdota no 1811. gada līdz 1999. gadam. Kopš 1999. gada šī bibliogrāfija atrodama Francijas Nacionālās bibliotēkas tīmekļa vietnē kā atsevišķs, 5 daļās sadalīts izdevums, katra daļa ar savu iznākšanas periodiskumu: grāmatas -26 laidieni gadā, seriālizdevumi -11 laidieni gadā, notis -3 laidieni gadā, audiovizuālie materiāli -6 laidieni gadā un kartogrāfija -2 laidieni gadā. Šie materiāli ir brīvi pieejami un lejupielādējami. Šiem ierakstiem var piekļūt arī ar Z39.50 standarta starpniecību.

Francijas nacionālā bibliotēka izplata arī *MARC* ierakstus, piedāvājot abonementus gan *UNIMARC*, gan *INTERMARC* formātā. Šī pakalpojuma cena ir no 60 līdz 550 EU gadā; tomēr Francijas publiskajām bibliotēkām šis pakalpojums ir bez maksas. Ir pieejamas arī retrospektīvas vai pēc pasūtījuma sagatavotas datnes par dažādām cenām. Informācija par cenu un nacionālās bibliogrāfijas pieejamību rodama tīmekļa vietnē: <http://www.bnf.fr/default.htm>.

Neatkarīgi no piekļuvei lietotā protokola Francijas Nacionālā bibliotēka formulējusi principu piedāvāt ierakstus no sava kataloga, kā arī no bezmaksas bibliogrāfijas, ja lietotāji paši tos lejupielādē neatkarīgi no lietotā protokola. Piemēram, tā tagad publicē Francijas nacionālo bibliogrāfiju savā tīmekļa vietnē, un ierakstus var ērti un anonīmi lejupielādēt bez maksas. Tas pats attiecas uz bibliotēkas katalogu, izmantojot Z39.50.

Kā papildu bibliogrāfisku produktu bibliotēka publicē ierakstu komplektus: grāmatu nacionālā bibliogrāfija, seriālizdevumu nacionālā bibliogrāfija, audiovizuālo materiālu nacionālā bibliogrāfija, partitūru nacionālā bibliogrāfija, karšu nacionālā bibliogrāfija. Lai šos izdevumus saņemtu, lietotājiem tie jāabonē (grāmatu un seriālizdevumu bibliogrāfijas iznāk katru mēnesi). Firmām šie bibliogrāfiskie produkti jāabonē, bet bibliotēkas tos var saņemt bez maksas. Tomēr cenas ir nelielas, tās ir samērojamas ar citiem nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumiem.

Francijas Nacionālā bibliotēka ievietojusi savā tīmekļa vietnē publiskoto bibliogrāfisko ierakstu izmantošanas tiesisko ietvaru. Tā galvenie punkti:

- ikviena persona, kas piekļūst bibliogrāfiskajiem ierakstiem bibliotēkas datubāzē, var tos brīvi lietot, adaptēt, modificēt un izplatīt, ciktāl tie pieskaitāmi atvasinātiem produktiem vai pakalpojumiem ar pievienoto vērtību,
- atlīdzinot par brīvo izmantošanu, klients apņemas vienmēr pievienot saviem datorierakstiem, atsauci uz izmantoto avotu,
- aizliegts no bibliotēkas vietnes iegūto bibliogrāfisko ierakstu pārsūtīt trešajai pusei, ja vien lietotājs nav izdarījis ierakstā izmaiņas, kas rada produktu ar pievienoto vērtību.

Lietuva

Lietuvas nacionālā bibliogrāfija ietver Lietuvas izdevēju publikācijas, Lietuvas autoru darbus un darbus ar Lietuvas tematiku. Kārtējā nacionālā bibliogrāfija iznāk kā iespiests ikmēneša izdevums no 1928. gada līdz 1943. gadam un no 1947. gada līdz mūsdienām.

Nacionālās bibliogrāfijas ierakstus *UNIMARC* formātā sāka publicēt 1998. gadā, un pašlaik Lietuvas dokumenti, kā arī tie dokumenti, kas attiecas uz Lietuvu, ir pieejami tiešsaistē bez maksas un bez ierobežojumiem (<http://www.libis.lt.8080/en/welcome.html>).

Lietuvas Nacionālā bibliotēka veic Lietuvas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas pienākumus kopš 1992. gada. Lietuvas nacionālās bibliogrāfijas biznesa modelis ir šāds:

- Nacionālās bibliogrāfijas datu bankas ieraksti un Nacionālās bibliotēkas katalogieraksti *UNIMARC* formātā pieejami bez maksas. Šiem ierakstiem var piekļūt arī ar Z39.50 standarta starpniecību.
- Par kārtējās un retrospektīvās bibliogrāfijas izdevumu abonēšanu jāmaksā mērena cena. Abonentu ir akadēmiskās un publiskās bibliotēkas, kā arī citas organizācijas Lietuvā un citur pasaulē.

Zviedrija

Līdz 2003. gadam Zviedrijas Nacionālā bibliotēka nacionālo bibliogrāfiju *Svensk bokförteckning* izdeva iespīestā formā. Nacionālās bibliogrāfijas sastādīšanu veica Zviedrijas Nacionālā bibliotēka (*Kungligide. Biblioteket*), bet šo izdevumu tirgoja izdevniecība *Tidningsaktiebolaget Svensk bokhandel* un izplatīja *Seelig*.

Kopš 2004. gada nacionālā bibliogrāfija pieejama tiešsaistē nacionālajā zinātnisko bibliotēku kopkatalogā *Libris*. (<http://libris.kb.se>)

Piekļuve kopkatalogam *Libris*, vienmēr bijusi bez maksas. Tas pats attiecas uz ierakstu lejupielādi no datubāzes. Nacionālās bibliogrāfijas institūciju finansē valdība, tāpēc nekad nav apsvērta iespēja ierakstus tirgot par maksu. Bez tam Zviedrijas Nacionālās bibliotēkas veidotajos ierakstos dažkārt izmantoti citu bibliotēku katalogizēšanas produkti, kas varētu sarežģīt maksas iekasēšanu.

Šveice

Šveices Nacionālās bibliotēka publicē Šveices nacionālās bibliogrāfijas izdevumu *The Swiss Book*. Šajā bibliogrāfijā ietverti visi Šveices izdevumi visos iespējamajos datnešos: grāmatas, kartes, notis, elektroniskie mediji un multimediji, periodiskie izdevumi, laikraksti, gadagrāmatas un sērijas. Izdevums uzskatāms par Šveices izdevumu, ja:

- vismaz trešdaļa no tā autoriem ir šveicieši *vai*
- tas publicēts Šveices izdevniecībā, *vai*
- vismaz trešdaļa izdevuma satura attiecas uz Šveici.

Izdevumu ietver *The Swiss Book*, ja:

- tā saturs ir pieejams plašam lietotāju lokam,
- tam ir vismaz 6 lappuses,
- tas ir jaunāks par 10 gadiem.

Šveices Nacionālā bibliotēka komplektē izdevumus, kuru saturs ir Šveices tulkotāju, sastādītāju (redaktoru) vai līdzradītāju darba rezultāts, kā arī Šveicē dzīvojošo autoru darbus, taču tie netiek ietverti izdevumā *The Swiss Book*.

Izdevumam *The Swiss Book* var piekļūt tiešsaistes versijās. Piekļuve ir bez maksas. *The Swiss Book* tiešsaistē no 01/2001.: (<http://www.helvetica.ch/schweizerbuch/>).

Meklējamā saskarne ir daļa no Helvetikas, *SNL* tiešsaistes kataloga: meklēšanas funkcionalitāte ir tāda pati kā tiešsaistes katalogā, piemēram, pēc autora, nosaukuma, atslēgvārda. Dokumentu var nosūtīt un aizgūt tiešsaistē un var arī sagatavot bibliogrāfijas. Lietotāji var meklēt:

- ikvienā izdevumā noteiktā piekļuves periodā; ikvienā izdevumā akadēmiskajā gadā; konkrētajā izdevumā,
- izmantojot Djuija klasifikācijas sistēmu,
- pēc izdevuma satura vai /un veida.

2007. gadā pārtrauca iespēstās bibliogrāfijas izdošanu. Šo lēmumu veicināja vairāki faktori:

- pasūtījumu skaits samazinājās un nenosedza izmaksas,
- iespēšanas izmaksas pieauga,
- tiešsaistes versijas pieejamas dažādās versijās.

Pārbaudes pierādīja, ka būs vienkāršāk tiešsaistē rādīt *pdf* versiju ar mazākām izmaksām.

Tādēļ kopš 2007. gada lejupielādējamā *The Swiss Book pdf* versija aizstāja iespēsto izdevumu. Tās galvenokārt atspoguļo tradicionālo iespēsto versiju:

- katru gadu tiek publicēti 25 bibliogrāfijas laidieni; 16. laidienis satur gadskārtējo nošu lapu produkciju, kamēr 25. laidienā ir visu sēriju izdevumu (laikrakstu, žurnālu, gadskārtējo izdevumu, seriālu) kompilējums,
- izdevumi sakārtoti atbilstoši 100 galvenajām Djuija decimālās klasifikācijas iedaļām,
- katrs izdevums satur autoru un nosaukumu rādītāju.

The Swiss Book publicē *pdf* formātā divreiz mēnesī, piekļuve: <http://www.nb.admin.ch/sb-pdf>

Apvienotā Karaliste

Britu nacionālajā bibliogrāfijā *British National Bibliography (BNB)* jaunās grāmatas un seriālizdevumi ietverti kopš 1950. gada. Aptvērums paplašināts 2003. gadā, kad obligātā eksemplāra likums tika attiecināts arī uz elektroniskajām publikācijām. *BNB* atrodamas ziņas arī par drīzumā gaidāmajām grāmatām. Atbilstoši *CIP* programmai informācija par jaunajiem nosaukumiem parādās līdz 16 nedēļām pirms paziņotā izdošanas datējuma.

BNB izdod Britu bibliotēka. No 2009. gada tā ir brīvi pieejama tiešsaistē (<http://www.bl.uk/bibliographic/natbib.html>), iespēstā formā, *CD-ROM* formātā vai kā *MARC* apmaiņas datne. Britu bibliotēka piedāvā dažādus *BNB* abonēšanas veidus kā *MARC* apmaiņu datnes vai iespēstus.

6.5.4. *Intelektuālā īpašuma tiesību jautājumi*

Autortiesību likums aizsargā:

- autoru/radītāju tiesības uz sava darba atzīšanu un atlīdzību,
- sabiedrības intereses brīvi piekļūt informācijai un idejām.

Autortiesību prasības attiecībā uz iespēstajiem materiāliem ir vispārātzītas un viegli saprotamas. Attiecībā uz elektroniskajiem resursiem stāvoklis joprojām ir neskaidrs. Piekļuvi elektroniskajiem resursiem bieži ierobežo līguma nosacījumi vai tehniskie

aizsardzības līdzekļi. Līgumos par digitālajiem materiāliem var būt ietverti piekļuves vai ierobežotas piekļuves nosacījumi, kas ir stingrāki nekā iespiesto materiālu lietošanas ierobežojumi.

Ierobežojumi attiecībā uz elektroniskajiem datnešiem ne vien kavē piekļuvi, bet var bremsēt arī citas nacionālās bibliogrāfijas institūcijas funkcijas. Piemēram, elektroniskajos resursos iegultās drošības ierīces var nepieļaut resursa kopēšanu saglabāšanai vai piekļuvi resursam pēc noteikta laika perioda beigām. Autortiesību stāvoklis katrā valstī ir atšķirīgs. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jāatzīst, ka autoriem un izdevējiem ir likumīgas tiesības aizsargāt savus darbus. Tām jāsadarbojas ar izdevējiem un autoriem, lai pārliecinātu viņus, ka piekļuves nosacījumi glabāšanā nodotajiem elektroniskajiem resursiem ir droši. Ir dažādi šo nosacījumu nodrošināšanas veidi:

- var ierobežot piekļuves vietas, piemēram, piekļuve iespējama tikai no datoriem, kas atrodas nacionālajā bibliotēkā,
- var ierobežot vienlaicīgu lietotāju skaitu obligāto eksemplāru resursiem,
- var noteikt ierobežojumus personām, kas var piekļūt obligāto eksemplāru resursiem, piemēram, piekļuve iespējama tikai reģistrētiem nacionālās bibliogrāfijas institūcijas klientiem.

Tomēr nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jāaizsargā arī sava otra ieinteresētā puse. Brīva pieeja informācijai dod sabiedrisku labumu. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai ir jāsadarbojas ar valdību, lai nodrošinātu aizsardzības pasākumu stabilitāti.

IFLA's Autoraizsardzības komiteja (Committee on Copyright) un citas juridisko lietu organizācijas sniegušas paziņojumus kontekstā ar Access to Knowledge (A2K līgumiem) un WIPO Development Agenda. IFLA aicina uz sadarbību WIPO un bibliotēkas. WIPO jāparrauga publiskais domēns un jānodrošina, lai resursi publiskajā domēnā nav sniegti no Technological protection Measures (TPM's) (<http://www.ifla.org/III/clm/p1/A2K-7.html>)

6.5.5. Veicināšana un tirdzniecība

Vispār nacionālās bibliogrāfijas institūcijas nav darbojušās visai efektīvi nacionālo bibliogrāfiju reklamēšanā. Šķiet, ka bibliotēkās kā interešu grupā nav bijis nepieciešams modināt sapratni par nacionālās bibliogrāfijas esamību. Vienīgie nacionālo bibliogrāfiju netiešie reklamēšanas līdzekļi bijušas periodikas ziņas bibliotēku nozares žurnālos un ieguldījums vispārējos pasākumos, piemēram, konferencēs, simpozijos, u.tml.

Tirgus specializētā rakstura dēļ veicināšanas pasākumi galvenokārt adresēti bibliotēkām, lai gan starptautiskajos grāmatu tirgos nacionālo bibliogrāfiju stendi atklāj to ambīcijas izvērsties arī ārpus bibliotēku pasaules. Tirgus veicināšana ietver cenu samazināšanu, īpašos piedāvājumus, paraugus un demonstrējumu paketes par brīvu un citus klasiskos līdzekļus produkta pārdošanas veicināšanai. Parastais papildmateriāls ir brošūras vai citi informācijas materiāli.

Bibliotekāriem tagad ir dziļāka izpratne par to, ka nacionālo bibliogrāfiju komercializēšana ir atsevišķs bizness, kas prasa specializētas tirgvedības tehnoloģijas un prasmes. Vācijas, Francijas, Spānijas un daudzu citu valstu nacionālās bibliogrāfijas tiek izplatītas ar komerciālo firmu un izdevniecību starpniecību.

Nacionālās bibliogrāfijas iespējamā izmantošana ir apspriesta otrajā nodaļā.

Arvien biežāk nacionālo bibliogrāfiju veicināšana notiek ar tīmekļa starpniecību. Svarīgi arī nodrošināt tiešu saiti uz nacionālo bibliogrāfiju no nacionālās bibliogrāfijas institūcijas mājas lapas. Dažas institūcijas, izplatot informāciju par jauniznākušajiem nacionālajiem izdevumiem atbilstoši atsevišķa lietotāja interešu profilam, lieto tādu tehnoloģiju kā ziņu padeves formāts *RSS*. Arī tīmekļa lapa, „Jaunās grāmatas” var piesaistīt uzmanību nesen iznākušajiem izdevumiem.

Ir svarīgi nodrošināt, lai nacionālā bibliogrāfija būtu indeksēta atbilstoši galvenajām meklētājprogrammām, piemēram, *Google*, *Yahoo u.tml.*, kas nodrošina vienkāršu piekļuvi, kura savukārt veicina bibliogrāfijas izmantošanu un popularizēšanu.

6.6. Nacionālās bibliogrāfijas datu organizēšana

Pastāv izvēle, kā organizēt un pasniegt nacionālās bibliogrāfijas datus. Nav vienprātības par to, vai nacionālā bibliogrāfija veidojama kā atsevišķa datne, vai ietverama nacionālās bibliotēkas katalogā. Katrā valstī atkarībā no apstākļiem var būt atšķirīgi risinājumi. Sīkāka informācija par šo jautājumu rodama 4. nodaļā par katalogizāciju un 5. nodaļā par funkcionalitāti un sadarbību. Tomēr lēmumu pieņemšanā var noderēt šādi vispārīgi punkti:

- Bibliogrāfiskos datus rada vienreiz, bet izmanto daudziem mērķiem.
- Nacionālās bibliogrāfijas dati var parādīties dažādos kontekstos:
 - nacionālajā bibliogrāfijā (dažādās manifestācijās),
 - nacionālās bibliotēkas katalogā nacionālā krājuma aprakstā,
 - izplatīti kopkatalogiem vai
 - institūciju katalogiem,
 - vai citās datu kopās.
- Ir jānodrošina datu importēšanas un eksportēšanas iespēju, ņemot vērā to:
 - ka daudzas integrētās bibliotēku sistēmas to nodrošina diezgan virspusēji,
 - vai būs nepieciešams konvertēt datus no dažādiem formātiem,
 - vai būs nepieciešams konvertēt rakstzīmju kopas,
 - vai būs iespējams izvēlēties atsevišķas datu kopas dažādiem mērķiem.
- Priekšroka dodama paplašināmām, slāņu pārvaldībai piemērojamām sistēmām, nav jāmeģina atrisināt visas problēmas ar vienu sistēmu.
- Jāmeklē izdevība kapitālieguldījumu finansēšanai piesaistīt citas organizācijas, neatkāpjoties no savām pamatprasībām.
- Jādomā par atklātā pirmkoda risinājumiem un patentētu programmatūru iegādi. Bibliotēkas specifiskie produkti drīkst būt dārgāki nekā vispārējie.
- Neatkarīgi no risinājuma jāpārlicinās, ka pietiek resursu ilgtspējīgai rīcībai, jo:
 - integrēto bibliotēku sistēmu piegādātāji var pieprasīt veikt biežus atjauninājumus, kas prasa lielus personāla resursus un aparatūras jauninājumus,
 - atklātā pirmkoda risinājumu licenču vērtības saglabāšana nepieciešama, lai tās uzturētu, attiecībā pret to izmaksām un personāla pieejamībai,
 - atklātā pirmkoda risinājumus var būt sarežģīti uzturēt ilgāku laika periodu.

Elektroniskie resursi radījuši jaunus izaicinājumus datu glabāšanā un organizēšanā. „Digitālā bibliotēka” dublē visu pakalpojumu un operāciju diapazonu, kas attiecas uz tradicionālajiem datnešiem. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijai jārisina problēma, kā

nodrošināt šo pāreju, vienlaicīgi uzturot spēkā arī „tradicionālos” pakalpojumus, kas attiecas uz iespiestajiem krājumiem. Problēmu rada ne tik daudz jaunu sistēmu iegāde vai izstrādāšana, kā personāla apmācīšana un pārprofilēšana jauno uzdevumu veikšanai. Tā kā resursi novirzās tikai uz elektroniskajiem datnešiem, roku darba procesi neatgriezeniski samazinās. Automatizētā apstrāde derēs vairumam elektronisko resursu, bet personālam izņēmuma gadījumos apiešanās ar tehnoloģijām prasīs daudz sarežģītākas prasmes nekā iepriekš. Šīs prasmes būs nepieciešamas arī citos ekonomikas sektoros, un tāpēc var būt grūti vai pārāk dārgi atrast un noalgot attiecīgos speciālistus.

6.6.1.1. Piemēri

Kanāda

Kanādas nacionālā bibliogrāfija tiek uzturēta savienībā ar citu avotu resursiem un Kanādas kopkatalogu.

Horvātija

Nacionālās bibliogrāfijas ieraksti pieejami tikai caur Horvātijas Nacionālās bibliotēkas katalogu. <http://www.nsk.hr/opac-crolist/crolist.html>

Lietuva

Lietuvas nacionālās bibliogrāfijas datu banka ietver visu Lietuvas izdevumu bibliogrāfiskos ierakstus un tiek glabāta kā atsevišķs resurss Lietuvas integrētajā bibliotēku informācijas sistēmā *LIBIS*. Vienlaikus Lietuvas izdevumu ieraksti tiek atspoguļoti nacionālās bibliotēkas katalogā (<http://www.libis.lt:8080/en/welcome.html>)

Apvienotā Karaliste

2004. gadā 13 miljonu bibliogrāfisko ierakstu pārceļšana no izklaidētas mantoto sistēmu arhitektūras uz Integrēto bibliotēku pārvaldības sistēmu *ILS* Britu bibliotēkai radīja iespēju pārbaudīt Britu nacionālās bibliogrāfijas (*BNB*) datu saistību ar Britu bibliotēkas katalogiem un citiem bibliogrāfiskajiem datiem. Vēsturiskā *BNB* nodalīšana no Britu bibliotēkas kataloga bija neefektīva un sagādāja ievērojamas papildu pieskaitāmās izmaksas ierakstu veidošanai, kā arī nesamērīgus uzturēšanas izdevumus.

ILS datubāzei tika piemērota atsevišķa bibliogrāfiskās produkcijas datubāze, no kuras iespējams iegūt dažādus „produktus”. Ieraksti par katalogizāciju izdevumā un *BNB* ieraksti no citām Apvienotās Karalistes obligātā eksemplāra bibliotēkām nonāk vienā datubāzē. Šīs „produkcijas datubāzes” ieraksti veido *BNB*, Apvienotās Karalistes *ISSN* datni un Britu bibliotēkas integrēto katalogu (*BLIC*). Problemātiski šī plāna realizācijai bija *BNB* sistēmas numuri kā *BNB* identifikatori. *BNB* numuri deva iespēju *BNB* ierakstu atlasīšanai. Britu bibliotēkas bibliogrāfisko produktu apjoms un sarežģītība ir tik liela, ka eksporta pārvaldīšanai tika izveidota atsevišķa sistēma Kataloga tilts. No 2009. gada *BNB* pieejama kā skaidri izteikta entītija, izmantojot *BLIC* (http://catalogue.bl.uk/F/?func=file&file_name=login-bl-list)

6.7. Nacionālās bibliogrāfijas savlaicīgums

ICNBS 7. rekomendācijā teikts: „Nacionālajā bibliogrāfijā materiāli reģistrējami iespējami īsā laikā pēc to publicēšanas. Jāizstrādā noteikumi bibliogrāfijas efektīvai

izplatīšanai lietotājiem regulāri atjauninātā formā, dodot iespēju nekavējoties iegādāties bibliogrāfijā reģistrēto materiālu”.

Materiālu reģistrēšana iespējami īsā laikā pēc to publicēšanas ir savlaicīguma nodrošināšanas būtiska prasība. Savlaicīgums atkarīgs no laikus iesniegtiem obligātajiem eksemplāriem, kas jāveic izdevējiem. Nacionālās bibliogrāfijas institūcijas pienākums ir šos izdevumus nekavējoties apstrādāt.

Nacionālās bibliogrāfijas institūcijām jākontrolē nacionālās bibliogrāfijas savlaicīgums un jānovērš kavējumi. Rīcība atkarīga no kavēšanās iemesliem. Darba procesi nemitīgi jāpilnveido, lai resursi tehnoloģiskajā procesā tiktu izmantoti iespējami efektīvi.

Informācijas savlaicīgumu un nacionālās bibliogrāfijas nozīmi krājumu attīstībai veicina vienošanās par *katalogizāciju izdevumā*, kad izdevēji sniedz bibliogrāfiskās ziņas pirms izdevuma iznākšanas.

6.7.1. Pārskats

CIP programmas apkalpo bibliotēkas un izdevējus. Izdevējiem šī programma kalpo kā tilts uz bibliotēku grāmatu iepirkšanas tirgu, bibliotēkām – kā pakalpojums, kas palīdz atlasīt noteiktas lietotājiem interesējošas grāmatas.

Izdevēji sniedz *CIP* programmā informāciju par gaidāmiem izdevumiem. Šī informācija tiek izmantota, lai izveidotu priekšierakstu vai „*CIP*” ierakstu. Priekšieraksts ir publicēts nacionālajā bibliogrāfijā. *CIP* ieraksta kopija paredzēta izdevējiem, kuri to iespiež grāmatās. Tas ir noderīgi bibliotēkām grāmatu katalogizēšanai. Dažos gadījumos ieraksts netiek iespiests, bet izdevējs iespiež paziņojumu, ka *CIP* ieraksts ir pieejams no nacionālās bibliogrāfijas institūcijas. Kad ierakstu saņem bibliogrāfijas institūcija, priekšierakstu atjaunina, lai atsegtu iesniegto rakstu un „atjauninātais *CIP*” ieraksts ir publicēts nacionālajā bibliogrāfijā.

6.7.2. *CIP* programmas izveidošana

Nav viena vienīga *CIP* programmas modeļa, katra nacionālās bibliogrāfijas institūcija ir atšķirīga un atšķirīgas ir arī iesaistītās programmas, kas atbilst vietējām vajadzībām. 2003./2004. gadā *IFLA* sniedza pēdējo pārskatu par *CIP* programmu (*Survey of CIP programs report*, [2005]).

Izdevēju līdzdalība *CIP* programmas panākumos ir kritiski vērtējama. Nacionālo bibliogrāfiju institūcijām jāpropagandē izdevējiem un izdevējorganizācijām *CIP* priekšrocības. *CIP* programmu izmantošana ir brīvprātīga, dalībizdevējiem tās ir bezmaksas. Programma nav atbildīga par izdevēju darbu pārtraukšanu. Nacionālo bibliogrāfiju institūcijām jāgarantē, ka programma ir atbilstoši nodrošināta ar resursiem.

Dalībizdevējiem ir jānodrošina ar datiem nacionālo bibliogrāfiju institūcijas, parasti jau vairākus mēnešus pirms izdošanas. Nacionālo bibliogrāfiju institūcijas precīzē piegādājumos datu elementus. Vairākas institūcijas nodrošina izdevējus ar informācijas lapām vai tīmekļa formām, kuras viņi aizpilda.

6.7.3. CIP programmas paraugi

Kanāda

Atbildību par programmas koordināciju uztur Kanādas bibliotēka un arhīvi, bet programma darbojas caur starpniekbibliotēku tīkliem, kas nodrošina piemērotu pakalpojumu reģionāliem izdevējiem.

Apvienotā Karaliste

Britu bibliotēka atklājusi, ka rentablāk ir noslēgt darījuma līgumu ārpus CIP programmas, ar kādu rentablu bibliogrāfijas institūciju. Britu bibliotēka maksā darbuņēmējam par CIP ierakstu, satura un kvalitātes kritēriju kopumu piegādi katru gadu.

ASV

Amerikas Savienotajās Valstīs pakalpojumu tieši kontrolē un piegādi nodrošina Kongresa bibliotēka.

6.8. Datnešu izvēle nacionālās bibliogrāfijas piegādei

ICNBS sniedz dažus ieteikumus attiecībā uz nacionālās bibliogrāfijas formātu un noformējumu. Šīs rekomendācijas vairāk centrējas uz iespiestiem izdevumiem nekā uz tiešsaistes resursiem. Tiešsaistē pieejamas nacionālās bibliogrāfijas funkcionalitāte sīkāk iztirzāta 5. nodaļā; 4. nodaļā apskatīti katalogizācijas līmeņi un autoritatīvā kontrole.

Pēdējos gados nacionālās bibliogrāfijas institūcijas mainījušas datu izplatīšanas formu no iespiestiem izdevumiem uz CD-ROM un tad uz visvairāk atzīto datu pārraides kanālu – tiešsaisti. Izvēle atspoguļo automatizācijas līmeni valstī. Šo izvēli ietekmē arī biznesa modelis un pieejamie resursi.

6.8.1. Papīrs

Papīru joprojām izmanto plaši, un iespiestās nacionālās bibliogrāfijas vēl var būt efektīvs pakalpojums. Tomēr šķiet, ka augošās izdošanas un izplatīšanas izmaksas tuvākajā laikā padarīs papīra izmantošanu neekonomisku.

6.8.2. CD-ROM

Eiropas Nacionālo bibliotēku projekta (*European National Libraries Project*) spriedumi un rekomendācijas attiecībā uz CD-ROM tika plaši izmantotas nacionālo bibliogrāfiju producēšanā CD-ROM formātā. Vispār CD-ROM vairāk papildina, nekā aizstāj iespiestās versijas. Vairums valstu, kas savu nacionālo bibliogrāfiju publicē CD-ROM formātā, to piedāvā arī tiešsaistē – dažos gadījumos kā atsevišķas datubāzes, citos – kā daļu no nacionālās bibliotēkas kataloga. CD-ROM formātam bija dažas konkrētas priekšrocības informācijas izguves ziņā un mašīnlasāmo datu izplatīšanā, salīdzinot ar citiem formātiem. Tomēr problēma ir savlaicīguma nodrošināšana un relatīvi augstās izmaksas. CD-ROM bija populāri 1990.gados, bet pašlaik tiek nomainīti. CD-ROM formātā izdoto nacionālo bibliogrāfiju nodrošināšanai izstrādātās programmatūras ir novecojušas, salīdzinot ar mūsdienu tīmekļa saskarnēm.

6.8.3. *Piekļuve tiešsaistē*

Tīmeklis kļūst par visvairāk atzīto līdzekli piekļuvei nacionālajai bibliogrāfijai. Tīmekļa piekļuve dod iespēju datus regulāri atjaunināt, un tie pieejami lietotājiem visā pasaulē, kad vien viņi to vēlas. Tiešsaistē ir iespējams piedāvāt papildpakalpojumus, piemēram, lietotāja personīgajam profilam pielāgotu ziņu padeves formātu *RSS* vai piekļuvi elektroniskajiem pilntekstiem. Veicinoši tiešsaistes pakalpojumi var būt līdzeklis, kā piedot oficiālu vērtību tīmeklī pieejamajām bibliogrāfijām.

Piemēri

Jaunzēlande

Jaunzēlandes nacionāla bibliotēka piedāvā reģistrētiem lietotājiem piekļuvi jaunākajiem nacionālās bibliogrāfijas papildinājumiem ar *RSS. Publications ar New Zealand* starpniecību. Lietotājiem ir arī plānots pielāgot iekārtu, lai atvieglotu viņu pašu ziņojumus (<http://www.natlib.govt.nz/catalogues/national-bibliography>).

Zviedrija

Zviedrijas nacionālā bibliotēka piedāvā nacionālās bibliogrāfijas pasūtītājiem pēdējo *RSS* atjauninājumu izdevumu. (<http://www.kb.se/english/contact-into/subscribe/rss/>). Pakalpojums ir bez maksas, bet datus nedrīkst izmantot komerciālām vajadzībām. Ir dažādas pieejas, lai nodrošinātu tiešsaistes piekļuvi nacionālai bibliogrāfijai. Daži iespiestās bibliogrāfijas mēģinājumi veidoti *pdf* vai *html* formātā bija surogāti. Tie ir kā ātri un efektīvi līdzekļi nacionālās bibliogrāfijas plašai piekļuvei, bet nav aizvietotāji nacionālās bibliogrāfijas datu bāzes saskarnei.

6.9. **Nacionālās bibliogrāfijas efektivitātes noteikšana**

Lai attaisnotu nacionālajā bibliogrāfijā ieguldītos līdzekļus un ar šo procesu saistītās ilgstošās saistības, ir svarīgi apsvērt, kā nosakāma nacionālās bibliogrāfijas efektivitāte. Dažās valstīs nacionālās bibliogrāfijas institūcijas finansēšana ir tieši saistīta ar snieguma rādītājiem, piemēram, nacionālās bibliogrāfijas institūcijas savāktās un apstrādātās valsts izdevējprodukcijas procentuālo daudzumu.

6.9.1. *Aptvērums*

Kādu procentuālo daudzumu no valsts izdevējprodukcijas aptver nacionālā bibliogrāfija? To var noteikt, salīdzinot nacionālās bibliogrāfijas saturu ar valsts izdevējprodukcijas apjomu noteiktā laika periodā. Ziņas pieejamas nacionālajās izdevēju asociācijās vai grāmattirdzniecību apkalpojošās institūcijās. Jāņem vērā, ka pastāv dažādas uzskaites metodes. Izdevēji uzskaita produktus, un tas var atšķirties no nacionālajā bibliogrāfijā lietotās uzskaites prakses. Piemēram, nacionālajā bibliogrāfijā par vienu un to pašu grāmatu dažādos iesējumos veido vienu ierakstu, bet no izdevēju un grāmattirgotāju viedokļa tie ir dažādi produkti.

Ziņas par oficiāli publicētiem elektroniskajiem resursiem būtu jāiegūst no rūpalu avotiem. Elektroniskos resursus var producēt jauni izdevēji, ko tradicionālā prakse nav iekļāvusi uzskaitē. Var būt nepieciešams lemt arī par iespēšanu pēc pieprasījuma. Būs nepieciešams aprēķināt nacionālā tīmekļa domēna rasmošanas procentuālo daudzumu.

6.9.2. Savlaicīgums

Nacionālās bibliogrāfijas derīgums atkarīgs no tās savlaicīguma. Daudzi nacionālās bibliogrāfijas klienti strādā grāmatirdzniecības, bibliotēku vai citu informācijas centru iepirkumu, atlases vai komplektēšanas struktūrvienībās. Svarīgi ir paziņot klientiem iepriekš par gaidāmajiem izdevumiem un sniegt operatīvas ziņas par to iznākšanu.

Savlaicīgumu var noteikt, veicot regulārus nacionālās bibliogrāfijas jaunāko ierakstu paraugu „momentuzņēmumus”. No 1974. gada līdz 2005. gada martam UKOLN veica Britu nacionālās bibliogrāfijas savlaicīguma pētījumu. Pētījumā tika iegūts trāpījumu koeficients no ierakstu paraugu atlases pasūtīšanas brīdī un pēc tam katalogizēšanas brīdī. Mērījums tika atkārtots pēc 6 mēnešiem. Lai gan metode trāpījumu koeficientu noteikšanai bija pamatota, 2005. gadā to pārtrauca izmantot, jo izrādījās neiespējami iesaistīt bibliotēkas šo pārskatu vadīšanā (<http://www.ukoln.ac.uk/bib-man/surveys/bnbmarc/>).

Pētījuma darbības laiks tika iekļauts Dānijas valdības un Dānijas bibliogrāfijas centra savstarpējā sadarbības līgumā (1991.). Vienošanās paredz, ka Bibliogrāfijas centra deponētie resursi jāreģistrē 4 nedēļās no saņemšanas brīža. Šī vienošanās neietver nekādas īpašas sankcijas, ja uzdevums netiek izpildīts. Darbības laiku pārbauda katru nedēļu un reģistrācija caurmērā aizņem divas nedēļas. Dānijas Bibliogrāfijas centrs aprēķina gaidīšanas laiku reģistrācijai un publicē skaitļus, aprēķinot nedēļu skaitu kas paiet starp saņemšanu un reģistrēšanu (W):

$$W = \frac{\text{dokumentu skaits, kas gaida reģistrāciju}}{\text{vidējā nedēļas reģistrācija (izmantojot datus no iepriekšējā gada)}}$$

6.9.3. Nacionālās bibliogrāfijas izmantošana

Ir svarīgi zināt, kas un kāpēc izmanto nacionālo bibliogrāfiju. Klientus var noskaidrot no fiziskajiem datnešiem domātajiem izplatīšanas sarakstiem, kā arī no tiešsaistes mediju reģistrācijas uzskaites. Tomēr persona, kas pērk nacionālo bibliogrāfiju, var nebūt galalietotājs. Tas jāpatur prātā, plānojot tirgus pētījumus. Pārskatā jāietver reāli lietotāji.

6.10. Citu pieredzes apgūšana

Kā rāda šajā nodaļā ietvertie piemēri, iespējamās vairākas pieejas, risinot nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumu sekmīgas ieviešanas problēmas vai paplašinot pakalpojumus elektroniskajos datnešos. Jaunās tehnoloģijas var atrisināt dažas problēmas, taču jaunie datneši rada jaunus izaicinājumus.

1. Ja valstī nav nacionālās bibliogrāfijas veidošanas un uzturēšanas pieredzes, jāvēršas pēc padoma citur. No citu kļūdām un panākumiem var gūt dažas atziņas:

- ja iespējams, atrodi sadarbības partneri ilgam laika posmam, partnera izvēlei jāatbilst vajadzībām,
- nepieciešams izstrādāt vietējos noteikumus, jo katrai valstij ir savas īpašas respektējamas iezīmes,
- labs sākumpunkts var būt vietējo ekspertu praktiķu reģionālo semināru apmeklēšana vai organizēšana.

2. Nacionālās bibliogrāfijas pakalpojumus no plānošanas uz ieviešanas stadiju var virzīt tehnisko līdzekļu nomāšana vai tehnisku konsultāciju saņemšana no vietējās, reģionālās vai starptautiskās sabiedrības:

- tas atbilst *ICNBS* 19. rekomendācijai: „Ja iespējams, *IFLAI* jāpalīdz nacionālās bibliogrāfijas institūcijām: izstrādāt izmēģinājumu shēmas nacionālo bibliogrāfiju attīstībai, noteikt vadlīnijas nacionālo bibliogrāfiju producēšanai un organizēt nacionālos, reģionālos vai starptautiskos seminārus un apmācības seminārus”.

3. Ieteicams attīstīt partnerību nacionālai sadarbībai:

- nacionālajai bibliogrāfijai ir komplekss lietojums un lietotāju grupu dažādība, kas svārstās no plašas publikas līdz ļoti specializētiem lietotājiem, ieskaitot izdevējus un citas bibliotēkas,
- vērtīgi ir attīstīt forumu, kur iespējams uzklaut dažādus viedokļus un iztirzāt nacionālās bibliogrāfijas misiju, struktūru, prezentāciju, funkcionalitāti un attīstību. Tas veido kopīgu pamatu un, cerams, var uzlabot lēmumu pieņemšanu un stiprināt nacionālo bibliogrāfiju kā galveno līdzekli valsts izdevējprodukcijas pieejamībai,
- ja nacionālās bibliogrāfijas atbildība ir sadalīta starp vairākām institūcijām, ir svarīgi izveidot redakciju, kurā pārstāvētas visas iesaistītās institūcijas. Tā varētu darboties kā obligātā eksemplāra jautājumu un bibliogrāfijas eksperts, nodrošinot bibliogrāfiskās kontroles plašāku un vispārīgāku redzējumu,
- *IFLA* norāda, ka par nacionālo un starptautisko standartu lietošanu un izstrādāšanu ir atbildīga nacionālā bibliotēka. Standartizācijā vadošā loma jāuzņemas nacionālās bibliogrāfijas institūcijai, plaši iesaistot pārējo bibliogrāfisko sabiedrību un ekspertus no visas valsts.

4. Nacionālās bibliogrāfijas veidošanā svarīga ir sadarbība ar izdevējiem (sk. 7. nodaļu):

- nacionālajai bibliogrāfijai izdevēji ir informācijas avots,
- sekmīga obligātā eksemplāra sistēmas darbība ir atkarīga no sadarbības ar izdevējiem,
- izdevējiem (un nodokļu maksātājiem) ir tiesības vēlēties, lai nacionālās bibliogrāfijas institūcija obligātos eksemplārus apstrādātu droši un efektīvi,
- izdevējiem jābaida labums no veiksmīgi producētas nacionālās bibliogrāfijas,
- šķiet, ka nacionālajai bibliogrāfijai lielāku labumu dod sadarbšanās, nevis piespiešana.

Atsauces

British Library. (2006, September). *Intellectual property: A balance: The British Library manifesto*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.bl.uk/nnews/pdf/ipmanifesto.pdf>

British Library. (2006, December). *Response to the Gowers Review of Intellectual property (IP)*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.bl.uk.news/2006/pressrelease20061207.html>

International Federation of Library Associations and Institutions. (1986). *Recommended standards for cataloguing-in-Publication: The CIP data sheet and the CIP record in the book*. London: IFLA International Programme for UBC . International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm>

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

Larivière, J. (2000). *Guidelines for legal deposit legislation: A revised, enlarged and updated edition of the 1981 publication by Dr. Jean Lunn*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm>

7. Sdarbība ar izdevējiem. Scenārijs resursa ceļam no autora līdz lietotājam, ieskaitot metadatu plūsmu

Anders Cato

Zviedrijas Nacionālā bibliotēka

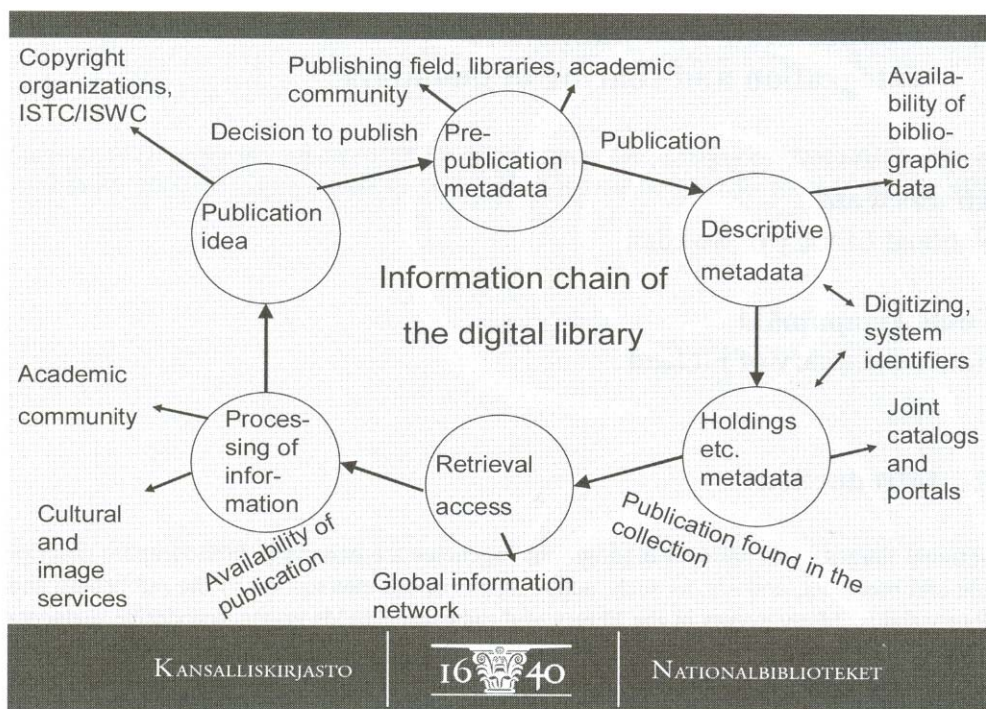
Tuula Haapamäki

Somijas Nacionālā bibliotēka

7.1. Ievads

Nacionālās bibliotēkas un nacionālo bibliogrāfiju institūcijas ir eksperti bibliogrāfiskajā aprakstā un metadatos un ir starpnieki starp izdošanas un bibliotēku darbības lauku krustpunktiem. Vairāki bibliotēku un izdevniecību pārstāvji veido publikāciju aprakstošus metadatus. Šādus metadatus ne vienmēr ir viegli izmantot un nosūtīt. Izdevēja pirmspublicēšanas metadati, cita bibliogrāfiskā informācija un satura metadati ne vienmēr ir veidoti atbilstoši bibliotēku standartiem. Definīcijas, jēdzieni un metadatu elementu vārdi/nosaukumi, ko lieto katalogizētāji, var būt grūti saprotami. Dažreiz bibliogrāfiskie elementi bibliotēku un izdevēju datubāzēs neatbilst. Turklāt apraksta precizitāte un atbilstība, kas ir pazīstama bibliotēku darbiniekiem, var traucēt citiem metadatu veidotājiem.

Publicēšanas ciklu var ilustrēt ar informācijas virkni. Informācijas ķēde atspoguļo, no vienas puses, kā izdevēju metadati tiek veidoti dažādos izdošanas stāvokļos, un, no otras puses, kā izdošana un metadati var tikt izmantoti dažādu institūciju kārtējai vajadzībai.

Ilustrācijas apraksts: Informācijas virkne strukturēšanai un metadatu izmantošanai publicēšanas jomā. Virkne ilustrē procesu no izdošanas idejas līdz jauniem metadatiem, kā arī punktu pa punktam metadatu attīstību, kas saistīti ar procesu. Katrs informācijas virknes līmenis ir saistīts ar ārpussektoriem kā partneriem un patērētājiem.

Sadarbības uzdevumi

Kopīgie nacionālās bibliogrāfijas darba uzdevumi ir izdevīgi visiem pārstāvjiem: izdevumu identificēšana, izguve un pieejamība un to mūsdienīgums, kvalitatīvs apraksts.

Metadatu mērķi izdevējdarbībā ir:

- publikācijas metadatu reģistrēšana tik ar vienu reizi, iespējami tuvu oriģinālam un ietverot izdevēju, darba autoru, darba nosaukumu, u.tml.,
- dažādu institūciju metadatu izmantošana un uzlabošana atbilstoši to vajadzībām,
- dažādu metadatu līmeņu nodrošināšana, sakārtojot atbilstoši vajadzībām,
- veidot sadarbības iespējas neskatoties uz izdevēja darbības apjomu,
- atbalstīt realizācijas paaugstināšanu,
- atbalstīt pieekļuves nodrošināšanu,
- atbalstīt mūsdienīgu informāciju,
- metadatu veidošanas pieaugums,
- efektīvas sadarbības paaugstināšana izdošanas jomā, izmantojot visekonomiskākās opcijas,
- visu institūciju iedrošināšana informācijas virknē, lai darbotos kā vienota vienība ar kopīgu uzdevumu,
- efektīgas un kvalitatīvas sadarbības un tīklošanas veicināšana starp izdevējdarbības jomu pārstāvjiem un lietotājiem,
- dalības veicināšana starptautisko metadatu attīstībā.

7.2. Somijas nacionālais *ONIX* centrs

Somijas *ONIX* centrs ir piemērs, lai veicinātu izdevēju un grāmatveikalu sadarbību un dalītos ar metadatiem.

Somijas Nacionālā bibliotēka un *Kirjavälitys Inc.* (Somijas informācijas vairumtirgotājs un grāmatu materiāltehnisko pakalpojumu piegādātājs *Finnish information wholesaler and logistics services provider for books*)) kopīgi pārzina *ONIX* centra darbību.

ONIX centrs ir grāmatu industrijas koplietojuma forums. Somijas Nacionālā *ONIX* centra darbību vada *National Editeur Group* ar pārstāvjiem no:

- Somijas grāmatu izdevēju asociācijas,
- Somijas grāmatattirgotāju asociācijas,
- divām lielākajām Somijas izdevniecībām,
- diviem lielākajiem Somijas grāmatveikaliem,
- Somijas bibliotēkpakalpojumu un produktu piegādātāja (*BTJ Finland Ltd*),
- *Kirjavälitys Inc.*,
- Somijas Nacionālās bibliotēkas,

- atsevišķi grāmatu industrijas eksperti.

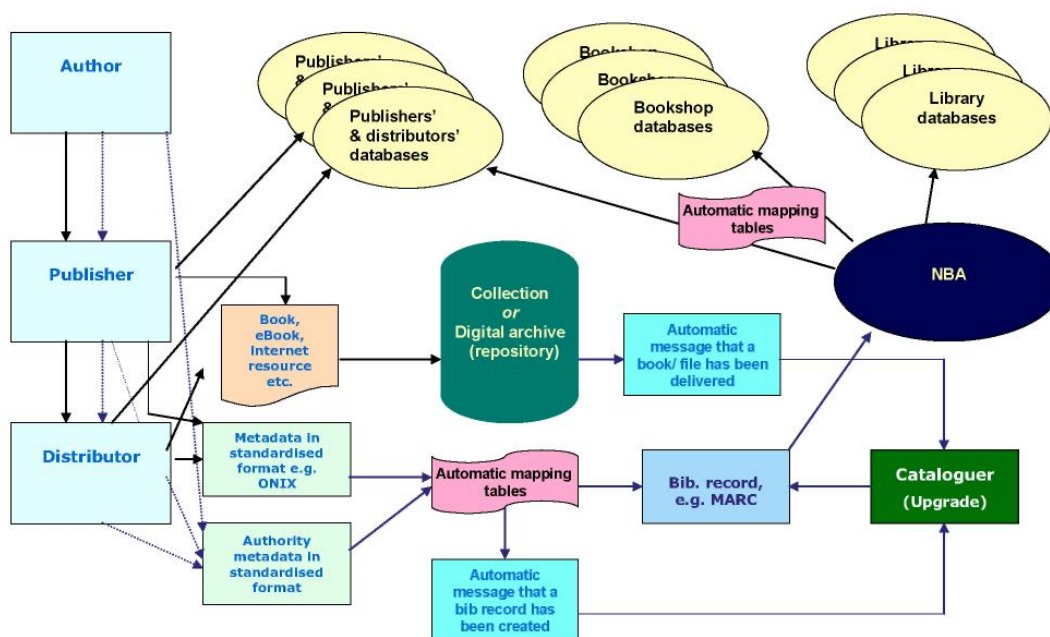
Mērķi un uzdevumi

- optimizēt un paātrināt metadatu izstrādi, kas saistīta ar publicēšanu,
- attīstīt metadatu nodrošinājumu,
- atvieglot mūsdienīgu metadatu piegādi starp dažādām nozarēm,
- atbalstīt informācijas sistēmu attīstību,
- jaudas palielināšana, lai attīstītu pakalpojumus,
- piedalīties *ONIX* starptautiskajā attīstībā *Editeur Groupā*,
- pārzināt nepārtraukto standartu attīstību un saglabāšanu,
- attīstīt vispārpieņemto metadatu standartu,
- radīt standartus un tehniskās platformas,
- veidot vienotu bāzi nekavētai metadatu nodošanai starp dažādiem uzņēmumiem,
- garantēt tehnisko kapacitāti informācijas produktu kontrolei,
- noteikt metadatu izstrādi atbilstoši standartiem,
- izmantot iepriekš publicējumu metadatu formātu,
- būt drošam, ka elektroniskā produkta informācija tiek nogādāta no izdevēja uz *ONIX* centru,
- piegādāt ieraksta platformu kā tīkla pakalpojumu izdevējiem,
- lietot atvērto tīkla pakalpojumu gan *Kirjavālitys* un Somijas Nacionālās bibliotēkas tīmekļa lapās.

Saziņas līdzekļi

- Somijas Nacionālās bibliotēkas un *Kirjavālitys Inc.* tīmekļa lapās,
- *ONIX* centra visaptverošas sabiedriskās attiecības,
- iespiests *ONIX* formāts un lietotāja rokasgrāmata,
- vispārizplatītas tēmas: notikumi, apmācības, utt.,
- labākās prakses piekļuvei & atgriezeniskā saite,
- arhīvi,
- *ONIX* biļeteni izdevējdarbības industrijai,
- elektriskie biļeteni 3-4 reizes gadā,
- tīmekļa arhīvs,
- raksti, kas veicinātu publicēšanu atbilstoši izdevējdarbībai.

7.3. Zviedru modelis

Diagrammas skaidrojums

Sākumā ir autors, kas iecerējis radīt darbu. Darba izteiksme tiek realizēta analogā vai digitālā formātā. Dažkārt autors nolēmj darbu izdot pats, bet parasti notiek vienošanās ar izdevēju par darba (turpmāk – resurs) izdošanu.

Kad resurss ir sagatavots izdošanai, to dažkārt nosūta starpniekam – izplatītājam, kas nodarbojas ar resursa fizisko izplatīšanu. Dažos gadījumos izplatīšanu kārto izdevējs.

Lai pārvaldītu savu krājumu, izdevējs un izplatītājs informāciju par resursiem ieraksta savā vietējā datubāzē. Šādā datubāzē ierakstus var glabāt dažādos formātos, bet viens no visbiežāk izmantotajiem formātiem ir *ONIX*, kas pamatojas uz *XML*. Pat ja vietējā datubāze ir citā formātā, *ONIX* formāts ir ļoti piemērots datu apmaiņai starp izdevējiem/izplatītājiem un/vai bibliotēkām.

Iespēstos un elektroniskos resursus piegādā grāmatveikaliem pārdošanai un bibliotēkām izsniegšanai. Kas attiecas uz elektroniskajiem resursiem, tos var glabāt arī digitālajos arhīvos vai nu maksas piekļuvei, vai nacionālā digitālā mantojuma saglabāšanai. Nacionālo digitālo arhīvu (repozitoriju) var pārvaldīt nacionālā bibliotēka, bet var arī, piemēram, privāta firma. Neelektroniskos resursus parasti glabā nacionālā bibliotēka.

Izdevēji un/vai izplatītāji sūta metadatus grāmatveikaliem – ietveršanai vietējās pārdošanas sistēmās un bibliotēkām – ietveršanai katalogos vai vienkārši kā palīg līdzekli resursu katalogizēšanā. Lai spētu pieņemt izdevēju un izplatītāju sūtītos metadatus, bibliotēku katalogiem jāspēj darboties ar izdevēju/izplatītāju piegādātajiem formātiem, piemēram, *ONIX*. *ONIX* datu pārceļšanai uz *MARC21* pastāv ASV Kongresa bibliotēkas sagatavotās konvertēšanas tabulas.

Metadatu piegādē bibliotēkām izmantotas daudzas metodes, tai skaitā bibliotēku vai privāto piegādātāju izstrādātās formas, kurās automātiski tiek veidots bibliogrāfiskais ieraksts.

Kad izdevējs nosūta resursu grāmatirdzniecības iestādei vai bibliotēkai, vienlaicīgi vai pirms tam uz izdevēju un izplatītāju datubāzēm tiek nosūtīta arī metadatu datne, kā arī uz bibliotēku datubāzēm, pirmkārt, uz nacionālās bibliogrāfijas datubāzi. Kad šī datne nokļūst nacionālās bibliogrāfijas institūcijas datubāzē, vajadzētu automātiski sūtīt ziņu katalogizētājam, ka datubāzē saņemts jauns pārbaudāms bibliogrāfiskais ieraksts.

Ja resurss ir elektroniskā formā, to nosūta uz elektronisko arhīvu (repozitoriju), un tiklīdz tas noticis, vajadzētu automātiski sūtīt ziņu katalogizētājam, ka saņemta digitāla datne, kas jāatver, jāpārbauda un jāsalīdzina ar automatizēto bibliogrāfisko ierakstu, kurš veidots no agrāk saņemtajiem metadatiem. Mūsdienu katalogos šādi bibliogrāfiskie ieraksti parasti ir *MARC* formātā.

Iepriekš minētais zviedru piemērs ir nedaudz vienkāršots. Publicētie resursi, kas vēl arvien ir saistīti ar autortiesībām, netiek glabāti parastajā digitālajā arhīvā, bet speciālā datubāzē, kas nav pieejama ārpus bibliotēkas. Tas aizkavē neautorizēto resursu kopēšanu.

Kad nacionālās bibliogrāfijas institūcija bibliogrāfisko ierakstu pilnveidojusi, to var eksportēt uz citām sistēmām, pirmkārt uz bibliotēku sistēmām, bet ne tikai uz tām; ierakstus var sūtīt arī atpakaļ izdevējam un izplatītāju datubāzēm to pilnīgošanai.

Vislabākajā gadījumā autors/izdevējs/izplatītājs automātiski izsūta nacionālajai bibliogrāfijai autoritatīvos metadatus, ko vēlāk bibliotekārs pārbauda.

Izdevējus un izplatītājus, un dažos gadījumos pat autorus var rosināt (un to vajadzētu darīt) cieši sadarboties ar bibliotēkām. Visos minēto nozaru komunikācijas gadījumos nepārprotami uzsverami ieguvumi no šādas sadarbības. Labākais sadarbības veids ir izdoto/izplatīto resursu metadatu veidošana, ko veic izdevniecības. Var būt dažādu veidu metadati, piemēram, aprakstošie metadati, autortiesību metadati un tehniskie metadati. Metadatus vajadzētu veidot atbilstoši starptautiski apstiprinātiem standartiem, piemēram, *ONIX* vai *Dublin Core*.

Metadatiem jāatbilst vismaz tām prasībām, kas turpmāk minētas sadaļā par metadatiem, bet tos var arī paplašināt ar pievienotās vērtības datiem, ietverot, piemēram, satura rādītāju, vāka attēlus un priekšmetus.

Ja kopkatalogu laikus apgādā ar metadatiem, iespējams daudz agrāk paziņot par gaidāmajām publikācijām. Sniedzot informāciju par resursu pirms tā faktiskās iznākšanas, ieguvums ir ne vien bibliotēkām, bet arī autoriem, izdevējiem un izplatītājiem, jo viņu izdevums ir jau pazīstams. Šis fakts jāuzsver sarunās ar izdevniecībām. Padarot iekšējās sistēmās glabātos metadatus publiski pieejamus, izdevumi ir labāk pazīstami, un tiem ir iespēja iegūt plašāku auditoriju.

Vēlāk nacionālās bibliotēkas var gūt labumu, metadatus izmantojot atkārtoti nacionālo bibliogrāfiju veidošanā. Ja dati vienreiz jau ievadīti bibliotēkas katalogā, tie nav jāieraksta vēlreiz, tikai jāizmanto esošie. Tomēr, ir svarīgi, lai sākotnēji saņemtie dati, kaut arī nepilnīgi, būtu kvalitatīvi, un būtu jāpatērē mazāk darba, bibliogrāfisko ierakstu pilnveidojot.

Diagrammā lietotie termini

Dažādu veidu resursi (iespiestas grāmatas, e-grāmatas u.c.)

Izdošanas darbā iesaistītie, t.i., autori, izdevēji un producētāji (ieskaitot izplatītājus) rada, producē un piegādā resursus, kuru datnesis nacionālajai bibliogrāfijai nav svarīgs, tajā jāietver visi resursu veidi.

Valsts obligātā eksemplāra likumā noteikts, kādām personām/institūcijām (piemēram, izdevējam, izgatavotājam vai iespiedējam) obligātie eksemplāri jāiesniedz nacionālajām bibliotēkām vai nacionālās bibliogrāfijas institūcijām. Dažās valstīs obligātā eksemplāra materiālu iesniegšana pamatojas uz (brīvprātīgu) vienošanos, citās valstīs tā attiecas tikai uz kādu resursu daļu, piemēram, digitālajiem resursiem.

Metadati standartizētā formātā (piemēram, ONIX XML)

Autori, producētāji vai izdevēji sagatavo izdevuma metadatus standartizētā formātā un nosūta tos nacionālās bibliogrāfijas institūcijai tad, kad tiek piesūtīts izdevums, pirms tā iznākšanas vai, kā daudzu digitālo resursu gadījumā – tie iegulti resursā.

Metadati var ietvert:

- gaidāmā izdevuma bibliogrāfiskos metadatus atbilstoši *ISBN* standartam (2005),
- *katalogizēšanas izdevumā* ierakstu atbilstoši Cataloguing-in-Publication (*CIP*) programmai,
- metadatus, kas pamatojas uz valsts obligātā eksemplāra likumu, vai
- līgumā noteiktus datus.

Metadatu ierakstā var būt arī izdevuma satura rādītājs, ilustrācijas, izdevēju norādīti priekšmeti, kopsavilkumi, anotācijas vai apvāku attēli. Jo vairāk metadatu sākotnēji piegādāts, jo vieglāk nacionālās bibliogrāfijas institūcijai resursu apstrādāt.

Autoritatīvie dati standartizētā formātā (piemēram, XML)

Producētājus jārosina nodrošināt autoritatīvo informāciju, izmantojot standartizētus šablonus, ko atļauts ietvert tīkla pakalpojumos. Datus var pārsūtīt uz:

- nacionālo bibliotēku vai nacionālās bibliogrāfijas institūciju,
- pašu producētāju datubāzēm.

Tādā veidā autors var pārliecināties, vai autoritatīvajā ierakstā ietvertās ziņas, kas attiecas uz viņu (vai institūciju) ir pareizas.

Krājums un digitālais arhīvs (repozitorijs)

Izdevumi tiek glabāti nacionālās bibliotēkas krājumā vai digitālajā arhīvā, ko parasti sauc par repozitoriju. Repozitorijā visi digitālie resursi glabājas tādā lasāmformātā, kādā tiem piekļūst repozitorija lietotāji. Piemēram, daudzus resursus, lai tiem varētu piekļūt, ir jākonvertē no viena formāta uz citu, pat ja laika gaitā vecās programmas vairs neeksistē. Tā *PDF* datne varbūt nepastāvēs 100 gadus, un tā būs jāpārveido tādā formātā, kādā to

varēs lasīt nākotnē. Konvertējot datnes nākamībai, ieteicams vienmēr saglabāt oriģinālā resursa eksemplāru.

MARC ieraksts

MARC ir viens no parastākajiem bibliogrāfisko metadatu glabāšanas veidiem. *MARC* formātā var uzglabāt vairumu metadatu, taču ne visus. Bibliogrāfiskos un autortiesību metadatus var glabāt šajā formātā, bet rīkoties ar tehniskajiem metadatiem tajā ir sarežģītāk.

Automātiskais ziņojums par grāmatas/datnes saņemšanu

Ziņojumu saņem nacionālās bibliotēkas/nacionālās bibliogrāfijas institūcijas katalogizētājs. Kad ziņojums saņemts, katalogizētājs paņem grāmatu vai atver datni un pilnveido bibliogrāfisko priekšierakstu datubāzē.

Automātiskais ziņojums par bibliogrāfiskā ieraksta izveidi

Ziņojumu saņem nacionālās bibliotēkas/nacionālās bibliogrāfijas institūcijas katalogizētājs. Katalogizētājs salīdzina saņemto resursu ar bibliogrāfisko priekšierakstu un pārbauda, vai metadati ir atbilstoši. Tad bibliogrāfisko ierakstu akceptē un atjaunina nacionālās bibliogrāfijas datubāzē.

Automātiskās kartēšanas tabulas

Resursa bibliogrāfiskais apraksts un personvārdu/nosaukumu autoritatīvais ieraksts tiek automātiski konvertēts nacionālās bibliotēkas/nacionālās bibliogrāfijas institūcijas metadatu glabāšanas formātā (parasti *MARC* ierakstā). Tā patreiz jau pastāv ASV Kongresa bibliotēkas izstrādātā kartēšanas programma starp grāmatu tirdzniecībā lietoto *ONIX* formātu un *MARC21*.

Nacionālā bibliogrāfija/Nacionālās bibliogrāfijas institūcija

Nacionālajā bibliogrāfijā ietver visu valstī izdoto resursu metadatus. Nacionālajā bibliogrāfijā var ietvert bibliogrāfiskos ierakstus dažādos bibliogrāfiskajos līmeņos atbilstoši nacionālās bibliogrāfijas institūcijas lēmumiem. Izdevēji un grāmattirgotāji var izmantot nacionālās bibliogrāfijas ziņas atkārtoti dažādos veidos savas nozares informācijas pārvaldībā. Piemēram, viņi, ja vēlas, var atjaunināt informāciju par savā rīcībā esošo produkciju ar pilnām bibliogrāfiskajām ziņām un autoritatīvo informāciju no nacionālās bibliogrāfijas institūcijas datubāzes. Iekšzemes un arī ārzemju bibliotēkas var piekļūt bibliogrāfiskajiem ierakstiem un tos lejupielādēt savās datubāzēs vai nodrošināt piekļuvi šiem ierakstiem ar dažādu meklēšanas saskarņu starpniecību.

8. Terminu un saīsinājumu skaidrojošā vārdnīca

Bohdana Stoklasova

Čehijas Republikas Nacionālā bibliotēka

AACR2

Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd ed.

AAP

Association of American Publishers

Access point control, sk. *Authority control*

ALA

American Library Association

ANSI

American National Standards Institute

ASCII

American Standard Code for Information Interchange

APA

American Psychological Association

ARK

Archival Resource Key

Autoritatīvā ierakstu kontrole (*Authority control*)

Darbības, kas bibliotēkas katalogā vai bibliogrāfisko ierakstu datnē nodrošina konsekventu piekļuves punktu formu (personvārdiem/nosaukumiem, unificētajiem nosaukumiem, sēriju nosaukumiem un priekšmetiem); krājumam pievienojot jaunas vienības, izmanto autoritatīvo sarakstu (autoritatīvo datni). (*Reitz, 2004.- 53. lpp.*)

Bibliogrāfiskā kontrole (*Bibliographic control*)

Termins aptver visas aktivitātes bibliogrāfisko ierakstu datnes/kartotēkas veidošanā, organizēšanā un uzturēšanā, lai bibliogrāfiskie ieraksti atspoguļotu bibliotēkas vai arhīva krājuma atsevišķās vienības un nodrošinātu piekļuvi tajās rodamajai informācijai. Bibliogrāfiskā kontrole ietver bibliogrāfiskā apraksta un priekšmetiskās piekļuves standartizāciju, izmantojot unificētus katalogizācijas noteikumus, klasifikācijas sistēmas, personvārdu/nosaukumu autoritatīvos ierakstus un izraudzītos piekļuves punktus. Tā ietver katalogu, kopsarakstu un meklēšanas līdzekļu veidošanu un uzturēšanu, kā arī piekļuves nodrošināšanu krājuma atsevišķām vienībām. (*Reitz, 2004, 69 lpp.*)

Bibliogrāfiskais ieraksts (*Bibliographic record*)

Ieraksts, kas atspoguļo bibliotēkas kataloga vai bibliogrāfiskās datubāzes atsevišķu vienību un ietver visus pilnam aprakstam nepieciešamos datu elementus konkrētā bibliogrāfiskajā formātā. Mūsdienu katalogizācijā standartformāts ir mašīnlasāmais formāts; pirms datoru ieviešanas tradicionālais formāts bija kataloga kartīte. (*Reitz*. 2004. – 71. lpp.)

Bibliogrāfiskais resurss (*Bibliographic resource*)

Darba vai atsevišķas vienības izteiksme vai manifestācija, kas ir bibliogrāfiskā resursa pamatā. Bibliogrāfiskais resurss var būt jebkādā datnesī vai datnešu kombinācijā, tas var būt materiāls vai arī nemateriāls resurss. (*ISBD (CR)*, 3. lpp.)

BIC

Book Industry Communication

BLIC

British Library Integrated Catalogue

BNB

British National Bibliography

BnF

La Bibliotheque nationale de France (Francijas nacionālā bibliotēka)

Grāmatu tirdzniecība (*Book trade*)

Darījumi un sistēmas, kas eksistē grāmatu ražošanai, izplatīšanai un pārdošanai, ietverot izdevējus un viņu asociācijas, iespaidierīces un grāmatsējējus, mazumtirdzniecības grāmatu pārdevējus un viņu tirdzniecības asociācijas; māklerus un dīlerus, arī vispārēji atzītas prakses, standartus un viņu aktivitāšu pārvaldes noteikumus. Ar Savienoto Valstu grāmatu tirdzniecības statistiku var iepazīties *The Bowker Annual Library* un *Book Trade Almanac*. Ar direktoriju informāciju var iepazīties gadskārtējā *American Book Trade Directory*, ko publicējis R.R. Bowker. (*Reitz*, 2004.-97.lpp.)

Katalogizēšana (*Cataloguing (USA: cataloging)*)

Kataloga ierakstu veidošanas process. Bibliotēkās tas parasti ietver bibliogrāfisko aprakstīšanu, priekšmetisko analīzi, klasifikācijas indeksu piešķiršanu, kā arī visas darbības, kas saistītas ar vienības fizisko sagatavošanu ievietošanai plauktā un kuras parasti veicamas profesionāla katalogizētāja vadībā. (*Reitz*, 2004. –122. lpp.)

Katalogizēšana izdevumā (*Cataloguing-in-publication (CIP)*)

Katalogizēšanas izdevumā celmlauzis bija ASV Kongresa bibliotēka 1971. gadā; britu programma, kas stipri līdzinās ASV sistēmai, pilnībā sāka darboties 1977. gadā. Programmas mērķis ir nodrošināt jauno grāmatu bibliogrāfiskās ziņas pirms šo grāmatu publicēšanas; tā realizēšana lielā mērā atkarīga no izdevēju brīvprātīgas sadarbības. Ierakstus sastāda, izmantojot izdevēju piegādāto informāciju standartizētās ziņu lapās. Šie ieraksti parādās arī grāmatās, parasti titullapas otrā pusē. (*Prytherch*. 2005, 115. lpp.)

CDL
California Digital Library

CDNL
Conference of Directors of National Libraries

CD-ROM
Compact Disk Read Only Memory

CERL
Consortium of European Research Libraries

CNRI
Cooperation for National Research Initiatives

Autortiesības (Copyright)

Ekskluzīvas, ar likumu piešķirtas tiesības autoriem, komponistiem vai izdevējiem pārdot, reproducēt vai publicēt darbus noteiktā laika periodā. Tā ir aizsardzības forma tādiem darbiem kā romāni un žurnālu raksti, kas ir to radītāju prasmes un darba rezultāts, kā arī citiem autortiesību objektiem, kas tapuši producētāja ieguldījuma rezultātā, piemēram, kinofilmām. (*Mortimer*. 2001, 50. lpp.)

CQL
Common Query Language

DC
Dublin Core

DCMI
Dublin Core Metadata Initiative

DDC
Dewey Decimal Classification

Digital publication, sk. *Electronic publication*

Digital resource, sk. *Electronic resource*

DOI
Digital Object Identifier

DTD
Document Type Definition

DVD
Digital Video Disc

E-publication, sk. *Electronic publication*

E-resource, sk. *Electronic resource*

EAD

Encoding Archival Description

Elektroniskā publikācija (*Electronic publication*)

Publikācijas lasāmas digitālā formātā vai citādi uztveramas, izplata sabiedrībai elektroniski. Šī kategorija ietver elektroniskos žurnālus un e-iespiedumus, elektroniskos laikrakstus, elektroniskas grāmatas, tīmekļu vietnes, tīmekļa žurnālus, utt. dažas elektroniskās publikācijas ir iespiesto publikāciju tiešsaistes versijas; citas ir jau „radītas digitāli”. Sinonīms e-publikācijai. (*Reitz, 2004. – 244.lpp.*)

Elektroniskais resurss (*Electronic resource*)

Materiāls, kas sastāv no datiem un/vai datorprogrammām un kodēts lasīšanai un citām darbībām, izmantojot datoru. Šajā kategorijā ietilpst materiāli, kam nepieciešami perifēriāli pieslēgumi (piemēram, *CD-ROM* atskaņotājs) datoram un tiešsaistes pakalpojums(i) (piemēram, biļetena plates/kartes, diskusiju grupas/saraksti, globālā tīmekļa vietnes). (*ISBD(CF) Review Group, 1997*)

FRAD

Functional Requirements for Authority Data

FRANAR

Functional Requirements and Numbering of Authority Records

FRBR

Functional Requirements for Bibliographic Records

HTML

HyperText Markup Language

IANA

Internet Assigned Numbers Authority

ICNBS

International Conference on National Bibliographic Services; International Congress on National Bibliographies

IEC

International Electrotechnical Commission

IFLA

International Federation of Library Associations and Institutions

IME ICC

International Meetings of Experts on an International Cataloguing Code

Integrētā bibliotēku sistēma (*Integrated Library System (ILS)*)

Programmatūra, kas nodrošina darbības un informācijas pārvaldīšanu saistībā ar bibliotēku pakalpojumiem. Pieejamie moduļi ietver katalogizēšanu, komplektēšanu, cirkulāciju, *OPAC*, starpbibliotēku grāmatu izsniegšana, periodisko izdevumu kontroli

un lasīšanas uzskaites organizēšanu. Tas ir ļoti svarīgi, ka elementi no šīm sistēmām sadarbojas ar plašākām institucionālām sistēmām kā *Portals* un *VLEs*. (Prytherch, 2005. - 361.lpp.)

Sadarbspēja (*Interoperability*)

Datoru savstarpējās komunikācijas spēja, izmantojot kopīgu protokolu komplektu. (Mortimer. 2001. - 96. lpp.)

ISBD

International Standard Bibliographic Description

ISBN

International Standard Book Number

ISMN

International Standard Music Number

ISO

International Organization for Standardization

ISRC

International Standard Recording Code

ISSN

International Standard Serial Number

ISTC

International Standard Text Code

ISWC

International Standard Musical Work Code

LCC

Library of Congress Classification

LCCN

Library of Congress Control Number

LC/NACO

Library of Congress Name Authority Cooperative Program

ASV Kongresu bibliotēkas un Nacionālo koordinēto katalogizācijas operāciju Autoritatīvā datne (LC/NACO Authority File)

Starptautiska personvārdu/nosaukumu autoritatīvā datne, ko uztur ASV Kongresa bibliotēka. Izveidota no autoritatīviem datiem, kurus ziedo *LC* un *Program for Cooperative Cataloging* dalībinstiūcijas.

Obligātais eksemplārs (*Legal deposit*)

Obligātais eksemplārs ir ar likumu noteikts izdevēju, izplatītāju un dažās valstīs iespiedēju pienākums piegādāt iespiedprodukciju bezmaksas eksemplārus nacionālajai kolekcijai.

LIBIS

Lithuanian Integrated Library Information System

MADS

Metadata Authority Description Schema

MARC

Machine Readable Cataloging

Metadati (*Metadata*)

Strukturētas ziņas, ko lieto informācijas resursu/objektu aprakstīšanai un izmantošanai dažādiem mērķiem. Lai gan *AACR2/MARC* noteikumiem atbilstošo katalogizēšanas produktu formāli var uzskatīt par metadatiem, šo terminu bibliotēku sabiedrībā lieto galvenokārt, lai apzīmētu netradicionālās shēmas, kā *Dublin Core Metadata Element Set*, *VRA Core Categories* vai *Encoded Archival Description (EAD)*. Metadatus var iedalīt aprakstošajos, strukturālajos un administratīvajos. (Reitz, 2004, 448. lpp.)

MIME

Multipurpose Internet Mail Extensions

MLA

Modern Language Association

MODS

Metadata Object Description Schema

NACO

Name Authority Cooperative Program

Nacionālā bibliogrāfija (*National bibliography (NB)*)

Autoritatīvu un aptverošu ierakstu uzkrāšana par valstī publicētajiem izdevumiem, ko iespējami īsā laikā savāc un regulāri publicē. Tos uzrāda saskaņā ar nacionālās bibliogrāfijas institūcijas adaptētajiem starptautiskajiem standartiem. Publicēšanas un autorību ziņas ir sīki izpētītas un pārbaudītas.

Nacionālās bibliogrāfijas institūcija (*National bibliographic agency (NBA)*)

Valsts bibliotēku sistēmā dibināta organizatoriska vienība, kas atbild par autoritatīvu un aptverošu bibliogrāfisko ierakstu sagatavošanu par visiem jaunizdevumiem šajā valstī. Ierakstus veido atbilstoši pieņemtiem starptautiskiem standartiem un regulāri publicē nacionālās bibliogrāfijas izdevumā iespējami īsā laikā. (*International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979, p.7*)

Nacionālā bibliogrāfiskā kontrole (*National bibliographic control*)

Darbības, kas vērstas uz visu valstī producēto publikāciju atklāšanu, identificēšanu un aprakstīšanu, lai veidotu nacionālos bibliotēku un arhīvu krājumus, kalpotu nācijas informacionālajām vajadzībām, kā arī dotu ieguldījumu integrētas bibliotēku dokumentācijas un arhīvu infrastruktūras attīstībā. (*International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979, p.2*)

Nacionālās izlaides ziņas (*National imprint*)

Nacionālās izdevējindustrijas produkts

Nacionālās produkcijas izlaide (*National output*)

Visi valstī izdotie dokumenti, neskatoties uz to formātu, piemēram, iespiestie, audiovizuālie vai elektroniskie

NBN

National Bibliography Number

NID

Namespace Identifier

NISO

National Information Standards Organization

NLM DTD

National Library of Medicine Document Type Definition

NSS

Namespace Specific String

OAI

Open Archives Initiative

OAI-PMH

Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting

OCLC

Online Computer Library Center

ONIX

Online Information Exchange

Publiskais tiešsaistes katalogs (*Online Public Access Catalog (OPAC)*)

OPAC - akronīms publiskam tiešsaistes katalogam, datubāzei kas sastāv no grāmatu un citu materiālu bibliogrāfiskiem ierakstiem, kuri pieder bibliotēkām vai bibliotēku sistēmām, pieejami no publiskiem termināliem vai no darba stacijām, kas bibliotēkā atrodas tuvu uzziņu galdam, lai lietotājiem būtu viegli jautāt zinošam bibliotēkas darbiniekam. Lielākā daļā tiešsaistes katalogu var meklēt pēc autora, nosaukuma,

priekšmeta, atslēgvārdiem un ļauj lietotājiem nodrukāt, lejupielādēt vai eksportēt ierakstus uz e-pastu. (Reitz, 2004. – 501 lpp.)

OWL

Web Ontology Language

PADI

Preserving Access to Digital Information

PDF

Portable Document Format

Pastāvīgais identifikators (*Persistent identifier*)

Pastāvīgais identifikators ir kods, kas nepārprotami identificē digitālo resursu (dokumentu, objektu vai bibliogrāfisko ierakstu) un ko var citēt ilgtermiņa izguvei. Pat ja resurss informācijas sistēmā tiek pārvietots, pastāvīgais identifikators saglabājas iepriekšējā formā, pateicoties izšķiršanas sistēmai, kas nodrošina ilgstošu atbilstību starp publiski pazīstamo identifikatoru un kārtējo fizisko adresi sistēmā.

<http://www.ifla.org/VI/4/news/ipnn40.pdf>

PREMIS

Preservation Metadata Implementation Strategies

Izdevējs (*Publisher*)

Persona vai institūcija, kas sagatavo un izdod iespiestus materiālus izsolei vai izplatīšanai, pamatojoties uz juridisku vienošanos, kur izdevējam garantētas noteiktas tiesības apmaiņā pret finansiālo risku, uzņemoties publicēšanu un saskaņošanu, parasti kompensējot autoram to ar daļu no peļņas. (Reitz, 2004. – 579. lpp.)

PURL

Persistent Uniform Resource Locator

RAK

Regeln für die alphabetische Katalogisierung (Alfabētiskās katalogizācijas noteikumi)

RDA

Resource Description and Access

RDF

Resource Description Framework

RFC

Request for Comments

RSS

Really Simple Syndication or RDF Site Summary

SACO

Subject Authority Cooperative Program

SGML

Standard Generalized Markup Language

SKOS

Simple Knowledge Organisation System

SRU – Meklēšana un izguve, izmantojot universālo resursu vietrādi URL *(Search/Retrieve via URL)*

Meklēšanas standartprotokols vaicājumiem internetā, izmantojot *CQL (Common Query Language)*, kas ir vaicājumu standartsintakse to attēlošanai.

SRW - Meklēšanas un izguves pakalpojumi tīmeklī *(Search Retrieve Web Service)*

Meklēšanas un izguves pakalpojumi tīmeklī - protokols, kas kopā ar Z39.50 pieredzi tīmekļa tehnoloģiju attīstībā, ļauj integrēt piekļuvi dažādiem tīklu resursiem un veicināt to savstarpējo izmantojamību starp izklaidētām datubāzēm. *(Prytherch, 2005. – 659. lpp.)*

Standarti *(Standards)*

Visi noteikumu un operāciju kodeksi, ko ievieš nacionālās vai starptautiskās bibliotēku organizācijas bibliogrāfiskās kontroles pārvaldīšanai, kā *MARC* ieraksta formāts, *CIP* (Katalogizēšana izdevumā) un izdevējindustrijas akceptētie ISBN un ISSN standartnumuri. *(Reitz, 2004. 680.lpp.)*

Standartidentifikatori *(Standard identifiers)*

Unikāls identifikācijas numurs, kas izdevumam piešķirts, to publicējot pirmoreiz, atbilstoši kādai starptautiskai standartizētai identifikācijas sistēmai; standartnumurs parasti atrodas izdevumā. Iesietām grāmatām Starptautiskais grāmatas standartnumurs (ISBN) ir iespiests titullapas otrā pusē un parasti arī uz apvāka priekšējā atloka. Brošētiem izdevumiem standartnumurs ir iespiests titullapas otrā pusē un uz aizmugures vāka (parasti apakšējā labajā stūrī). Seriālizdevumiem Starptautiskais seriālizdevuma standartnumurs (ISSN) tiek minēts virstitula ziņās vai katra laidiena satura rādītājā, vai arī kopā ar katra sējuma vai sērijas daļas autortiesību norādi. Nošizdevumiem Starptautiskais nošizdevuma standartnumurs (ISMN) parādās tajā lappusē, kurā ir autortiesību norāde. Atbilstoši *ISBD* aprakstiem, standartnumuru raksta bibliogrāfiskā apraksta Standartnumura un pieejamības nosacījumu zonā. *(Reitz, 2004, 680. lpp.)*

Standard number, sk. *Satndard identifiers*

SWD

Schlagwortnormdatei (Priekšmetu aprakstgalvu autoritatīvā datne)

TEI

Text Encoding Initiative

UBC

Universal bibliographic control

Universālā bibliogrāfiskā kontrole un starptautiskais MARC (*Universal bibliographic control and international MARC (UBCIM)*)

Universālās bibliogrāfiskās kontroles (UBC) programmu, IFLA izstrādāja 1974. gadā, izmantojot 1969. gadā uzsāktās katalogizācijas ekspertu iestrādes, lai panāktu starptautisku saskaņu bibliogrāfisko ziņu apmaiņā. 1986. gadā starptautiskā MARC programma tika apvienota ar UBC programmu, izveidojot UBCIM. Gūti ievērojami sasniegumi, taču programma kļuva pārmērīgi pieblīvēta; 2003. gadā to slēdza. Darbu ar UNIMARC formātu, kas bija viens no UBCIM programmas galvenajiem projektiem, turpina Portugāles Nacionālā bibliotēka. Citus programmas darba aspektus turpinās ICABS (IFLA un Nacionālo bibliotēku direktoru konferences (CDNL) Apvienība bibliogrāfisko standartu izstrādei). (Prytherch, 2005, 717. lpp.)

UDC

Universal Decimal Classification

UKOLN *The UK Office for Library and Information Networking*

UKOLN ir pētnieciska organizācija, kuras nolūks ir informēt par praktisko un ietekmes politiku digitālo bibliotēku, informācijas sistēmu, bibliogrāfiskās pārvaldības un tīmekļa tehnoloģiju zonās/vietās. Agrāk tā bija *Library and Information Networking* Apvienotās Karalistes Birojs (*UK Office*).

UNESCO

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

UNIMARC

Universal MARC

URL

Uniform Resource Locator

URN

Universal Resource Name

Starptautiskā virtuālā autoritatīvā datne (*Virtual International Authority File (VIAF)*)

Kopīgs ASV Kongresa bibliotēkas, Vācijas Nacionālās bibliotēkas, Francijas Nacionālās bibliotēkas un Tiešsaistes datorbibliotēku centra OCLC projekts, kura mērķis ir izstrādāt metodes, lai saskaņētu un būtu sasaistīti autoritatīvie ieraksti ar personālvārdiem minēto bibliotēku retrospektīvajās personvārdu autoritatīvajās datnēs. Vairāk informāciju sk.: <http://viaf.orgwww.oclc.org/research/projects/viaf/>

Brīvprātīgais eksemplārs (*Voluntary deposit*)

Brīvprātīgo eksemplāru izdevēji iesniedz, pamatojoties uz līgumu ar nacionālās bibliogrāfijas institūciju.

W3C

World Wide Web Consortium

XML

eXtensible Markup language

Z39.50

Klientu servera protokols informācijas meklēšanai un izguvei no attālas piekļuves datubāzēm. Tas atbilst *ANSI/NISO* standartam Z39.50 un standartam *ISO 23950*. Šos standartus uztur spēkā ASV Kongresa bibliotēka.

Vairāk informācijas sk.: [<http://www.loc.gov/z3950/agency/>]

9. Bibliogrāfija

Anderson, D. (1974). *Universal bibliographic control: A long term policy, a plan for action*. Pullach/Miünchen: Verlag Dokumentation.

Bates, M. I. (1977). Factors affecting subject catalog search success. *Journal of the American Society for Information Science*, 28(3), 161-169.

Bates, M. J. (2003, June 1). *Task force recommendation 2.3, research and design review: Improving user access to library catalog and portal information*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.Ioc.gov/catdir/bibcontrol/2.3BatesReport6-03.doc.pdf>

Battison, S. (2007, June 8). *The South African national bibliography: 1933-to date: From isolation to co-operation*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/136-Battison-en.pdf>

Beaudiquez, M. (2002). What will be the usefulness of national bibliographies in the future? *IFLA Journal*, 28(1), 28-30.

Beaudiquez, M. (2004). The perpetuation of the national bibliographies in the new virtual information environment. *IFLAjournal*, 30(1), 24-30.

Bell, B. L. (1998). *An annotated guide to current national bibliographies* (2nd completely rev. ed.). München: K.G. Saur.

Bell, B. L., & Langballe, A. M. H. (2001). *An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS recommendations*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/sbrep.pdf>

Bermes, E. (2006, December). Persistent identifiers for digital resources: The experience of the National Library of France. *International preservation news: a newsletter of the IFLA Core Activity on Preservation and Conservation*, 40, 22-27. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/4/news/ipnn40.pdf>

Borgman, C. L. (1996). Why are online catalogs still hard to use? *Journal of the American Society for Information Science*, 47(7), 493-503.

Bourdon, F., & Landry, P. (2007, August 14). *Best practices for subject access to national bibliographies: Interim report by the Working Group on Guidelines for Subject Access by National Bibliographic Agencies* (2nd version). Retrieved March 25, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Bourdon_Landry-en.pdf

British Library. (2006, September). *Intellectual property: A balance: The British Library manifesto*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.bl.uk/news/pdf/ipmanifesto.pdf>

British Library. (2006, December). *Response to the Gowers Review of Intellectual Property (JP)*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.bl.uk/news/2006/pressrelease20061207.html>

Buxton, A. B., & Meadows, A. J. (1977, March). The variation in the information content of titles of research papers with time and discipline. *Journal of Documentation*, 33(1), 46-52.

- Byrum, J. D., Jr. (2005, June 14). *Recommendations for urgently needed improvement of OPA C and the role of the national bibliographic agency on achieving it*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/124e-Byrum.pdf>
- Calhoun, K. (2006). *The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>
- Carlyle, A., & Timmons, T. (2002, April). *Default record displays in Web-based catalogs*. *Library Quarterly*, 72(2), 179-204.
- Cello, J., & Wiggins, B. (2004, August). *Survey of national CIP programs: Results and analysis*. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/s12-Survey-National-CIP-Programs.pdf>
- CENL/FEP Committee. (2005). *Statement on the development and establishment of voluntary deposit schemes for electronic publications*. Retrieved December 25, 2008, from http://www.nlib.ee/cenl/docs/05-11CENLFEP_Draft_Statement050822_02.pdf
- Chaplin, A. H., Anderson, D., & Honore, S. (1970). *Report of the International meeting of cataloguing experts, Copenhagen, 1969*. Copenhagen: IFLA.
- Chung Yeon-Kyoung. (2006, June 22). *National bibliographies: Past, present and future: The Korean experience*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Chung-en.pdf>
- Chung Yeon-Kyoung. (2007). National Bibliographies: Past, present and future - the Korean experience. *IFLA Journal*, 33(3), 220-228.
- Conference on the Improvement of Bibliographic Services. (1950). *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services, UNESCO House, Paris, 7-10 November, 1950*. Paris: UNESCO.
- Conover, H. F. (1955). *Current national bibliographies*. Washington: U.S. Government Printing Office.
- Cooper, W. S. (1988). Getting beyond Boole. *Information Processing & Management*, 24(4), 243-348.
- Drabenstott, K. M. (1984). *Subject searching in library catalogs: Before and after the introduction of online catalogs*. Dublin, OH: OCLC Online Computer Library Center.
- Dzhigo, A. A., & Teplitskaya, A. V. (2006, June 22). *Status of national bibliographies in the CIS countries of Central Asia*. Retrieved March 29, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Dzhigo_Teplitskaya-en.pdf
- Ensor, P. (1992, September). User practices in keyword and Boolean searching on an online public access catalog. *Information technology in libraries*, 11(3), 210-219.
- Fourie, I., & Burger, M. (2007, September 7). *Bibliographic control in South Africa* (2nd version). Retrieved March 29, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/075-Fourie_Burger-en.pdf
- Garcia-Carranza, A. (2004). *La bibliografía nacional como sistema de reportorios bibliograficos para el estudio de la cultura cubana*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/075s-Carranza.pdf>

Gu, B. (2006, July 4). *National bibliographies: The Chinese experience* (2nd version). Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Gu-en.pdf>

Hakala, I. (2003). *Future role of (electronic) national bibliographies*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/155e-Hakala.pdf>

Hancock-Beaulieu, M. (1992). User friendliness and human-computer interaction in online library catalogues. *Program*, 26(1), 29-37.

Hanzen, D. (2004). *National bibliography in a globalized world: The Latin American case*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/158s-Hazen.pdf>

Harman, D. (1992). User-friendly systems instead of user-friendly front-ends. *Journal of the American Society for Information Science*, 43(2), 164-174.

Hegna, K., & Murtooma, E. (2002, March 13). *Data mining MARC to find: FRBR?* Retrieved February 6, 2009, from <http://fo1k.uio.no/knuthe/dok/frbr/>

Hickey, T.B., O'Neill, E. T., & Toves, J. (2002). Experiments with the IFLA Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). *D-Lib Magazine*, 8(9). Retrieved February 6, 2009, from <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>

Howard-Reguindin, P. (2007, June 11). *Out of Africa: Into international libraries: The role of the Library of Congress Nairobi Office in building Africana library collections*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/136-Howard-Reguindin-en.pdf>

Huey, T., & Stoklasova, B. (2005, August 4). *IFLA Bibliography Section activities*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/171e-Stoklasova-Huey.pdf>

Huey, T., Stoklasova, B., & Knutsen, U. (2004). *IFLA Bibliography Section activities*. Retrieved March 25, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/006e-huey_stoklasova_knutsen.pdf

Identifiers Interoperability Group. (2007, May 3). *Report to the TC46.SC9 Plenary, 10 May 2007*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.collectionscanada.gc.ca/iso/tc46sc9/docs/sc9n460.pdf>

IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. (1998). *Functional requirements for bibliographic records: Final report*. München: KG. Saur.

International Conference on Cataloguing Principles. (1969). *International Conference on Cataloging Principles, Paris, 9-18 Oct. 1961. Report*. London: Bingley.

International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm>

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

International Federation of Library Associations and Institutions. (1986). *Recommended standards for Cataloguing-in-Publication: The CIP data sheet and the CIP record in the book*. London: IFLA International Programme for UBC.

International Federation of Library Associations and Institutions. (2007). *Manuel UNIMARC: Format bibliographique* (5e ed. version française). München: KG. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2007). *International standard bibliographic description (ISBD)* (prelim. consolidated ed). München: KG. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2009). *Statement of international cataloguing principles*. Retrieved March 25, 2009, from http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf

International Federation of Library Associations and Institutions, Working Group on GARE Revision. (2001). *Guidelines for authority records and references* (2nd ed.). München: K.G. Saur

ISBD(CF) Review Group. (1997). ISBD(ER): *International standard bibliographic description for electronic resources: Revised from the ISBD(CF): International standard bibliographic description for computer files*. München: K.G. Saur.

ISBD(CR): *International standard bibliographic description for serials and other continuing resources: Revised from the ISBD(S): International standard bibliographic description for*. (2002). München: K.G. Saur.

Klingbiel, P. H. (1970). *The future of indexing and retrieval vocabularies*. Alexandria, V A: Defense Documentation Center.

Knutsen, U. (2001). *Changes in the national bibliographies, 1996-2001*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf>

Knutsen, U. (2003). *Electronic national bibliographies: State of the art review*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/109e-Knutsen.pdf>

Knutsen, U. (2005, July 22). *Bibliographic control in the Nordic countries*. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/166e-Knutsen.pdf>

Knutsen, U. (2006, July). *Survey on the state of national bibliographies in Asia*. Retrieved February 9, 2009, from http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/Survey-Asia_MiddleEast-report.pdf

Knutsen, U. (2007, August). *Survey on the state of national bibliographies in Africa*. Retrieved February 9, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/Survey-Africa-report.pdf>

Knutsen, U., & Lopez, F. M. (2004, April). *Survey on the state of national bibliographies in Latin America*. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/s12-national-bibliography-latinamerica.pdf>

Kopaleva, V. A. (2005). Archiving of Internet scientific information resources: The basic conceptual positions. *The Library News*, 2005(#2).

Lariviere, J. (2000). *Guidelines for legal deposit legislation: A revised, enlarged and updated edition of the 1981 publication by Dr. Jean Lunn*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldepl.htm>

Larson, R. R. (1992). Evaluation of advanced retrieval techniques in an experimental online catalog. *Journal of the American Society for Information science*, 43(1), 34-53.

Lee, J. (2006, July 20). *Bibliographic control in Korea: Focused on the National Library of Korea*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/084-Lee-en.pdf>

Lewis, P. R. (1991). The development of national bibliographic services: Issues and opportunities. In P. R. Lewis (Ed.), *National bibliographic services in the European Communities: Roles and perspectives: Report of a workshop held in Luxembourg, 12 February 1990*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Lupovici, C. (2005, June 9). *Web crawling: The Bibliotheque nationale de France experience*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/074e-Lupovici.pdf>

Madsen, M. (2000). The national bibliography in the future: New recommendations. *Alexandria*, 12(1), 45-50.

Mann, T. (1993). *Library research models: A guide to classification, cataloging, and computers*. New York, NY: Oxford University Press.

Mann, T. (2005, August 15). *Will Google's keyword searching eliminate the need for LC cataloging and classification?* Retrieved April 2, 2007, from <http://www.guild2910.org/searching.htm>

Matthews, J. R. (1987). Suggested guidelines for screen layouts and design of online catalogs. *Library trends*, 35(4), 555-568.

Matthews, J. R., Lawrence, G. S., & Ferguson, D. K. (1983). *Using online catalogs: A nationwide survey*. New York, NY: Neal-Schuman.

McCallum, S. H. (2006, July 18). *A look at new information protocols: SRU, Open-Search/A9, CQL and Xquery (2nd version)*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/102-McCallum-en.pdf>

McKeen, L. (2008, June 4). *Canadiana, the national bibliography for Canada, in the digital age*. Retrieved April 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla74/papers/162-McKeen-en.pdf>

Models for service supply in Europe based on national bibliographic data. (1995). European Commission Directorate General XIII, CoBRA.

Mortimer, M. (2001). *LibrarySpeak : A glossary of terms in librarianship and information management (4th Australian ed.)*. Canberra: DocMatrix.

Olson, H. A., & Boll, J. J. (2001). *Subject analysis in online catalogs*. Englewood, CO: Libraries Unlimited.

Parent, I. (2007, July 9). *The importance of national bibliographies in the digital age (2nd version)*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Parent-en.pdf>

Patton, G. (2006, July 14). *What's new with FRAR (Functional Requirements for Authority Records)?* Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/084-Patton-en.pdf>

- Plassard, M.-F. (Ed.). (2007). *UNIMARC & friends: Charting the new landscape of library standards: Proceedings of the international conference held in Lisbon, 20-21 March 2006*. München: Saur.
- Prytherch, R. J. (2005). *Harrod's librarians' glossary and reference book: A directory of over 10,200 terms, organizations, projects and acronyms in the areas of information management, library science, publishing and archive management* (10th ed.). Aldershot: Ashgate.
- Reitz, J. M. (cop. 2004-7). *ODLIS online dictionary for library and information science*. Retrieved March 26, 2008, from <http://lu.com/odlis/>
- Reitz, J. M. (2004). *Dictionary for library and information science*. Westport, CT: Libraries Unlimited.
- Romanos de Tiratel, S. (2004). *La bibliografía nacional Argentina: Una deuda pendiente*. Retrieved March 29, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/046s_Tiratel.pdf
- Rowley, J. (1994). The controlled versus natural indexing languages debate revisited: A perspective on information and retrieval practice and research. *Journal of Information Science*, 20(2), 108-119.
- Shires, N. L., & Olszak, P. L. (1992). What our screens should look like: An introduction to effective OPAC screens. *Reference quarterly*, 31 (3), 357-369.
- Shneiderman, B. (1998). *Designing the user interface: Strategies for effective humancomputer interaction* (3rd ed.). Reading, MA: Addison Wesley Longman.
- Sidibe, A. B. (2007, June 8). *Bibliographies nationales africaines*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/136-Sidibe-fr.pdf>
- Stoklasova, B., Balikova, M., & Celbova, L. (2003). *The relationship between subject gateways and national bibliographies in international context*. Retrieved March 25, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/054e-Stoklasova_Balikova_Celbova.pdf
- Survey of CIP programs report*. ([2005]). Washington, DC: Library of Congress. Retrieved February 6, 2009, from http://www.loc.gov/catdir/cipsurvey/IFLA_CIP_Survey_Report.pdf
- Vitiello, G. (1999, February 2). *Legal deposit and national bibliographic services: Developments in the framework of the cooperative perspective and the convergence phenomenon*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/vitg.htm>
- Wiggins, B. (2005, August 8). *IFLA survey on inclusion of electronic resources in national bibliographies*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/177e-Wiggins.pdf>
- Wiggins, B. (2006). *IFLA Bibliography Section's survey of European national libraries: Composite data*. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/s12/pubs/SurveyEuNationalLibraries24jul06.pdf>
- Yee, M. (2006). *Beyond the OPAC: Future directions for web-based catalogues*. Retrieved April 2, 2007, from http://www.nla.gov.au/lis/stdnrds/grps/acoc/documents/Yee_Keynote.doc

Yokoyama, Y. (2006, September 5). *Japanese national bibliography in the digital environment*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Yokoyama-en.pdf>

Zaher, C. R. (2004). *Electronic consortium of libraries: A bibliographical cooperation scheme*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/010e-Ribeiro-Zaher.pdf>

Žumer, M. (2003). *Guidelines for electronic bibliographies: Are they needed?* Retrieved January 2, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/108e-Zumer.pdf>

Žumer, M. (2005, June 9). *Guidelines for (electronic) national bibliographies: Work in progress*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/073e-Zumer.pdf>

Žumer, M. (2007, July 9). *The new "Guidelines for national bibliographies in the digital age"*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Zumer-en.pdf>

10. Noderīgas saites

Authority control: a basic glossary of terms

Autoritatīvā kontrole : terminu pamatglosārijs
<http://ublib.buffalo.edu/libraries/units/cts/ac/def.html>

Autoritatīvās kontroles terminu skaidrojošā vārdnīca, sastādīta, izmantojot dažādus avotus

AUTOCAT

<http://www.cwu.edu/~dcc/Autocat/subscribe.html>

AUTOCAT ir starptautisks, daļēji ierobežots elektronisko adresātu saraksts. Tas kalpo par forumu visu jautājumu apspriešanai attiecībā uz katalogizēšanu un autoritatīvo kontroli bibliotēkās.

Data Dictionary for Preservation Metadata: Final Report of the PREMIS

Saglabāšanas metadatu vārdnīca: Final Report of the PREMIS (PREservation Metadata: Implementation Strategies) Working Group

<http://www.oclc.org/research/projects/pmwg/premis-final.pdf>

Šis izdevums ietver *PREMIS* darba grupas ziņojuma galīgo variantu, datu vārdnīcas 1.0 versiju un piemērus. Izdevuma sagatavošanā ieguldīts *PREMIS* grupas gandrīz divu gadu darbs.

Datu vārdnīcā definēta un aprakstīta ieviešanai gatava galveno saglabāšanas metadatu kopa, kas plaši izmantojama digitālajos saglabāšanas repozitorijos. Šajā ziņojumā datu vārdnīca piemērota attiecīgajam kontekstam, izskaidroti pieņēmumi un datu modelis, kā arī sniegta papildu informācija par datu vārdnīcā definēto semantisko vienību nozīmi un lietošanu.

Dewey Decimal Classification (DDC)

Djūija decimālā klasifikācija

<http://www.oclc.org/dewey/>

Djūija decimālās klasifikācijas sistēma (*Dewey Decimal Classification (DDC)*), ko izstrādāja bibliotēku celmlauzis Melvils Djūijs 1870-ajos gados, un kuru kopš 1988. gada pārņēma *OCLC*, ietver dinamisku struktūru bibliotēkas krājumu organizēšanai. Tagad ir publicēts jau *DDC 22*. izdevums, kas pieejams gan iespēstā, gan tīmekļa versijā, un *DDC* ir pasaulē ļoti plaši lietota klasifikācijas sistēma.

DDC nodrošina loģisku sistēmu katras bibliotēkas unikālā krājuma vienības organizēšanai, lietotājdraudzīgu vidi un šis ilgstoši atzītās klasifikācijas sistēmas, ko izmanto 200 000 bibliotēku visā pasaulē, konsekvenci.

DDC nodrošina arābu ciparu jēgpilnu notāciju, skaidri definētas kategorijas un hierarhiju, kā arī bagātīgu saišu tīklu starp tematiem.

Digital Libraries: Metadata Resources

Digitālās bibliotēkas: Metadatu resursi.

<http://www.ifla.org/II/metadat.htm>

Vispārēji resursi un indeksi.

Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1: Reference Description

<http://dublincore.org/documents/dces/>

Dublin Core elementu kopa ir standarts starpnozaru informācijas resursu aprakstīšanai. Tas nodrošina vienkāršu, standartizētu definīciju kopumu, lai raksturotu digitālos materiālus kā video, skaņu, attēlu, tekstu un saliktus datnešus, piemēram, tīmekļa lapas. *Dublin Core* ieviešana veicināja XML izmantošanu un tas ir resursa aprakstīšanas pamats. *Dublin Core* definēts ar standartu ISO 15836:2003 un NISO standartu Z39.85-2007.

Pilnīgāks documents: *DCMI* metadatu termini (*DCMI Metadata Terms*)

(<http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/>) ietver jaunākās un autoritatīvākās *Dublin Core* elementu kopas, Versijas 1.1 terminu definīcijas.

DCMI Metadata Terms

DCMI Metadatu termini

<http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/>

Šis documents ir atjaunināta, autoritatīva metadatu terminu specifikācija, ko uztur *Dublin Core* Metadatu iniciatīvas institūcija (*Dublin Core Metadata Initiative*) – elementi, elementu precizējumi, kodēšanas shēmas un vārdnīcas *DCMI Type Vocabulary* termini.

DCMI Type Vocabulary

<http://dublincore.org/documents/dcmi-type-vocabulary/>

Vārdnīcā *DCMI Type Vocabulary* sniegts vispārējs apstiprināto starpnozaru terminu saraksts; šos terminus var izmantot resursu veidu identificēšanai kā Resursa veida elementus. Šajā dokumentā sastopamie termini ietverti arī plašākā dokumentā „*DCMI Metadata Terms*”: <http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/>

Fiction Listserv

<http://lcweb.loc.gov/catdir/pcc/gsafdlst.html>

Neierobežots adresātu saraksts personām, kas interesējas par priekšmetiskās piekļuves nodrošināšanu atsevišķiem literāriem darbiem bibliotēkas datubāzēs un katalogos. Diskusija virzīta uz teorētiskām un praktiskām problēmām tematisko, raksturu un žanra aprakstgalvu piešķiršanā atsevišķiem literāriem, dramaturģijas u.tml. darbiem. Ziņojumus var sūtīt tikai abonenti.

The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services (1999: Copenhagen)

<http://www.ifla.org.sg/VI/3/icnbs/fina.htm>

Rekomendācijas attiecas uz konkrētiem nacionālās bibliogrāfijas tematiem, piemēram, obligātais eksemplārs, nacionālās bibliogrāfijas aptvērums un prezentācija, kā arī izmantotie standarti.

Functional Requirements for Bibliographic Records

<http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>

Konceptuālais modelis kalpo par konkrētu pamatu atribūtu un attiecību (kas ierakstā atspoguļotas kā atsevišķi datu elementi) attiecināšanai pret dažādām darbībām, ko veic lietotāji, izmantojot bibliogrāfiskos ierakstus. Šis modelis tagad tiek atjaunināts:

<http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/expression-invitation.htm>

Functional Requirements for Authority Records (Draft)

<http://www.ifla.org/VII/d4/Franar-ConceptualModel-2ndReview.pdf>

Konceptuālais modelis kalpo par konkrētu pamatu atribūtu un attiecību (kas ierakstā atspoguļotas kā atsevišķi datu elementi) attiecināšanai pret dažādām darbībām, ko veic lietotāji, izmantojot autoritatīvos ierakstus.

IFLA Classification and Indexing Section

<http://www.ifla.org/VII/s29/>

IFLA. Bibliography Section

<http://www.ifla.org/VII/s12index.htm>

Šīs *IFLA* sekcijas darbības lauks galvenokārt ir bibliogrāfiskās informācijas saturs, kārtojums, producēšana, izplatīšana un saglabāšana, īpaši (bet ne tikai), ja šie jautājumi attiecas uz nacionālo bibliogrāfiju. Sekcijas uzdevums ir arī veicināt bibliogrāfijas nozīmīguma apzināšanos bibliotēku (ne tikai nacionālo bibliotēku) profesionāļu, izdevēju, izplatītāju, mazumtirgotāju un galalietotāju sabiedrībā. Ņemot vērā visas tehnoloģiskās iespējas, sekcija ir pārliecināta, ka šo procesu attīstība vēl nav pilnībā iespējama visā pasaulē, tomēr risinājumi ne vienmēr ir atkarīgi no konkrētām tehnoloģijām.

IFLA. Cataloguing Section

<http://www.ifla.org/VII/s13/index.htm>

IFLA's Kataloģizācijas sekcija analizē kataloģizēšanas funkcijas visu veidu materiāliem un datnešiem, ietverot gan bibliogrāfisku, gan autoritatīvu informāciju.

Sekcija ierosināja un izstrādāja bibliogrāfiskās informācijas kataloģizēšanas noteikumus, vadlīnijas un standartus, ņemot vērā elektronisko un tīklu vides attīstību vispārējas piekļuves veicināšanai, kā arī bibliogrāfiskās un autoritatīvās informācijas apmaiņai.

IFLA. Division of Bibliographic Control

<http://www.ifla.org/VII/d4/dbc.html>

Nodaļa ir veidota dažādām bibliotēku aktivitātēm, bet īpaši tām aktivitātēm, kas saistītas ar kolekciju un bibliogrāfisko datu veidošanu un apmaiņas informāciju. Tā apvieno

profesionālas grupas, kas veic katalogizēšanu, klasificēšanu, bibliogrāfēšanu un zināšanu pārvaldību.

IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS)

<http://www.ifla.org/VI7/icabs.htm>

Austrālijas Nacionālā bibliotēka, ASV Kongresa bibliotēka, Britu bibliotēka, Koninklijke Bibliotheek (Nīderlandes Nacionālā bibliotēka) un Vācijas nacionālā bibliotēka piekrita dalībai vienotā aliansē ar Portugāles Nacionālo bibliotēku, *IFLA* un *CDNL*, apliecinot nepārtraukto komunikāciju un atbalstu galvenajām aktivitātēm bibliogrāfijas un visu veidu resursu un ar to saistīto formātu un standartu protokolu un resursu kontrolei. Jaunā alianse ir pazīstama kā „*IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS)*”. Alianses uzmanība vērsta uz stratēģiju un veidu, kā galvenajās darbības jomās uzlabot starptautisko saskaņotību un veicināt attīstību. Tās uzdevumi ir saglabāt, veicināt un harmonizēt esošos standartus un koncepcijas, kas saistītas ar bibliogrāfijas un resursu kontroli, attīstīt bibliogrāfijas un resursu kontroles stratēģiju, un jau iepriekš izprast uzdevumus, kuri saistīti ar elektronisko resursu ilgtermiņa arhivēšanu, pilnveidot pieeju šādai arhivēšanai.

ICADS dibināta 2008. gadā pateicoties *ICABS*, kas bija dibināta kā nacionālo bibliotēku iniciatīva 2003. gadā paveiktajam. *ICABS* darba plāns atbalstīja vairākus uzdevumus saistītus ar bibliogrāfisko standartu attīstību un pielietojumu, resursu piekļuvi. Kopš 2003. gada galvenā problēma nacionālajām bibliotēkām ir digitālo resursu pārvaldība. *IFLA* un *CDNL* vēlējās skaidrāku *ICABS* redzējumu par digitālās bibliotēkas uzdevumiem. *ICABS Advisory Board* izveidoja jaunu ietvaru, lai nodrošinātu digitālo bibliotēku pārvaldību un pārstāvētu svarīgus novatoriskus projektus un iniciatīvas. Jaunais ietvars tika pārdēvēts par *ICADS*, lai atspoguļotu pieaugošo koncentrēšanos uz digitālo bibliotēku attīstību un pārvaldību.

ISBDs

<http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/cat-isbd.html>

Starptautiskais bibliogrāfiskā apraksta standarts (*ISBD*) nosaka resursu aprakstīšanas un identificēšanas prasības, apraksta elementu secību un dalītājzīmju sistēmu.

Library of Congress Classification Outline

<http://www.loc.gov/catdir/cpsolcc/lccowp.html>

ASV Kongresa bibliotēkas klasifikācijas sistēmas izklāsts

Ietver ASV Kongresa bibliotēkas klasifikācijas sistēmas galveno klašu apzīmējošos burtus un nosaukumus. Noklikšķinot uz jebkuras klases apzīmējuma, var apskatīt tās apakšklases. Pilnu klasifikācijas sarakstu iespiesta teksta sējumos var iegādāties par maksu no *Cataloging Distribution Service*. Piekļuve tiešsaistē pilnajam tekstam pieejama vietnē *Classification Web*, parakstīšanos par maksu kārtot *Cataloging Distribution Service*.

MADS-XML Format for Authorities Data

<http://www.loc.gov/standards/mads/>

ASV Kongresa bibliotēkas Tīkla attīstības un *MARC* standartu birojs kopā ar ieinteresētajiem ekspertiem ir izstrādājuši Metadatu autoritatīvo ziņu apraksta shēmu *Metadata Authority Description Schema (MADS)*, kas ir *XML* shēma autoritatīvo elementu

kopai, ko var lietot metadatu nodrošināšanai par aģentiem (cilvēkiem, organizācijām), notikumiem un terminiem (tematiem, ģeogrāfiskām vietām, žanriem u.tml.). *MADS* tika izveidots metadata objektu aprakstīšanas shēmas (*MODS*) vajadzībām. *MADS* ir saistība ar *MARC21* Autoritatīvo ziņu formātu, tāpat kā *MODS* ir saistība ar *MARC21 Bibliographic* – abos ir no *MARC21* atlasīti dati. *MADS* ir izteikts, izmantojot Pasaules tīmekļa konsorcijs (*World Wide Web Consortium*) XML shēmas valodu (<http://www.w3.org/xml/shema>). Šo standartu izstrādās un uzturēs spēkā ASV Kongresa bibliotēkas Tīkla attīstības un *MARC* standartu birojs (<http://www.loc.gov/marc/ndmso.html>) ar lietotāju investīcijām.

METS-XML Format

<http://www.loc.gov/standards/mads/>

Metadatu kodēšanas un pārraidīšanas standarta shēma ir standarts aprakstošai, administratīvai un strukturālai metadata objektu kodēšanai digitālajā bibliotēkā, izmantojot XML shēmas valodu globālā tīmekļa konsorcijs. Standartu uztur spēkā ASV Kongresa bibliotēkas *Network Development and MARC Standards Office* un attīsta *Digital Library Federation* iniciatīva.

MARC21

<http://www.loc.gov/marc/>

Standarts datu attēlošanai un apmaiņai mašīnlasāmā formā. *MARC* ierakstu struktūra atbilst nacionālo un starptautisko standartu prasībām, piemēram, standartiem *Informācijas apmaiņas formāts (ANSI Z39.2)* un *Formāts informācijas apmaiņai (ISO 2709)*. Par *MARC21* uzturēšanu spēkā un atjaunināšanu ir atbildīga ASV Kongresa bibliotēka. *MARC21* formātu sagatavošanu veic *Network Development* un *MARC Standards Office*, ASV Kongresu bibliotēka sadarbībā ar *Standards, Intellectual Management Office*, Kanādas Bibliotēku un Arhīvu un Britu bibliotēkas Nacionālās bibliogrāfijas dienestu. Izmaiņas *MARC21* formātos pamatojas uz *ALA ALCTS/LITA/RUSA Machine-Readable Bibliographic Information Committee (MARBI)* – <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/alcts/mgrps/divgroups/marbi/marbi.cfm>), *Canadian Committee on MARC (CCM)* un *Book Industry Communications/Bibliographic Standards Technical Subgroup (BIC/BSTS)* ieteikumiem.

MIME Media Types

<http://www.iana.org/assignments/media-types/>

Satura veidu un apakšveidu specifikācija. Daudznozaru interneta pasta paplašinājumi *MIME (Multipurpose Internet Mail Extensions)* norāda uz oficiālo interneta standartu, kas nosaka, kā formatējami pasta sūtījumi, lai tos varētu nosūtīt un saņemt dažādās e-pasta sistēmās.

Dublin Core sistēmā terminu “formāts” var lietot programmatūras, aparatūras vai citu resursa attēlošanai vai darbināšanai nepieciešamo ierīču apzīmēšanai. Ieteicams izmantot kontrolētajā vārdnīcā rodamos terminus (piemēram, *MIME* datnešu veidu sarakstu, kurā definēti datoru datnešu formāti).

RFC2045 (<http://www.isi.edu/in-notes/rfc2045.txt>), *RFC2046* (<http://www.isi.edu/in-notes/rfc2046.txt>) Nosaka *MIME* pasta satura veidus, satura apakšveidus, rakstzīmju kopas un konvertēšanas vērtības; tas uzskaitīts dokumentā *IANA (Internet Assigned Numbers Authority)*.

MIME veidu reģistrēšanas procedūras rodamas *RFC4288* (<http://www.isi.edu/in-notes/rfc4288.txt>) un *RFC4289* (<http://www.isi.edu/in-notes/rfc4289.txt>)

MODS – Metadata Object Description Schema

<http://www.loc.gov/standards/mods/>

Metadatu Objektu aprakstīšanas shēma (*Metadata Object Description Schema (MODS)*) ASV Kongresa bibliotēkas Tīkla attīstības un *MARC* standartu birojs kopā ar ieinteresētajiem ekspertiem ir izstrādājis bibliogrāfisko elementu kopas shēmu, ko var izmantot dažādiem mērķiem, konkrēti – lietošanai bibliotēkās. Kā *XML* shēma šī metadatu objektu aprakstīšanas shēma (*Metadata Object Description Schema" (MODS)*) ir paredzēta, lai ietvertu no *MARC21* ierakstiem atlasītus datus, kā arī nodrošinātu oriģinālo resursu ierakstu veidošanu. Tā ietver *MARC* lauku apakškopu un drīzāk lieto valodas, nevis ciparu tagus, dažos gadījumos pārgrupējot *MARC21* formāta elementus. *MODS* tiek izteikts ar *World Wide Web Consortium* (<http://www.w3.org>) *XML* shēmas valodu (<http://www.w3.org/xml/schema>). Šo standartu uztur ASV Kongresa bibliotēkas Tīkla attīstības un *MARC* standartu birojs (<http://www.loc.gov/marc/ndmso.html>) un lietotāju investīcijas

OAI-PMH

<http://www.openarchives.org/pmh>

OAI-PMH (Open Archive Initiative – Protocol for Metadata Harvesting) ir protokola specifikācija, kas paplašina digitālo resursu aprakstu tīmeklī un arī nedigitālo resursu aprakstu. Tas dod iespēju apmainīties ar metadatiem un tos izplatīt, bet neattiecas uz digitālo objektu metadatiem.

PADI – Preservation metadata

<http://www.nla.gov.au/padi/topics/32.html>

Saglabāšanas metadati

Research Overview of work done in preservation metadata in the library community (dated Feb 2003).

Metadatu saglabāšanā veiktā pētījuma pārskats bibliotēku nozarē (2003. gada februārī). Lai nodrošinātu ilgtermiņa piekļuvi, ir būtiski nodrošināt strukturētus digitālo resursu saglabāšanai nepieciešamās informācijas aprakstīšanas un ierakstīšanas veidus. Tos parasti sauc par saglabāšanas metadatiem.

Saglabāšanas metadati paredzēti, lai uzkrātu digitālā resursa satura formāta, struktūras un lietošanas ziņas; ar resursu veikto darbību vēsturi, ieskaitot izmaiņas un lēmumus; autentiskuma ziņas, piemēram, tehniskās iezīmes vai vēstures pārvaldības, kā arī atbildības un intelektuālā īpašuma tiesību ziņas attiecībā uz saglabāšanas darbībām.

Resource description and Access (RDA)

<http://www.collectionscanada.ca/jsc/rda.html>

Katalogizācijas noteikumu projekts Resursu apraksts un piekļuve (*Resource Description and Access (RDA)*) ir Angļu un amerikāņu katalogizācijas noteikumu *AACR2* pēctecis. Par *RDA* izstrādāšanu ir atbildīga Apvienotā vadošā komiteja (*Joint Steering Committee*). *RDA* idejas pamatā ir nepieciešamība mūsdienīgā *AACR2* atbilstoši 21. gs. digitālās pasaules prasībām, ieviest lielāku konsekvenci noteikumos, padarīt tos starptautiski pieejamākus un vērsties pie citām metadatus lietojošām kopienām ārpus bibliotēku nozares, lai veicinātu labāku visu formātu datu apmaiņu ar resursu piegādātājiem un informācijas lietotājiem.

RDA paredzēts publicēt tīmeklī, bet būs pieejama arī iespiestā versija. Publikācija gaidāma 2010. gadā.

Resource Description and Classification

<http://xml.coverpages.org/classification.html>

Resursu apraksts un klasifikācija.

Norādes uz informāciju par tēmām: priekšmetiskā klasifikācija, taksonomija, ontoloģija, indeksēšana, metadati, metadatu reģistri, kontrolētās vārdnīcas, terminoloģija, tezauri, biznesa semantika.

Norādes un pētījumi, kas pamatojas uz saitēm un izvilkumiem no dažādiem interneta resursiem. Nepabeigts un neautoritatīvs dokuments. Norādes tikai dažreiz saistītas ar *XML*; pētījums veikts saistībā ar *OASIS* Reģistrācijas un repozitoriju tehnisko komiteju (*Registry and Repository Technical Committee*), 1999. beigas - 2000. gada pavasaris.

The role of classification schemes in Internet resource description and discovery

<http://www.ukoln.ac.uk/metadata/desire/classification/>

Klasifikācijas shēmu loma interneta resursu aprakstīšanā un meklēšanā

Klasifikācijas shēmām ir informācijas izguves veicināšanas loma tīmekļa vidē, īpaši pārlūkošanas struktūru nodrošināšanā interneta priekšmetiskajās vārtejās. Klasifikācijas shēmu lietošanas priekšrocības ir: vieglāka priekšmetiskā pārlūkošana, iespējama daudzvalodu piekļuve un uzlabota sadarbība ar citiem pakalpojumiem. Klasifikācijas shēmas atšķiras pēc aptvēruma un metodoloģijas, bet tās var iedalīt universālajās, vispārīgās nacionālajās, konkrēti priekšmetiskajās un pašmāju shēmās. Kurš no shēmu veidiem tiks lietots, tomēr ir atkarīgs no paredzētā pakalpojuma apjoma un darbības lauka. Ir veikts pētījums par meklēšanā internetā un meklēšanas pakalpojumos pašlaik lietotajām shēmām, un konkrēti ir norādītas šādas shēmas: Djūija decimālā klasifikācija (DDK); Univerālā decimālā klasifikācija (UDK); ASV Kongresa bibliotēkas klasifikācija (*Library of Congress Classification (LCC)*); *Nederlandse Basisclassificatie (BC)*; *Sveriges Allmänna Biblioteksforening (SAB)*; *Iconclass*; *National Library of Medicine (NLM)*; *Engineering Information (Ei)*; *Mathematics Subject Classification (MSC)* un *ACM Computing Classification System (CCS)*. Projekti, kuros mēģināts klasifikāciju piemērot automatizētajiem pakalpojumiem, ir aprakstīti arī avotos *Nordic WAIS/WWW Project*, *Project GERHARD* un *Project Scorpion*.

SRU/SRW

<http://www.loc.gov/standards/sru/>

Meklēšana/izguve, lietojot *URL (Search/Retrieve via URL (SRU))* ir interneta vaicājumu meklēšanas protokols, kas pamatojas uz standartizētu *XML* un izmanto vaicājumu attēlošanas standartsintaksi *CQL (Contextual Query Language)*.

Statement of International Cataloguing Principles

<http://www.ifla.org/VII/s13/icc/#imeicc>

Lai nodrošinātu atbilstošu darba efektivitāti, sanāksmes notiek katru gadu augusta mēnesī, katru reizi savā pasaules daļā. 2003. gadā tā norisinājās Frankfurtē, Vācijā; 2004. gadā Buenosairesā, Argentīnā; 2005. gadā Kairā, Ēģiptē; 2006. gadā Seulā, Dienvidkorejā un 2007. gadā Pretorijā, Dienvidāfrikā. Katrā no sanāksmēm pieņemtie dokumenti nodrošina

jaunu lēmumu izvirzīšanu un paplašina principus, aptverot visu veidu materiālus un visus bibliotēku katalogos lietotos bibliogrāfisko un autoritatīvo ierakstu aspektus.

Subject Authority Cooperative Program (SACO)

<http://www.loc.gov/catdir/pcc/saco/>

Priekšmetiskās autoritatīvās kontroles kooperatīvā programma

Priekšmetiskās autoritatīvās kontroles kooperatīvā programma (*SACO*) tika nodibināta, lai bibliotēkām nodrošinātu līdzekļus priekšmetu aprakstgalvu un klasifikācijas indeksu pieskaņošanu ASV Kongresa bibliotēkas Kooperatīvās katalogizēšanas programmai.

Subject Headings Authority File (SWD)

<http://www.ddb.de/eng/standardisierung/normdateien/swd.htm>

Priekšmetu aprakstgalvu autoritatīvā datne

Priekšmetu aprakstgalvu autoritatīvā datne nodrošina normētu, terminoloģiski kontrolētu vārdnīcu. Izmantotie avoti norādīti dokumentā "*Liste der fachlichen Nachschlagewerke*" (Informācijas resursu saraksts par autoritatīvo datņu tēmu (<http://support.d-nb.de/swd/listeNSW/index.html>)). Tas ietver priekšmetu aprakstgalvu sarakstu un atsaucē protokolus priekšmetu aprakstgalvām, kas noteiktas atbilstoši Priekšmetu kataloga noteikumiem (*Rules for the Subject Catalogue*) (http://www.d-nb.de/service/publikationen/publ_gedr.htm#rswk) un *RSWK* un *SWD* lietošanas noteikumiem (*Rules for Application of the RSWK and SWD*) (http://www.ddb.de/eng/service/publikationen/publ_gedr.htm#praxis). Priekšmetu aprakstgalvas aptver visas zināšanu nozares un klasificētas ar *ISO* standartam atbilstošiem valstu kodiem (http://www.ddb.de/eng/standardisierung/normdateien/lc_hilfe.htm) un pēc *SWD* priekšmetu grupām (http://www.ddb.de/eng/standardisierung/normdateien/swd_not_hilfe.htm). Datni *SWD* producē un ik dienas atjaunina dalības bibliotēku indeksētāji.

Tools for Authority Control – Subject Headings

<http://www.loc.gov/cds/lcsh.html>

Autoritatīvās kontroles veikšanas un priekšmetu aprakstgalvu ieviešanas līdzekļi

Sarakstā ietverti autoritatīvās kontroles veikšanas un priekšmetu aprakstgalvu ieviešanas līdzekļi, ko piedāvā Katalogizācijas veicināšanas dienests (*Cataloguing Distribution Service*).

UNIMARC

<http://www.ifla.org/VI/8/up.htm>

Standarts datu attēlošanai un apmaiņai mašīnlasāmā formā. Par *UNIMARC* (pašlaik tas ir četru formātu – *bibliogrāfiskā, autoritatīvā, klasifikācijas un krājumu* kopums) uzturēšanu spēkā un atjaunināšanu ir atbildīga *UNIMARC* Pastāvīgā komiteja.

Universal Decimal Classification

<http://www.udcc.org/>

Universālā decimālā klasifikācija

Universālā decimālā klasifikācija (UDK) ir pasaulē galvenā daudzvalodu klasifikācijas shēma visām zināšanu nozarēm; tā ir mūsdienu indeksēšanas un izguves līdzeklis. To adaptēja *Paul Otlet* un Nobela prēmijas laureāts *Henri La Fontaine* no Melvila Djūija (*Melvil Dewey*) Decimālās klasifikācijas shēmas; pirmo reizi UDK shēma publicēta franču valodā no 1904. līdz 1907. gadam. Kopš tā laika UDK shēma ir plaši pārstrādāta un attīstījusies, kļuvusi par elastīgu un efektīvu sistēmu visu veidu un jebkāda datnesī/medijā, arī multimedijos, ietvertu informācijas resursu bibliogrāfisko ierakstu organizēšanai. Shēmas struktūra dod iespēju tajā vienkārši ietvert jaunas izstrādes un jaunas zināšanu nozares. UDK nav atkarīga no kādas konkrētas valodas vai rakstības (ietver arī arābu ciparus un parastās interpunkcijas zīmes), un papildu klašu apraksti ir tulkoti daudzās valodās. UDK tiek lietota visā pasaulē un ir daļēji vai pilnībā tulkota 23 valodās. Izdevumus angļu valodā plaši izmanto gan anglosakšu zemēs, gan angļu valodā runājošās zemēs, gan valstīs, kurās angļu valoda ir otrā oficiālā valoda vai darba valoda (Britu salās, Kanādā, Austrālijā, Jaunzēlandē, Indijā, dažās Āfrikas valstīs). Arī citās valstīs šiem izdevumiem ir nozīmīga vērtība.

USEMARCON Plus – The Universal MARC Record Convertor

<http://www.bl.uk/bibliographic/usemarcon.html>

USEMARCON ir programmatūra, kas lietotājiem dod iespēju konvertēt bibliogrāfiskos ierakstus no viena *MARC* formāta uz citu.

Using National Bibliography Numbers as Uniform Resource Names

<http://www.ietf.org/rfc/rfc3188.txt>

Nacionālās bibliogrāfijas numuri kā unificētie resursu nosaukumi

Nacionālās bibliogrāfijas numurus (pastāvīgos un vienreizējos identifikatorus, ko piešķir nacionālās bibliotēkas) var papildināt unificēto resursu nosaukumu sistēmas *URN (Uniform Resource Names)* ietvaros; *URN* sintakse ir definēta *RFC 2141*.

Web world of authority control

<http://www.lib.byu.edu/%7Ecatalog/catalogwebsite/authority/index.htm>

Autoritatīvās kontroles tīmekļa pasaule

Ar autoritatīvo kontroli saistīto līdzekļu, tezauru, ASV Kongresa bibliotēkas tīmekļa vietnes, žurnālu rakstu, grāmatizdevniecības uzņēmumu, žurnālu, ALA komiteju, adresātu sarakstu, bibliotēku un piegādātāju bibliogrāfisks saraksts, kas var būt lietderīgs autoritatīvo ziņu noteikšanā. Tas ir mēģinājums atvieglot un paātrināt autoritatīvo kontroli veicošo bibliotekāru un citu bibliotekāru darbu. Saraksts sastādīts, izmantojot daudzas ar autoritatīvo kontroli saistītas interneta vietnes.

Z39.50

<http://www.loc.gov/z3950/agency/>

Z39.50 (ISO 23950) ir informācijas izguves standarts. Formāli tas pazīstams kā *ANSI/NISO Z39.50-1995 – Informācijas izguve (Z39.50) : Lietojuma pakalpojuma definīcija un*

protokola specifikācija. Šajā dokumentā sniegts noteikumu un procedūru kopums divu sistēmu komunikācijai, veicot meklēšanu datubāzē un informācijas izguvi.

11. Pielikums: nacionālās bibliogrāfijas numurs

Struktūra

Šī dokumenta tapšanas laikā Nacionālās bibliogrāfijas standartnumuram nav starptautiski apstiprinātas specifikācijas. Universālā resursa nosaukuma *URN* vārdtelpas identifikatoru nacionālās bibliogrāfijas numuram (NBN) reģistrējusi Nacionālo bibliotēku direktoru konference.

Visi URN sastāv no burtiem „URN”, kam seko vārdtelpas identifikators (*Namespace Identifier (NID)*) un konkrētās vārdtelpas virkne (*Namespace Specific String (NSS)*). Nacionālās bibliogrāfijas numura vārdtelpas identifikators ir „nbn”, un konkrētās vārdtelpas virkne *NSS* sastāv no trim daļām:

1. Prefikss

Vai nu 2 burtu valsts kods atbilstoši *ISO 3166*, piemēram, *GB*

vai

prefikss, kas nav noteikts *ISO* standartā, piemēram, *LCCN*

ASV Kongresa bibliotēka ir vispārēja reģistrācijas aģentūra NBN vārdtelpām, tā reģistrē prefiksus, kas nav noteikti *ISO* standartos.

2. Norobežojošais simbols

Defīse – to lieto vienmēr prefiksa un trešās daļas, NBN rakstzīmju virknes atdalīšanai.

Kols – to lieto tikai tādā gadījumā, ja valsts koda NBN vārdtelpa ir sadalīta sīkākās pakārtotās vārdtelpās, kas piešķirtas pilnvarotajām organizācijām.

Piemēri:

urn:nbn:fi:st – Somijas statistikas institūcijai

urn:nbn:fi:vn – Somijas valsts padomei

NBN virkne

NBN virkne unikāli identificē konkrētu elektronisko dokumentu nacionālā līmenī.

NBN virkne var ietvert kontrolsummu, lai nodrošinātu validāciju, bet tas nav obligāti.

Schematiski to var attēlot šādi:

urn:nbn:<ISO3166 valsts kods>-<piešķirtā NBN virkne>

piemērs urn:nbn:fi-fe976238

urn:nbn:<ISO3166 valsts kods:pakārtotais vārdtelpas kods>-<piešķirtā NBN virkne>

piemērs urn:nbn:fi:st-123456

urn:nbn:< prefikss, kas nav noteikts *ISO* standartā>-<piešķirtā NBN virkne>

piemērs urn:nbn:LCCN-9920567

Citi jautājumi

Katra nacionālā bibliotēka savās vadlīnijās definē, kādos gadījumos darba atšķirīgajām versijām piešķirams tas pats vai atšķirīgs NBN. Tas attiecas tikai uz numuru manuālo piešķiršanu.

Nav definēta NBN izšķirtspējas sistēma. Reģistrācijas dokumentā ir ierosināts, ka izšķirtspēja būtu jārealizē ar nacionālo datubāzu, tīmekļa indeksu, vai arhīvu starpniecību.

